

Univerzita Karlova

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Bc. Andrea Midlochová

**SOCIOEKONOMICKÁ A VZDĚLÁVACÍ FUNKCE GEOPARKŮ
NA PŘÍKLADU NÁRODNÍHO GEOPARKU RALSKO**

SOCIOECONOMIC AND EDUCATIONAL FUNCTION OF GEOPARKS: THE
EXAMPLE OF NATIONAL GEOPARK RALSKO

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Dana Fialová, Ph.D.

Praha 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne .....

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce RNDr. Daně Fialové, Ph.D. za čas, cenné připomínky a rady, které mi věnovala, a také za její pozitivní přístup a trpělivost nejen během psaní diplomové práce, ale i během celého studia. Dále bych ráda poděkovala všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a názory, bez kterých by nemohla práce vzniknout. V neposlední řadě děkuji rodině a přátelům, zejména mamince Janě Jehlíkové za její neutuchající morální i materiální podporu během celého studia.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá konceptem geoparků, které se jako nástroj udržitelného rozvoje území rozšiřují po celém světě. Práce se zaměřuje na socioekonomickou a vzdělávací funkci geoparků a jejich management. Diskutován je koncept geoparků, geoturismu, dědictví a jeho interpretace doplněný o zjištění z praktických výzkumů. Tyto výzkumy jsou využity pro vytvoření přehledu metod používaných v sociogeografických výzkumech geoparků. V praktické rovině jsou použity kvalitativní metody s cílem identifikovat a zhodnotit celkové fungování Národního geoparku Ralsko a jeho socioekonomické a vzdělávací dopady. Pomocí analýzy dokumentů a pozorování v terénu jsou identifikováni aktéři v území a zhodnoceno vzdělávání a interpretace dědictví geoparkem. Stěžejní částí výzkumu jsou polostrukturované rozhovory s aktéry v území, pomocí kterých byl zhodnocen management geoparku, chápání a postoje vůči geoparku a fungování celé oblasti. Došlo k identifikaci několika bariér bránící rozvoji regionu i geoparku, jež jsou diskutované s teorií. Zároveň jsou místními aktéry navrhnuty konkrétní kroky nutné ke zlepšení fungování oblasti i samotného geoparku.

Klíčová slova: geopark, Národní geopark Ralsko, udržitelný rozvoj, interpretace, geoturismus

ABSTRACT

Diploma thesis deals with the concept of geoparks, which rapidly expand worldwide as a tool for sustainable development. This paper is focused on the socio-economic and educational function of geoparks and their management. The concept of geoparks, geotourism, heritage and its interpretation is generally discussed, complemented by findings from practical researches. These researches are used to create an overview of methods, which are used in sociogeographical researches of geoparks. In practical terms are used qualitative methods, which identify and evaluate the overall functioning of the National Geopark Ralsko and its socio-economic and educational impacts. The main actors in the area are identified by document analysis and direct field observation and the geopark's education and interpretation of the local heritage is evaluated through. The main part of the research is semi-structured interviews with the actors in the territory. Based on these interview is evaluated management of this geopark, understanding and attitude towards the geopark and the functioning of the whole area. Several barriers to the development of the region and the Geopark have been identified. These barriers are discussed with the theory. Local actors also have proposed concrete steps to improve the functioning of the area and the Geopark itself.

Key words: geopark, National Geopark Ralsko, sustainable development, interpretation, geotourism

OBSAH

1 ÚVOD A CÍLE PRÁCE	11
2 TEORETICKÝ RÁMEC A REŠERŠE LITERATURY	15
2.1 Udržitelný rozvoj	15
2.1.1 Základní definice a strategie udržitelného rozvoje	15
2.1.2 Základní principy udržitelného rozvoje	16
2.2 Geoparky.....	17
2.2.1 Historie vzniku geoparků a jejich sítí	17
2.2.2 Rozdílné důvody vzniku Evropské sítě geoparků a Globální sítě geoparků.....	18
2.2.3 Vymezení konceptu geoparků.....	18
2.2.4 Management geoparků.....	20
2.2.5 Sítě geoparků.....	24
2.2.6 Geoparky v Česku	25
2.3 Dědictví v geoparcích a jeho ochrana.....	28
2.3.1 Dědictví obecně.....	28
2.3.2 Geologické dědictví, geodiverzita a gekonzervace	30
2.3.3 Krajina jako dědictví	32
2.3.4 Genius loci	34
2.3.5 Ochrana dědictví v geoparku	34
2.4 Geoturismus	36
2.4.1 Vymezení konceptu geoturismu.....	36
2.4.2 Základní principy geoturismu	38
2.4.3 Geoturisté	39
2.4.4 Udržitelný cestovní ruch a teoretické koncepty	40
2.5 Ekonomické a sociokulturní dopady geoparků a geoturismu	42
2.5.1 Ekonomické dopady.....	42
2.5.2 Sociokulturní dopady	43
2.6 Vzdělávání a interpretace dědictví v geoparcích	47
2.6.1 Geoparky a školy.....	49

2.6.2 Cíle a zásady interpretace dědictví	51
2.6.3 Aktéři interpretace	53
2.6.4 Nástroje a metody interpretace	54
2.6.5 Geopark jako značka	57
2.7 Výzkumné otázky.....	58
3 REŠERŠE VÝZKUMŮ GEOPARKŮ A JEJICH METODIK	59
3.1 Rešerše metodik výzkumů geoparků v Česku.....	59
3.2 Rešerše metodik výzkumů geoparků v zahraničí.....	60
4 METODIKA	63
4.1 Výběr území	64
4.2 Analýza na základě dostupných dokumentů a pozorování v terénu	64
4.3 Polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry v území.....	65
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE NÁRODNÍ GEOPARK RALSKO.....	69
5.1 Charakteristika území Národního geoparku Ralsko a jeho přilehlého okolí	69
5.1.1 Vymezení zájmového území	69
5.1.2 Fyzickogeografická charakteristika.....	72
5.1.3 Ochrana přírody.....	73
5.1.4 Historický vývoj a jeho důsledky	74
5.1.5 Socioekonomická charakteristika	77
5.1.6 Místní dědictví a rozvoj cestovního ruchu	81
5.2 Vznik a fungování Národního geoparku Ralsko a dalších aktérů.....	82
5.2.1 Založení a certifikace Národního geoparku Ralsko	82
5.2.2 Hlavní cíle a pilíře Národního geoparku Ralsko	84
5.2.3 Další aktéři v území a jejich působnost.....	86
5.3 Interpretace dědictví, vzdělávací a společenské aktivity Národního geoparku Ralsko	90
5.3.1 Strategie interpretace hodnot.....	90
5.3.2 Logo a motto.....	92
5.3.3 Interpretace a propagace na internetu	93
5.3.4 Neživá interpretace v území	95
5.3.5 Letáky a propagační materiály	99

5.3.6 Živá interpretace – společenské a vzdělávací akce pro veřejnost	100
5.3.7 Vzdělávací programy pro školy	103
5.3.8 Aktivity geoparku pro odbornou veřejnost	105
5.4 Zhodnocení fungování Národního geoparku Ralsko a rozvoje regionu místními aktéry	106
5.4.1 Historický vývoj území určující jeho charakter, dědictví a identitu místních obyvatel	107
5.4.2 Přínos geoparku a jeho chápání v regionu	112
5.4.3 Chybějící dopravní propojenost, turistická infrastruktura a podnikatelská aktivita zabraňující ekonomickému rozvoji	118
5.4.4 Nedostatečná spolupráce hlavních aktérů	125
5.4.5 Návrhy místních aktérů na zlepšení fungování Národního geoparku Ralsko	133
6 ZÁVĚR	134
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	141
7.1 Literatura	141
7.2 Další zdroje	147
PŘÍLOHY	.....

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky
CR	Cestovní ruch
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EGN	Síť evropských geoparků (European Geoparks Network)
EU	Evropská unie
EVVO	Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta
GECON	Geologická příhraniční kooperační síť (Geology Cooperation Network)
GG	Globální geopark
GGN	Síť globálních geoparků (Global Geoparks Network)
HSO	Hospodářsky slabá oblast
CHKO	Chráněné krajinná oblast
MA21	Místní agenda 21
MŠ	Mateřská škola
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
NG	Národní geopark
NPR	Národní přírodní rezervace
NS	Naučná stezka
OSN	Organizace spojených národů
SŠ	Střední škola
TUL	Technická Univerzita v Liberci
UNESCO	Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations)
VLS	Vojenské lesy a statky
VVP	Vojenský výcvikový prostor
ZCHÚ	Zvláště chráněné území
ZŠ	Základní škola

SEZNAM TABULEK, MAP, OBRÁZKŮ, GRAFŮ A PŘÍLOH

Seznam tabulek

Tabulka 1: Kritéria globálních geoparků podle UNESCO.....	19
Tabulka 2: České geoparky a jejich základní charakteristika.....	27
Tabulka 3: Zásady a hlavní cíle geoturismu podle Dowlinga (2010).....	38
Tabulka 4: Hlavní zásady a principy interpretace dle vybraných autorů	52
Tabulka 5: Názvy institucí zastupovaných respondenty a jejich identifikační kód a počet respondentů.....	68
Tabulka 6: Základní charakteristika obcí NG Ralsko a obcí v jeho okolí (k 31.1. 2017).....	77
Tabulka 7: Počet podnikatelských subjektů celkově a počet hromadných ubytovacích zařízení v obcích	79
Tabulka 8: Hlavní programové oblasti, pilíře rozvoje a strategické cíle Národního geoparku Ralsko	85
Tabulka 9: Hlavní aktéři v území a jejich oblast působnosti společná s Národním geoparkem Ralsko	87
Tabulka 10: Historický vývoj území určující jeho charakter, dědictví a identitu místních obyvatel – hlavní zjištění.....	107
Tabulka 11: Přínos geoparku a jeho chápání v regionu – hlavní zjištění.....	112
Tabulka 12: Chybějící dopravní propojenost, turistická infrastruktura a podnikatelská aktivita zabraňující ekonomickému rozvoji – hlavní zjištění.....	118
Tabulka 13: Nedostatečná spolupráce hlavních aktérů – hlavní zjištění.....	125
Tabulka 14: Návrhy místních aktérů na zlepšení rozvoje regionu	133

Seznam map

Mapa 1: Globální, národní a kandidátské geoparky Česka v roce 2019	26
Mapa 2: Oblast působnosti LAG Podralsko a mikroregionu Podralsko	69
Mapa 3: NG Ralsko a jeho bezprostřední okolí	70
Mapa 4: Marketingové turistické oblasti Libereckého kraje.....	71

Seznam obrázků

Obrázek 1: Základní pilíře geoparku	19
Obrázek 2: Logo národních geoparků.....	26
Obrázek 3: Příklady složek regionální identity	45
Obrázek 4: Schéma dimenzí regionální identity	46
Obrázek 5: Staré a nové logo Národního geoparku Ralsko	92
Obrázek 6: Interaktivní geoturistická mapa Národního geoparku Ralsko	93
Obrázek 7: Jeden z informačních panelů Geostezky Přes Bukové hory.....	96
Obrázek 8: Interaktivní interpretace proměny krajiny ve Strážově	97
Obrázek 9: QR kód na Děvině v rámci Geostezky Po Stopách těžby železné rudy	97
Obrázek 10: Altán s plastickou mapou a informační tabulí.....	98
Obrázek 11: Infopoint v Kuřívodech	99
Obrázek 12: Land artový festival Proměny	102
Obrázek 13: Projekt Doteky Máchova kraje – terénní výjezd, hmatová mapa.....	103
Obrázek 14: Schéma vztahů kategorií vzešlých z rozhovorů s aktéry v NG Ralsko.....	106

Seznam grafů

Graf 1: Struktura respondentů.....	65
Graf 2: Věková struktura obyvatel Národního geoparku Ralsko.....	78
Graf 3: Vzdělanostní struktura Česka, Geoparku Ralsko a obce Ralsko.....	78

Seznam příloh

Příloha 1: Hlavní témata a metody zahraničních výzkumů geoparků
Příloha 2: Text průvodního emailu s žádostí o rozhovor zasílaný hlavním aktérům
Příloha 3: Struktura a základní otázky rozhovoru s hlavními aktéry v regionu
Příloha 4: Přehled a popis maloplošných zvláště chráněných území

1 ÚVOD A CÍLE PRÁCE

Vzhledem k velmi rychlému globálnímu rozvoji v nejrůznějších směrech, který má kromě pozitivních i čím dál více negativních dopadů, je trvale udržitelný rozvoj jedním z nejskloňovanějších termínů dnešního světa. Můžeme mluvit o udržitelném rozvoji jedince, regionu, státu či celého světa. Pro udržitelný rozvoj obecně je primární rovnováha. V případě jakéhokoliv území se jedná o rovnováhu ekologické, sociální a ekonomické složky, které lze podle mnoha autorů dosáhnout pouze za předpokladu angažovanosti, informovanosti a kooperace jedinců žijících v území. V tomto duchu vzniklo mnoho celosvětových iniciativ včetně geoparků, které jsou hlavním tématem práce.

Koncept geoparků vznikl teprve na začátku 21. století, a to s cílem podpořit hospodářsky stagnující, avšak geologicky hodnotné evropské regiony. Dalším důvodem byla nedostatečná ochrana světového geologického dědictví v porovnání s vyšší relevantností přírodního a kulturního dědictví. Myšlenka geoparků je založena na předpokladu, *„že skutečného udržitelného územního rozvoje lze dosáhnout prostřednictvím ochrany a propagace geologického dědictví pro vědecké, vzdělávací a turistické aktivity“* (Zouros 2004, s. 165). Přestože geologické dědictví vyprávějící příběh 4,6 miliard let dlouhé historie Země by měl být primárním motivem geoparku, tak důraz je kladen zejména na jeho propojení s přírodním a kulturním dědictvím v jeden komplexní celek a žitý prostor.

Během necelých dvaceti let existence geoparků došlo k jejich obrovskému rozvoji po celém světě, zejména v Evropě a Asii, avšak i přesto zůstává koncept pro většinu lidí často nejasný a nepochopený. Jedním z možných důvodů je jeho různorodá podoba v konkrétních lokalitách, která závisí na okruhu lidí a subjektů, kteří geopark zakládají. Právě to je zároveň i největší přednost geoparků, které jsou na rozdíl od kategorií státní ochrany přírody vytvořené dobrovolně na základě iniciativy místních aktérů a lze jejich činnost plně přizpůsobit danému území a komunitám zde žijících. Přes svou různorodost však geoparky mají množství pravidel a kritérií, které musejí splňovat, aby byly přijaty do národních a následně evropské a globální sítě geoparků. Je nutné, aby tato kritéria, principy a význam geoparků byly co nejvíce zkoumány na odborné úrovni a následně sdíleny mezi širokou veřejností.

Předložená práce se zaměřuje na socioekonomické a vzdělávací dopady geoparků, kterých by mělo být dosahováno prostřednictvím participativního, interdisciplinárního a znalostního managementu. Takové řízení povede k rozvoji interpretace místního dědictví, vzdělávacích

aktivit a geoturismu, jakožto šetrné formy cestovního ruchu založené na geodědictví. V konečném důsledku by tyto aktivity měly zajistit socioekonomický rozvoj, ochranu přírody a udržitelné chování místních obyvatel i návštěvníků, jenž nebude založeno na restrikcích, nýbrž na pozitivní motivaci. Je očividné, že takového vývoje je velmi těžké dosáhnout. Z tohoto důvodu vzniká postupně čím dál více prací zkoumajících některé z těchto aspektů geoparků se snahou identifikovat existující problémy a ukázat příklady dobré praxe, které by bylo možné aplikovat i v jiných územích.

V Česku je stále pouze omezené množství autorů zabývajících se geoparky (Vystoupil, Šauer 2008; Pásková, Dolejský a kol. 2011; Kopp 2013; Pásková, Čtveráková 2017). Konkrétní případové studie českých geoparků byly uskutečněny nejčastěji v rámci kvalifikačních prací (Brožová 2008; Pořízková 2011; Čtveráková 2014; Červinková 2014; Šimorová 2014 atd.)

V zahraničí existuje velké množství prací, které se zaměřují na inventarizaci a hodnocení geologických lokalit pro vznik geoparků. Tyto výzkumy jsou však často pouze geologickými studiemi bez zahrnutí místní komunity, tudíž v předložené práci jim nebude věnována pozornost. V diplomové práci je diskutována zejména literatura zaměřující se na zapojení místních komunit a aktérů do rozvoje geoparku, na vzdělávání a interpretaci místního dědictví v geoparcích či rozvoj geoturismu. Většinou dochází k provázání všech zmíněných témat. Konkrétní autoři jsou uvedeni v kapitole 3, jež shrnuje vybrané sociogeografické výzkumy geoparků.

Kromě diskuze konkrétních výzkumů a jejich zjištění je v diplomové práci rozebrán v teoretické rovině samotný koncept geoparků (Mc Keever a Zouros 2005; UNESCO 2015) a geoturismu (Newsome, Dowling 2006; Gray 2008; Ruban 2015; Dowling a Newsome 2018). Dále jsou obecně přiblíženy koncepty s nimi spojené, a to dědictví (Howard 2003; Timothy, Boyd 2006; Kučera 2009a; 2009b; Hose 2012), zásady a cíle jeho interpretace (Tilden 1977 cit. v Xu a kol. 2013; Nadace Partnerství 2004), udržitelný cestovní ruch (Pásková 2009; 2012; Zelenka a kol. 2013), regionální identita (Chromý 2003; 2009a; Paasi 1986 cit. v Chromý 2009b; Šifta, Chromý 2014) a sociální kapitál (Pileček 2010; Maier a kol. 2014).

Pro případovou studii byl vybrán český Národní geopark (NG) Ralsko, kde je uskutečněn kvalitativní výzkum fungování geoparku a jeho socioekonomických a vzdělávacích aktivit a dopadů. Následně jsou tato zjištění diskutována s literaturou. V rámci výzkumu je uskutečněna analýza dostupných dokumentů, přímé pozorování v terénu a sítěžní části jsou polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry v území. NG Ralsko byl vybrán z mnoha

důvodů, z nichž nejdůležitější je jeho rychlý rozvoj, specifický charakter území a dosud neexistující obdobně zaměřený sociogeografický výzkum samotného NG Ralsko.

Obecně *hlavním cílem diplomové práce* je identifikovat a zhodnotit socioekonomickou a vzdělávací funkci geoparků na příkladu Národního geoparku Ralsko postavenou na interpretaci místního dědictví a participativním managementu.

K dosažení hlavního cíle byly stanoveny tyto dílčí cíle:

- V teoretické rovině diskutovat koncept geoparků, geoturismu a dědictví.
- Na základě rešerše převážně zahraniční literatury zhodnotit možnosti interpretace a využívání dědictví v geoparcích.
- Vypracovat stručný přehled metod používaných v sociogeografických výzkumech geoparků v Česku i v zahraničí.
- Identifikovat hlavní aktéry a jejich aktivity v území, a následně vymezit jejich vazby a postoje k Národnímu geoparku Ralsko.
- Zhodnotit interpretaci a využití místního dědictví pro vzdělávací aktivity, tvorbu regionálních produktů a propagaci v Národním geoparku Ralsko.

Struktura práce odpovídá popsaným cílům. Po úvodní kapitole seznamující čtenáře s tématem, hlavními cíli a strukturou práce následuje teoretický rámec a rešerše literatury (kap. 2). Kapitola 2 obsahuje komplexní rozbor geoparků, geoturismu a dědictví v širší perspektivě udržitelného rozvoje zaměřující se zejména na interpretaci místního dědictví, vzdělávání a socioekonomický rozvoj. Teoretické poznatky jsou vhodně kombinované s příklady výsledků nejrůznějších odborných výzkumů. V závěru kapitoly jsou shrnuty výzkumné otázky doplňující cíle práce, které byly definované na základě studia literatury (kap. 2.7). Následuje kapitola 3, kde je souhrnná rešerše metodik českých i zahraničních výzkumů, jenž inspirovala autorku pro definování vlastních výzkumných metod, které jsou rozebrané v následující kapitole. Kapitola 4 tedy obsahuje podrobný popis vzniku celé diplomové práce – tvorba rešerše literatury, výběr zájmového území, kvalitativní analýza dokumentů, pozorování v terénu, a nakonec stěžejní polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry v území. Kapitola 5 je již věnovaná samotné případové studii NG Ralsko. Obsahuje nejprve komplexní charakteristiku území se zaměřením na složky důležité pro fungování geoparku (kap. 5.1), poté je popsán vznik, fungování a hlavní cíle NG Ralsko a ostatních aktérů v území (kap. 5.2). Následuje analýza tvorby interpretace, vzdělávacích a osvětových aktivit NG Ralsko z dostupných materiálů a pozorování v terénu (kap. 5.3). Nakonec je zhodnoceno

celkové fungování a spolupráce s NG Ralsko z pohledu místních aktérů, které je interpretované v rámci čtyř hlavních oblastí identifikovaných výzkumem (kap. 5.4). Interpretace výsledků v kapitole 5 je zároveň doplněná o diskuzi s poznatky z kapitoly 2. Závěrečná kapitola 6 obsahuje shrnutí výsledků práce ve vztahu k definovaným cílům v kapitole 1 a výzkumným otázkám v kapitole 2.7. Nakonec jsou popsány i možnosti budoucího vývoje a doporučení pro praxi vycházející z uvedené práce.

2 TEORETICKÝ RÁMEC A REŠERŠE LITERATURY

2.1 Udržitelný rozvoj

Jednoznačně definovat udržitelný rozvoj, či kroky, které k němu povedou, je velice těžké, ba téměř nemožné, a to nejen kvůli rozporuplnosti slov, který termín tvoří. Během průmyslové revoluce se vzhledem k dělbě práce, urbanizaci a celkové změně životního stylu lidé vzdálili přírodě a ztratili za ni odpovědnost, což mělo za následek velmi rychlou devastaci životního prostředí a mizení surovinových zdrojů (Rynda 2000; Maier a kol. 2014). Zároveň to mělo i sociální dopady, které Komárek (2012) popisuje jako obavy ze znečištění vnitřního duševního světa. To společně se surovinovou krizí v 70. letech vedlo k prvním debatám o nutnosti šetrnějšího přístupu k životnímu prostředí a vymezení konceptu trvale udržitelného rozvoje.

2.1.1 Základní definice a strategie udržitelného rozvoje

Přelomovým okamžikem pro zavedení termínu udržitelného rozvoje do praxe byla Konference OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiro v roce 1992 (tzv. Summit Země nebo Rio Konference), kde byly přijaty důležité globální dokumenty, z kterých se dodnes vychází. Mezi nejdůležitější patří *Rio Deklarace o životním prostředí a rozvoji* (tzv. *Charta Země*), která vymezuje 27 principů udržitelného rozvoje a *Agenda 21*, což lze označit za globální akční plán, který navrhuje praktické postupy, jak se řídit podle principů Rio Deklarace a přejít od neudržitelnosti k udržitelnosti (UN 1992). Vzhledem k nutnosti řešení mnoha globálních problémů na místní úrovni, je zároveň vymezena tzv. Místní Agenda 21 (MA21), což jsou akční a strategické plány postavené na Agendě 21, avšak využitelné pro místní a regionální úroveň. V rámci Agendy 21 se již pracuje s rozsáhlejšími definicemi udržitelného rozvoje, které zdůrazňují všechny její roviny, nejen tu ekologickou. „*O udržitelnosti můžeme hovořit jedině tehdy, pokud je ekonomický rozvoj uplatňován s ohledem na sociální a kulturní dopady s respektem k limitům životního prostředí, které jsou dány nezměnitelnou skutečností, že Země je jen jedna a její zdroje nejsou nevyčerpatelné a nezničitelné. Všechny tři pilíře (ekonomický, sociální, environmentální) by měly v ideálním případě být v rovnováze*“ (MA21 2017a).

V Evropské unii i Česku jsou přijímány zákony a dokumenty vycházející z Agendy 21 a jejích aktualizací. V Česku je udržitelný rozvoj definovaný zákonem č. 17/1992 Sb. O životním prostředí, kde je však zahrnutý pouze environmentální pilíř a zákonem

č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), který již zahrnuje i sociální a ekonomický pilíř a uvádí, že „*udržitelný rozvoj území spočívá ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích*“. V roce 2003 došlo v Česku k praktické aplikaci konceptu Agendy 21 a vznikla Rada vlády pro udržitelný rozvoj a o rok později i pracovní skupina pro MA21 a zároveň byla schválena první strategie udržitelného rozvoje v Česku (MA21 2017b). Aktuální strategií je Strategický rámec ČR 2030 pro období 2017–2030 (ČR 2030 2018), který vychází ze 17 globálních cílů pro udržitelný rozvoj přijatých OSN v roce 2015 (UN 2018).

2.1.2 Základní principy udržitelného rozvoje

Většina definic udržitelného rozvoje se shoduje, že je potřeba rovnováha mezi environmentálním, sociálním (sociokulturním) a ekonomickým pilířem. Maier a kol. (2014) přirovnává jednotlivé pilíře ke kapitálu, které dohromady tvoří územní kapitál – přírodní kapitál (surovinové zdroje, ekosystémová stabilita...), sociální kapitál (sociální soudržnost, institucionální důvěra) a ekonomický kapitál (všechny důsledky hospodářského rozvoje). Je důležité neustále sledovat vývoj všech třech pilířů a předcházet možným rizikům (Rynda 2000). Nutný je holistický multidisciplinární přístup, který bude řešit všechny složky udržitelného rozvoje dohromady jako jeden provázaný celek (Hopwood, Mellor, O'Brien 2005; Farsani a kol. 2014a; Halim, Ishak 2017). Kromě tří základních pilířů je všeobecný konsensus i na důležitosti informovanosti a vzdělanosti k udržitelnému rozvoji (Rynda 2000; Hlistová 2011; Maier a kol. 2014), což dokládá i Strategický rámec ČR 2030, který má vzdělávání k udržitelnému rozvoji jako jeden z hlavních cílů (ČR 2030 2018).

Za relativně krátkou dobu došlo celosvětově i v Česku ke vzniku mnoha zákonů, předpisů, platforem a pomůcek k podpoře udržitelného rozvoje. Maier a kol. (2014) zdůrazňují, že navzdory tomu i nadále zůstává klíčová iniciativa zainteresovaných lidí a znalosti místního kontextu při jakémkoliv rozhodování. V tomto ohledu se zdá být z výše zmíněných iniciativ nejvíce přínosná MA21, která se snaží naplnit principy udržitelného rozvoje právě prostřednictvím zapojení místních obyvatel, kde samospráva funguje spíše jako koordinátor (MA21 2017b). Podobně by měly vést k udržitelnému rozvoji regionu založenému na iniciativě místní komunity i geoparky, které jsou hlavním tématem předkládané práce. Na rozdíl od prostředků MA21, jenž jsou využitelné spíše pro města, tak geoparky slouží jako

nástroj udržitelného rozvoje nejčastěji venkovských geologicky hodnotných regionů, a mohou přispívat k naplnění cílů rozvoje společně s nástroji MA21.

V následujících kapitolách bude podrobně rozebrán koncept geoparků a jejich fungování v rámci jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje se speciálním zaměřením na jejich vzdělávací a socioekonomický potenciál.

2.2 Geoparky

2.2.1 Historie vzniku geoparků a jejich sítí

Koncept geoparků je velmi mladý a rychle se rozvíjí. Přestože již v 80. letech 20. stol. byl termín používán v Německu (Brilha, Henriques 2017) nebo v Číně (Xun, Ting 2003), tak první zmínka, která vedla ke vzniku dnešních sítí geoparků, byla na 30. mezinárodním geologickém kongresu v Pekingu v roce 1996 během diskuze o možnosti ochrany geologického dědictví a rozvoje komunit v Evropě (Mc Keever, Zouros 2005). Ve stejném období již UNESCO navrhovalo podporu globální sítě geositů se zvláštními geologickými rysy. Následně Divize věd o Zemi představila *Program geoparků UNESCO*, který však byl ukončen vzhledem k omezeným možnostem financování ve prospěch již vzniklého programu *Člověk a biosféra* (Brilha, Henriques 2017).

Oficiální a trvalý vznik geoparků proběhl až v roce 2000 vznikem *Evropské sítě geoparků* (*European geoparks network – EGN*) během setkání zástupců čtyř evropských lokalit, jež diskutovali o socioekonomických problémech geologicky významných venkovských oblastí a možnostech jejich řešení (Mc Keever, Zouros 2005). Podepsáním dohody došlo ke vzniku prvních čtyř evropských geoparků – *Réserve Géologique de Haute-Provence* (Francie), *Petrified Forest of Lesvos* (Řecko), *Gerolstein/Vulkaneifel* (Německo) a *Maestrazgo Cultural Park* (Španělsko) (Zouros 2004; Mc Keever, Zouros 2005).

Vyhlášení EGN inspirovalo Divizi věd o Zemi UNESCO k dalšímu pokusu o rozvoj celosvětové iniciativy geokonzervace. Ihned v roce 2001 došlo k podepsání smlouvy s EGN o spolupráci a podpoře Evropské sítě. Vzhledem k tlaku mezinárodního geologického společenství a provázanosti s EGN vznikla v roce 2004 *Globální síť geoparků* (*Global Geoparks Network – GGN*). GGN sloučila všech 17 geoparků Evropské sítě a 8 vybraných geoparků z Čínské sítě národních geoparků. Téhož roku se uspořádala i první konference geoparků v Pekingu, kde byl koncept představen vědecké společnosti, jež byla vyzvána k jeho rozšiřování. Zároveň zde byla vydána *Pekingská deklarace* podporující geoparky a jejich

základní principy. V roce 2004 byla vydána další *Madonská deklarace*, která potvrzuje provázanost obou sítí a deklaruje, že každý nový člen EGN se zároveň stává i členem GGN (Zouros 2004; Mc Keever, Zouros 2005).

2.2.2 Rozdílné důvody vzniku Evropské sítě geoparků a Globální sítě geoparků

Evropská i globální síť geoparků na základě společných deklarací vycházejí ze stejné základní definice geoparků a kritéria geoparků pro vstup do těchto sítí jsou totožná. Tento fakt je zajímavý vzhledem k počátečnímu oddělenému vývoji obou sítí, které vznikaly z rozdílných důvodů.

Vznik konceptu geoparků na globální úrovni reaguje na nevyváženost ochrany světového dědictví (Larwood, Badman, McKeever 2013; Farsani, Coelho, Costa 2014b; Brilha, Henriques 2017). Henriques a Brilha (2017) uvádí, že v roce 2017 bylo 77 % památek zařazeno pro svou kulturní hodnotu, pouze 20 % pro přírodní hodnotu a 3 % pro kombinaci obou hodnot. Tato nevyváženost vychází z kritérií pro zapsání památek na Seznam světového dědictví UNESCO, kdy jsou pouze čtyři z deseti kritérií přírodní a z nich dokonce pouze jedno zahrnuje geologické dědictví. Zatímco ochrana biodiverzity je zajišťována i jinými iniciativami na světové úrovni, geologické dědictví postrádalo jakékoliv zastoupení na mezinárodní úrovni, což vedlo k podpoře globálních geoparků, které zahrnují geologické památky *vynikající univerzální hodnoty* (Farsani, Coelho, Costa 2014b).

Na druhé straně, jak je popsáno výše, EGN vznikla zejména z iniciativy konkrétních evropských zemí s touhou udržitelně rozvinout geologicky hodnotné, avšak hospodářsky stagnující území. Hlavní myšlenka iniciativy EGN je: *„že skutečný udržitelný územní rozvoj lze dosáhnout prostřednictvím ochrany a propagace geologického dědictví pro vědecké, vzdělávací a turistické aktivity“* (Zouros 2004, s. 165).

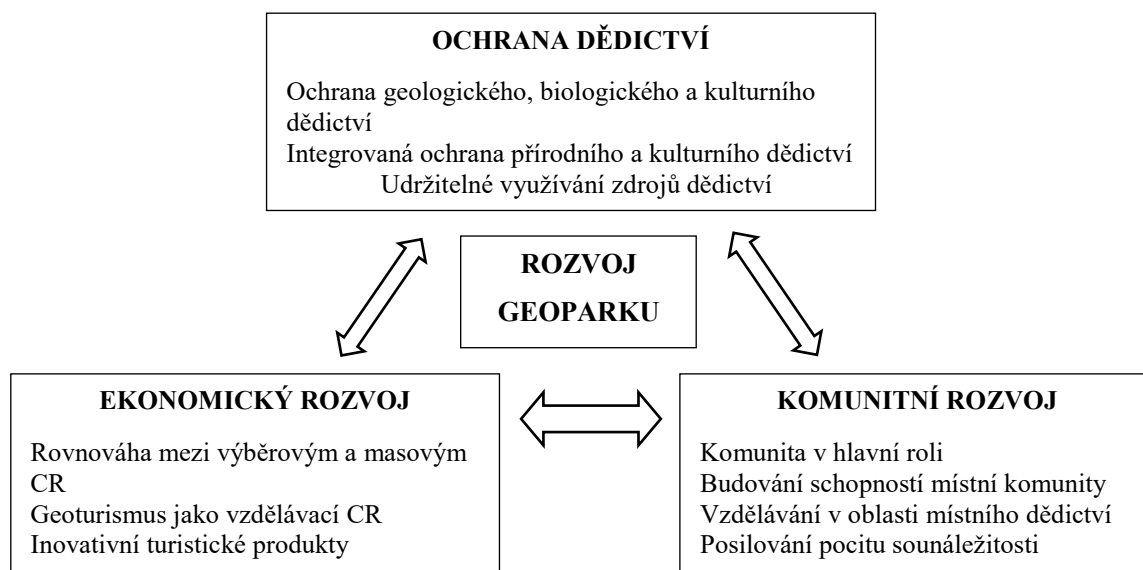
2.2.3 Vymezení konceptu geoparků

Stejně jako jsou v kap. 2.1.2 definovány pilíře udržitelného rozvoje, lze jednoduše definovat pilíře, na kterých stojí udržitelný rozvoj geoparků (i) ochrana dědictví, (ii) ekonomický rozvoj, (iii) komunitní rozvoj, kterých dosahuje zejména prostřednictvím geoturismu a vzdělávacích aktivit (obr. 1) (Fauzi, Misni 2016).

Obr. 1 zjednodušeně znázorňuje hlavní rysy geoparku, jenž Mc Keever a Zouros (2005, s. 275) v rámci EGN definují jako: *„území s jasně vymezenými hranicemi a dostatečnou velikostí umožňující ekonomický rozvoj primárně prostřednictvím turismu. Geologické lokality musí být zvláštního významu z hlediska jejich vědecké kvality, vzácnosti, estetiky*

a vzdělávací hodnoty. Jednotlivé lokality souvisí nejen s geologií, ale také s archeologií, ekologií, historií a kulturou a jsou propojeny v síť tvořící tematický park.“

Obrázek 1: Základní pilíře geoparku

Zdroj: vlastní úprava podle Fauzi, Misni (2016)

UNESCO (2017) shrnuje základní kritéria a předpoklady, které musí splňovat členské i kandidátské globální geoparky (tab. 1). Tato kritéria by měly splňovat všechny geoparky, pokud bychom upravili některé formulace podle řádovostní úrovně daných geoparků. Základní vymezení geoparků, tak jak ho definovalo UNESCO a EGN, se tedy využívá v rámci globální, kontinentálních i národních sítí.

Tabulka 1: Kritéria globálních geoparků podle UNESCO

Kritéria globálních geoparků
• jasně definované hranice a dostatečná velikost pro naplnění funkcí geoparků
• geologické dědictví mezinárodního významu
• propojení geologického, přírodního a kulturního dědictví a jejich ochrana (např. zákaz prodeje geologických prvků)
• environmentální vzdělávání, zvyšování povědomí o globálních problémech a vědách o Zemi
• vhodný a právně uznaný správní orgán geoparku
• jasně vymezené cíle a pravomoci ve vztahu k ostatním programům ochrany v území a zákonům ochrany geologického a jiného dědictví v dané zemi či regionu
• klíčové postavení místních aktérů a komunit ve správě geoparku
• pozitivní sociální a ekonomické dopady geoparku (geoturismus)
• povinné členství v GGN a vzájemná výměna informací s ostatními členy

Zdroj: vlastní zpracování podle UNESCO (2017)

Koncept geoparků stále vzbuzuje neporozumění a nesrovnalosti u široké veřejnosti. Často bývá považován pouze za geologický park nebo novou kategorii legislativně chráněného území, což je oboje mylná představa. Geoparky ve většině zemí včetně Česka nejsou legislativně vymezené, vznikají na základě dobrovolnosti místních aktérů a se státem chráněnými územími pouze spolupracují (AOPK ČR 2018). Z výše zmíněného také vyplývá, že přestože je geologické dědictví primární pro zřízení geoparku, nejedná se o pouhý geologický park, ale spíše platformu spojující přírodu a lidi, což potvrzuje i motto programu globálních geoparků UNESCO: *„Oslava dědictví Země, zachování místních komunit“* (UNESCO 2015). Pásková (2011, s. 15) trefně označuje geopark *„kreativním spojníkem mezi krajinou a jejími obyvateli i návštěvníky, mezi její dávnou minulostí a vzdálenou budoucností, mezi vědou a hrou“*.

Geopark je jinými slovy „žitý prostor“, kde pomocí sociokulturní interpretace přírodního dědictví dochází k přiblížení geovědních disciplín lidem a k udržitelnému rozvoji dědictví (Henriques, Brilha 2017). Právě to ho odlišuje od památek světového dědictví, kde je cílem zachování památky v aktuálním stavu s minimem možných změn (Larwood, Badman, McKeever 2013). Farsani, Coelho a Costa (2011) zdůrazňují rozpor globálních geoparků, které jsou založeny na mezinárodní úrovni, avšak jsou řízeny na místní úrovni. Naopak Henriques a Brilha (2017) to považují za jejich podstatu, a uvádí, že jednotlivé geoparky tak mohou svým propojením globálních výzev a místních akcí nejlépe přispět k naplnění globálních cílů udržitelnosti. Je ovšem důležité, aby vyhlášení globálního geoparku nezpůsobilo vynechání místní komunity při rozhodování vzhledem ke zvýšení atraktivity území. Halim a Ishak (2017) uvádějí, že geoparky by měly být výhradně venkovskými regiony. Přestože to tak ve většině případů je, tak existuje několik fungujících geoparků v městském prostředí, např. Honkg Kong Geopark či English Riviera Geopark (Ng 2014). V Česku je kandidátský geopark Barrandien rovněž městského charakteru, neboť se částečně nachází na území hlavního města Prahy (Barrandien 2018).

2.2.4 Management geoparků

Neexistuje jediný správný model, jak spravovat geopark, neboť záleží na kontextu a iniciativě lidí, kteří se správě geoparků dobrovolně věnují. Důležité je, aby geopark vycházel ze základních principů udávaných v chartách geoparků a jeho cílem byl udržitelný rozvoj. Pro naplnění principů geoparků jsou rozhodující znalosti všech zúčastněných stran o geologickém dědictví, jeho hodnotách a využití v území a zapojení těchto aktérů do rozhodování (Farsani a kol. 2014a; Halim, Ishak 2017). Management geoparků bychom obecně mohli popsat jako

participativní, znalostní, interdisciplinární, vycházející odspoda (Kopp 2013; Turner 2013; Farsani a kol. 2014; Halim, Ishak 2017). Kopp (2013) uvádí termíny kulturní geomorfologie, regionální marketing či management dědictví Země v souvislosti s managementem geoparků.

- ***Participativní management***

Ze samotné podstaty geoparku není možné, aby jeho zavedení bylo úspěšné bez podpory místní komunity, protože vychází z iniciativy místních aktérů a jeho vyhlášení je dobrovolné (Turner 2013; Halim, Ishak 2017). Vznik geoparku je tedy založen na tzv. bottom-up přístupu (odspoda-nahoru), což je opak přístupu top-down (shora-dolů) uplatňující se v legislativně chráněných oblastech (Larwood, Badman, McKeever 2013). Bottom-up přístup je považován za jeden z hlavních důvodů úspěšnosti geoparků při udržitelném rozvoji regionu (UNESCO 2017). Široká podpora místních aktérů a manažerské schopnosti zástupců geoparku jsou klíčové vzhledem k neexistující či nedostatečné institucionální a finanční podpoře geoparků (Kopp 2013). Důležité je identifikovat všechny hlavní aktéry, jenž můžeme obecně definovat jako: „*všechny osoby, skupiny nebo organizace, které jsou postiženy příčinami nebo následky dané záležitosti*“ (Bryson, Crosby 1992 cit. v Norrish, Sanders, Dowling 2014, s. 53). Přestože jsou místní aktéři zahrnuti do procesu plánování, může se stát, že nejsou zohledněny názory všech obyvatel či dojde k vynechání některých skupin aktérů v průběhu času. A tomu by právě měly předcházet participativní nástroje dávající všem možnost se vyjádřit a spolupodílet na rozvoji geoparku, a to ve všech fázích procesu rozvoje (Halim, Ishak 2017).

Z obecného hlediska participativní řízení umožňuje využít cenných znalostí místních obyvatel, které nikdo jiný nemá. Navíc místní jsou ti, kteří v území žijí a jsou jeho součástí, z logiky věci by tak měl být jejich názor zahrnut do plánování i realizace jakýkoliv změn (Turner 2013; Maier a kol. 2014.). Zapojování obyvatel do plánování je jedním z hlavních aspektů i Agendy 21, zejména pak MA21 popsané v kapitole 2.1.1 (MA21 2017a) nebo Evropské úmluvy o krajině (Kopp 2013). Participace obyvatel je náročný proces a velmi důležitou roli hrají koordinátoři, jejichž cílem je začlenit do konečného řešení rozporuplné názory všech aktérů, či vysvětlit, proč některé požadavky nelze splnit (Kopp 2013; Maier a kol. 2014). To dokládají Rosyidie a kol. (2018), kteří jako jeden z hlavních problémů indonéského geoparku Batur identifikují nedostatek vedoucí úlohy v rámci komunity.

Bohužel přes výše zmíněné je v mnoha geoparcích nedostatečné zapojování místních obyvatel. Například v malajském geoparku Langkawi místní respondenti uvedli, že se o plánovaných změnách v geoparku měli možnost dozvědět, ale až potom, co byly schváleny. K jejich konzultaci nebyla široká veřejnost přizvaná (Azman a kol. 2010). Podobné výsledky

přináší výzkum Fanwei (2014) v čínském geoparku Mt. Huaying Grand Canyon, kde navzdory základním principům geoparku dochází spíše k řízení shora dolů. Je ovšem nutné mít na paměti, že nevědomost a nedostatečné zapojení místních obyvatel mohou být způsobené i jejich nezájmem a dobrovolným rozhodnutím. Pro rozvoj participativního managementu geoparků je klíčová ochota místních obyvatel se účastnit. Konkrétně rozdíl mezi ochotou se účastnit a aktuálním zapojením obyvatel (Fanwei 2014).

Interdisciplinární přístup, kdy dochází ke spolupráci odborníků (geologů, ekologů, geografů, sociologů, odborníků na cestovní ruch), univerzit, škol, muzeí, samospráv, neziskových organizací, občanských sdružení, místních akčních skupin (MAS), pracovních skupin a zejména místních obyvatel, je klíčový pro všestranný udržitelný rozvoj geoparku, avšak vyžaduje o to náročnější participativní procesy (Farsani a kol. 2014a; Halim, Ishak 2017). Nedostatečná aktivita a často i neochota komunikovat a spolupracovat výše zmíněných aktérů a místních obyvatel zůstává největší bariérou rozvoje geoparků v Česku (Vystoupil, Šauer 2008; Čtveráková a kol. 2016). Velmi problematická je i koordinace mezi místními samosprávami a regionální či celostátní vládou (Čtveráková a kol. 2016; Rosydie a kol. 2018). Přes primární zaměření geoparků na geologii by neměla být správa geoparku svěřena výhradně do rukou geologů. Turner (2013) však upozorňuje na opačný problém, kdy jsou geologové v posledních letech vyřazováni ze správy geoparku. V takovém případě je velké riziko ztráty geologického dědictví a vymizení vzdělávacího aspektu geoparků, z kterých se stávají pouze zábavní parky.

Turner (2013) zdůrazňuje roli žen v geoparcích, které tradičně pracují pro komunitu více než muži, a lze je tak vidět v nejrůznějších pozicích včetně těch vedoucích. Ženy navíc zpravidla vychovávají děti, a mohou je již od útlého věku vést k zásadám udržitelnosti a uvědomění si potřeby ochrany dědictví. Interakce odborníků a místních obyvatel je důležitá i proto, aby si vzájemně předali chybějící znalosti (Turner 2013; Farsani a kol. 2014a; Halim, Ishak 2017). „Zjištění, jak geologie ovlivňuje jejich životy, povzbuzuje lidi, aby se zapojili“ (Turner 2013, s. 254). Podobně Azman a kol. (2010) uvádějí, že aktivita lidí a s nimi spojené výhody plynoucí z geoparku se různí v závislosti na mnoha faktorech, z nichž jeden z nejdůležitějších je motivace. A to nejen vnější motivace ve formě nejrůznějších certifikátů, soutěžních výher, finančních ohodnocení apod., ale hlavně vnitřní motivace. Vnitřní motivace spočívá ve vybudování povědomí a přesvědčení v lidech, k čemuž nejlépe slouží zmíněné partnerství a vzdělávací programy. Čtveráková a kol. (2016) zdůrazňují, že fungujícího participativního managementu se dosáhne postupným procesem, kdy původně malá skupina aktivních jedinců představí myšlenky geoparku a stimuluje ostatní aktéry a místní obyvatele. Je však nezbytné,

aby všichni aktéři i obyvatelé nejen rozuměli svému dědictví a jeho ochraně, ale také plnohodnotně chápali koncept geoparku ještě před jeho samotným vyhlášením, k čemuž podle mnoha výzkumů často nedochází (Azman a kol. 2010; Kopp 2013; Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015; Čtveráková a kol. 2016; Halim, Ishak 2017; Rosyidie a kol. 2018). To souvisí s dalším typem managementu aplikovaným v geoparcích, a to znalostním managementem.

- **Znalostní management**

Znalostní management, nebo mnoho jeho jiných překladů z anglického *knowledge management* může mít několik významů a perspektiv v teoretické i praktické rovině (Běhounková 2008; Bureš 2007). Jedná se o velmi složitý proces řízení, kde hrají hlavní roli lidé (lidské zdroje) a jejich znalosti, které vzájemně sdílí zpravidla za využití nejnovějších informačních technologií (Běhounková 2008; Farsani a kol. 2014a). Většinou bývá popisován v souvislosti s řízením firem (Běhounková 2008; Bureš 2007), méně pak s managementem území, kterým se zabývají například Farsani a kol. (2014a). Autoři se zabývají konkrétně geoparkem, kde se primárně jedná o geologické znalosti, tudíž používají termín geo-znalosti respektive geo-znalostní management (Farsani a kol. 2014a).

Tento typ řízení podle autorů spočívá v dosažení hmatatelných produktů na základě nehmotných konceptů a myšlenek nejen geologických, ale také geografických věd. Typickým příkladem mohou být originální geoprodukty v rámci rozvoje geoturismu, které mají zároveň sociokulturní a ekonomický dopad (viz kap. 2.5; 2.6). Management založený na geoznalostech má zejména ochranný význam, kterého dosahuje prostřednictvím popularizace geologických věd a oceňování místního dědictví důležitými aktéry, komunitou a turisty. Zástupci samosprávy a další aktéři v území se následně rozhodují na základě relevantních geologických znalostí, což vede k udržitelnému využívání území (Worton, Gillard 2013; Farsani a kol. 2014a). Znalostní management vychází z předpokladu, že pouze informovaná společnost může učinit správná rozhodnutí (Azman a kol. 2010). Přenos důležitých znalostí probíhá na různých úrovních, od jednotlivců po zástupce geoparků v jejich sítích (viz kap. 2.2.5). Zároveň je jejich přenos zrychlován a ulehčován díky informačním technologiím (Farsani a kol. 2014a).

Geoparky by měly vytvářet strategie rozvoje, které plnohodnotně využívají jejich možnosti, a zároveň nedochází k narušování geologického i jiného dědictví. Hose a Vasiljević (2012, s. 31) však upozorňují, že: „*souhru mezi využíváním geologických zdrojů, geovědeckým*

výzkumem, geokonzervací a geoturismem lze považovat za složitější, než uznávají mnozí autoři.“

- **Financování geoparků**

Jedním z největších problémů geoparků zůstává jejich ekonomická udržitelnost vzhledem k faktu, že se nejedná o kategorii státní ochrany přírody a do geoparku automaticky neplynou veřejné finance. V ideálním případě by si měl geopark na svou správu vydělat prostřednictvím geoturistických aktivit (viz kap. 2.4). To je však pro národní geoparky s nedostatečně rozvinutým geoturismem velmi náročné, až nemožné. Navíc vzdělávací aktivity jsou v rámci potřebné osvěty často zdarma (Hose 2012). Správa geoparku tak musí hledat zdroje prostřednictvím účelových grantů, což je mnohdy velmi náročné a vede to k zaměření se pouze na rozvoj určitých aktivit aktuálně podporovaných dotačními tituly či k vynaložení veškerých lidských kapacit na získávání financí (Vystoupil, Šauer 2008; Čtveráková 2014; Dong a kol. 2014). V Česku, podobně jako ve většině zemích Evropské unie, jsou nejčastějším zdrojem financování aktivit geoparku strukturální fondy EU (Vystoupil, Šauer 2008).

Obecně vzhledem k nedostatečným financím často nedochází k adekvátní ochraně dědictví nebo nejsou rozvíjeny moderní interpretační a vzdělávací aktivity, což někdy končí i zánikem geoparku (Čtveráková 2014; Hose 2012). Přes veškeré uskutečněné výzkumy a ukázky praxe z nejrůznějších částí světa zůstává otázka dlouhodobé ekonomické udržitelnosti nejen národních, ale i globálních geoparků stále nevyřešená.

2.2.5 Síť geoparků

Rozvoj sítí geoparků probíhá velmi rychle. Dnes tvoří Evropskou síť geoparků 73 geoparků ve 23 zemích (EGN 2018). Globální síť geoparků sdružuje 120 geoparků, z nichž většinu tvoří členové EGN a čínské geoparky (37), ovšem nacházejí se zde i zástupci z Afriky, Jižní Ameriky, Austrálie a zbytku Asie (GGN 2018). Ojedinělé postavení má Severní Amerika, kde sice není žádný ze zástupců GGN, ale jedná se o oblast světa s nejdelsí historií geoturismu. Některé lokality odpovídají mnoha principům geoparků, přestože oficiálně se k této iniciativě nehlásí.

Kromě globální a kontinentálních sítí existuje velké množství národních sítí, které spravují jednotlivé země a rekrutují se z nich kandidáti do GGN. Největší národní sítí je Čínská síť národních geoparků se svými 270 členy, která vznikla již v roce 2000 a měla výsadní

postavení při rozvoji konceptu geoparků (Xun, Ting 2003; GGN 2018). Síť národních geoparků funguje od roku 2007 i v Česku (viz kap. 2.2.6) (MŽP 2007).

Mezi hlavní oblasti spolupráce sítě geoparků na jakékoliv úrovni je pořádání setkání a konferencí, výměna zkušeností, společné vzdělávací aktivity a turistický marketing (Farsani, Coelho, Costa 2014b; Farsani a kol. 2014a). Na základě výzkumu spolupráce mezi geoparky EGN a GGN je patrná silná spolupráce v rámci EGN, která se často rozděluje do tematických skupin podle určitého typu dědictví (vulkanické, fosilní, glaciální). Na druhé straně autoři zjistili pouze slabé propojení geoparků v rámci GGN, které jsou rozděleny geograficky. Například nedostatečné propojení evropských a asijských geoparků (Farsani, Coelho, Costa 2014b).

2.2.6 Geoparky v Česku

Existuje množství literatury (Pásková, Dolejský a kol. 2011; Milošová a kol. 2014; Bajer a kol. 2015) vyzdvihující pestrost geologických a geomorfologických lokalit, bohatou historii využívání geologického dědictví a jeho rekreační a vzdělávací potenciál, a to na relativně malém území jako je Česko. V návaznosti na tento fakt došlo v průběhu posledních deseti let k rozvoji mnoha geoparků. Prvním geoparkem v Česku se stal v roce 2005 Český ráj, který je dodnes jediným nositelem titulů globální a evropský geopark (viz kap. 2.2.5). Teprve po zařazení Geoparku Český ráj do Sítě evropských geoparků začala vznikat Síť národních geoparků ČR (Vystoupil, Šauer 2008).

Titul národní geopark může získat jakékoliv území, které splní všechna hlavní kritéria. Charta národních geoparků ČR vychází z hlavních kritérií geoparků na globální úrovni (AOPK ČR 2018) a je součástí Směrnice MŽP č. 9/2018 o zabezpečení jednotného postupu při nominaci území na národní geopark (MŽP 2018a). Na základě uvedené směrnice Rada národních geoparků ČR (dále jen „Rada“) doporučuje ministrovi životního prostředí (ŽP), zda udělit titul národního geoparku konkrétnímu území. Rada slouží nejen jako poradní a odborný orgán ministra ŽP, ale zároveň jako koordinační podpůrný orgán Sítě národních geoparků (MŽP 2018a). Příkladem aktivity iniciované Radou a finančně podpořené MŽP je knižní vydání souboru metodik, doporučení a příkladů dobré praxe pro národní geoparky (Zelenka a kol. 2014). Členové Rady jsou zástupci odborných organizací zaměřující se na geologii, cestovní ruch, vzdělávání a regionální rozvoj a zástupci aktuálních národních geoparků scházející se dvakrát do roka (Národní geoparky 2018).

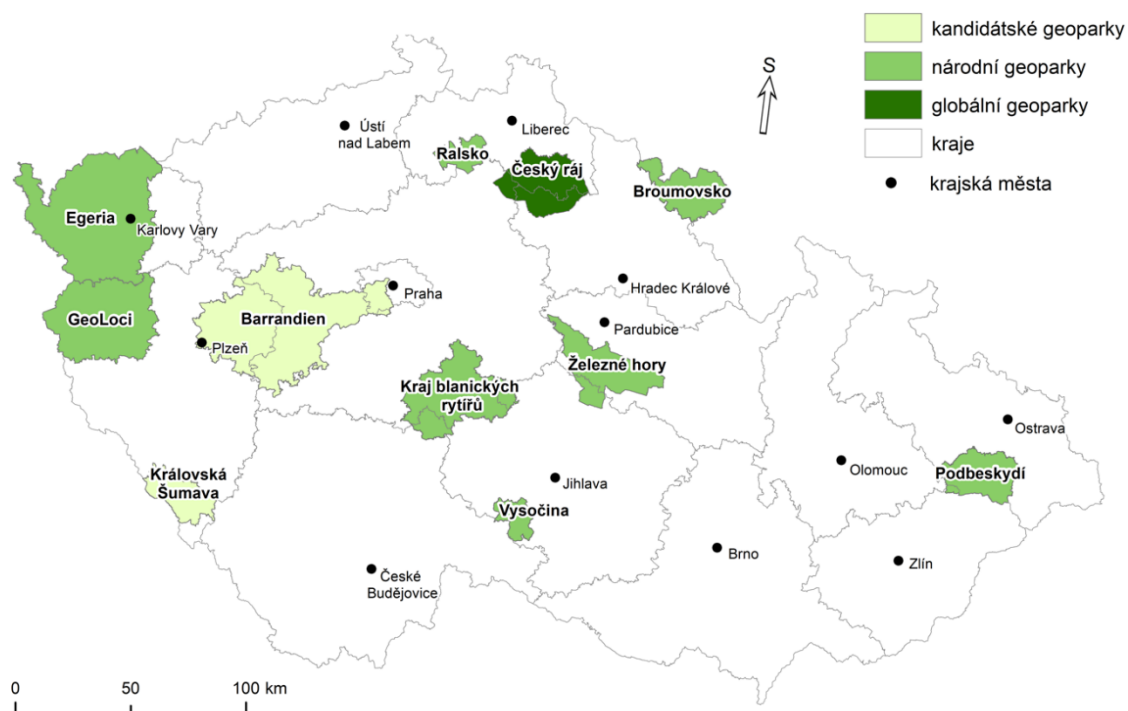
Obrázek 2: Logo národních geoparků

Zdroj: AOPK ČR (2018a)

Před samotným získáním titulu národního geoparku jsou žadatelé zařazeni na seznam tzv. kandidátských geoparků a rada zadá podmínky, které musí geopark dále splnit, aby byl plnohodnotným členem Síť národních geoparků. Společně s udělením titulu národního geoparku získávají geoparky oficiální certifikát a mohou na svém území používat logo národních geoparků (obr. 2). Certifikát zaručuje geoparku členství po dobu čtyř let, následně dochází k revaluaci, zda geopark naplňuje vytyčené cíle. Pokud jsou objeveny nedostatky a geopark je v uvedené lhůtě nenapraví, tak přichází o certifikát národního geoparku a nemůže nadále užívat oficiální logo (MŽP 2018b).

Mapa 1: Globální, národní a kandidátské geoparky Česka v roce 2019

Zdroj: AOPK ČR (2017), ArcČR 500 (2019) + vlastní zpracování

První české národní geoparky byly certifikované v roce 2010, a to zmíněný geopark Český ráj a geopark Egeria. K červnu 2019 existuje v Česku již devět certifikovaných národních geoparků a dva kandidátské geoparky (mapa 1, tab. 2) (MŽP 2018b).

Geopark musí mít jasně definovaný řídicí subjekt, jehož podoba může být různá (obecně prospěšná společnost, občanské sdružení, soukromá společnost) (Fialová 2012). Tento subjekt zastřešuje a koordinuje aktivity geoparku tak, aby docházelo k naplňování jeho hlavních cílů, spolupráci s důležitými aktéry a místními obyvateli a zároveň geopark splňoval ostatní kritéria udávané Chartou národních geoparků ČR. (Vystoupil, Šauer 2008; Pásková, Čtveráková 2017). „Zřízení geoparku je dlouhodobým procesem, v průběhu, kterého musí uchazeči překonat celou řadu překážek a přesvědčovat nejen sami sebe, ale i orgány veřejné správy (krajské úřady, regionální rady, orgány ochrany přírody atd.) o správnosti svého postupu“ (Vystoupil, Šauer 2008, s. 43). Podrobnější popis jednotlivých geoparků nabízí například Čtveráková (2014), Šimorová (2014) či nejaktuálnější informace jsou dostupné z webových stránek Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR 2018) a MŽP (MŽP 2018b).

Tabulka 2: České geoparky a jejich základní charakteristika

Národní geopark	řídicí subjekt	rok certifikace	velikost (km ²)	motto geoparku
Český ráj	Geopark Český ráj o.p.s.	2010	750	<i>Učebnice geologie</i>
Egeria	Muzeum Sokolov p.o.	2010	2 462	<i>Tajemství nitra Země</i>
Geo Loci	GeoLoco o. p. s.	2012	1405	<i>...dotkněte se Země</i>
Železné hory	Vodní zdroje Chrudim spol. s r. o.	2012	700	<i>Historii Země za dva dny</i>
Kraj blanických rytířů	Český svaz ochránců přírody Vlašim	2014	630	<i>Objevte tajemství pod povrchem</i>
Podbeskydí	Spolek Hájenka, z. s.	2014	540	<i>Karpaty – kameň a život</i>
Ralsko	Geopark Ralsko o. p. s.	2016	216	<i>Krajinou zaniklých obcí, železné rudy a pískovce bez bariér</i>
Vysočina	Mikroregion Telčsko	2017	205	<i>Krajem žuly a renesance</i>
Broumovsko	destinační management Broumova, o. p. s.	2017	570	<i>Pískovec a baroko</i>
Kandidátský geopark				
Královská Šumava	Český svaz ochránců přírody Rejstejn		505	<i>Naše nejcennější dědictví</i>
Barrandien	Ekologické centrum Orlov, o. p. s.		3000	<i>Ztracená moře v srdci Evropy</i>

Zdroj: vlastní zpracování podle AOPK ČR (2018), Barrandien (2018), ČSOP Rejstejn (2019), Čtveráková (2014), Formanová a kol. 2015, Geopark Broumovsko (2019), Geopark Český ráj (2019), Geopark Egeria (2019), Geopark GeoLoco (2019), Geopark Kraj blanických rytířů (2019), Geopark Podbeskydí (2019), Geopark Vysočina (2019)

- ***Identifikace bariér rozvoje geoparků v Česku***

Čtveráková a kol. (2016) na základě výzkumu Národního geoparku Železné hory uskutečněného v rámci diplomové práce Čtverákové (2014) definovali bariéry rozvoje, které se pokusili zevšeobecnit pro většinu českých geoparků. Největší překážkou se ukázala nedostatečná spolupráce podnikatelů. Podle autorů může být nedůvěra a neochota spolupráce bez generování okamžitého zisku následkem předchozího období socialismu, které je stále zakořeněno ve společnosti, i přes změnu politického a ekonomického systému. Tento problém lze také zčásti chápat jako nepochopení principů udržitelného cestovního ruchu, nebo nepřesvědčení o důležitosti těchto principů u podnikatelů v ČR. Druhou překážkou rozvoje geoparků je podle výzkumu nedostatečná propagace, a to nejen propagace území a jeho hodnot, ale zejména propagace významu a výhod plynoucích z geoparků a propagace samotného konceptu. Třetí bariérou je nedostatečná podpora a zastřešení „shora“, a to na státní úrovni vzhledem k nedostatečné finanční podpoře šetrného cestovního ruchu v geoparcích, ale i na regionální úrovni. Navíc zkoumané území se nachází na hranicích Pardubického kraje a Vysočiny, kde přirozená spádovost a identita obyvatel nekorresponduje s aktuálním vymezením (Čtveráková a kol. 2016). Zatímco nedostatečná propagace a pochopení konceptu geoparků a chybějící podpora vyšších správních celků jsou identifikovány v mnoha geoparcích po celém světě (kap. 2.2.4), tak neochota podnikatelů přijmout zásady komunitně plánovaného rozvoje oblasti v takové míře, v jaké byla identifikovaná v Česku, se zdá být spíše výjimkou.

2.3 Dědictví v geoparcích a jeho ochrana

Z předchozí kapitoly vyplývá, že k rozvoji geoparku dochází v místech s unikátním dědictvím, a to nejen geologickým, ale celkově přírodním a hmotným i nehmotným kulturním dědictvím, které vytvářejí jeden celek. Geoparky často nemají na první pohled významné památky, jako například destinace masového cestovního ruchu. Jedná se o krajinu, která je díky svým hodnotám jedinečná a mnohdy ji lze pochopit a docenit pouze prostřednictvím kvalitní interpretace, či v interakci s místními obyvateli.

2.3.1 Dědictví obecně

Dědictví obecně může znamenat pro každého jedince či komunitu něco jiného, díky jejich vztahu k danému prostoru či sociodemografickým charakteristikám, stejně jako se může měnit v čase v závislosti na aktuálních hodnotách společnosti (Timothy, Boyd 2006; Chromý 2009; Halim, Ishak 2017). Reynard a kol. (2011) upozorňují, že nedochází v průběhu času

k oceňování nových památek, ale spíše nových forem dědictví současných památek či jejich znovuoživení. Prostřednictvím geoparků lze také objevit nové formy, nebo nové hodnoty dědictví. Navíc identická forma dědictví může mít různý význam v závislosti na okolnostech (např. blízkost turistického centra, přírodní nebezpečí, historická událost), což hraje rovněž velkou roli při rozvoji konkrétních geoparků (Reynard a kol. 2011). Z toho vyplývají velmi obecné a široké definice konceptu dědictví většinou autorů. Například Howard (2003, s.1) definuje dědictví jednoduše jako: „*vše, co lidé chtějí chránit*“. Timothy a Boyd (2006, s. 2) shrnují mnoho rozdílných definic a vymezení heslem „*přítomnost využívající minulost*“ jako hlavní podstatu. Na mezinárodní úrovni se definicí a ochranou dědictví zabývá zejména UNESCO, kde je dědictví definované jako: „*odkaz minulosti, s nímž žijeme v současnosti a který předáme budoucím generacím. Naše kulturní a přírodní dědictví je nenahraditelným zdrojem života a inspirace. Je základem našeho jednání, měřítkem uvažování, základem naší identity*“ (Kučová 2009, s. 54). Howard (2003, s. 4) ve své knize zdůrazňuje otázky, kterými bychom se měli zabývat ve vztahu k dědictví. Kromě nejednoznačné otázky „*Co je to dědictví?*“, bychom se měli ptát: „*Kdo a proč chce chránit dané dědictví? Pro koho se dědictví zachovává? Kdo a jak interpretuje dědictví?*“ a mnoho dalších.

V současnosti se jako primární funkce dědictví často mylně považuje využití v cestovním ruchu, to je však pouze jedna z jeho mnoha funkcí, která může sloužit jako nástroj rozvoje i významná hrozba (Timothy, Boyd 2006; Pásková 2009). Chromý (2009) zdůrazňuje, že jeho hlavní funkce je ideologická, což vyplývá i z výše zmíněné definice pojmu dědictví (Kučová 2009). Dědictví slouží zejména jako odkaz přírodního bohatství, hodnot a zkušeností předchozích generací a zdroj identity (Kučová 2009; Chromý 2009). To je zároveň i hlavní důvod jeho ochrany, což shrnuje Chromý (2009, s. 26): „*Cílem ochrany přírodního i kulturního dědictví je zachovat zděděné hodnoty pro další generace v autentické podobě. Zabránit vývoji, který by je nepříznivě postihl. Adekvátně je využít s přihlédnutím k potřebám současné společnosti*“.

Dědictví vzhledem ke své obsáhlosti lze dělit podle nejrůznějších hledisek na mnoho kategorií a typů. Nejčastější a nejzákladnější rozdělení dědictví a následně i jeho ochrany je na kulturní a přírodní dědictví (Kučera 2009b; Kučová 2009; Henriques, Brilha 2017). Bližší popis všech složek přírodního a kulturního dědictví lze najít v práci Heřmanové, Chromého a kol. (2009). Jednotlivé formy dědictví se však vzájemně ovlivňují a většina z nich se nedá jednoznačně označit za čistě přírodní či kulturní, což by se mělo respektovat i v rámci jejich ochrany,

podobně jako je tomu v geoparku. Přesto je pro geoparky primární geologické dědictví, které je zařazováno jako podkategorie přírodního dědictví.

2.3.2 Geologické dědictví, geodiverzita a gekonzervace

K pochopení geologického dědictví a geokonzervace je nutné nejprve pochopit koncept geodiverzity. Termín geodiverzita byl poprvé použit v roce 1993 jako geologický ekvivalent k termínu biodiverzita v reakci na přijetí Úmluvy o biologické rozmanitosti v roce 1992 (Gray 2008). Podobně jako biodiverzita je rozmanitost živé (biotické) přírody, tak geodiverzitu lze jednoduše označit za rozmanitost neživé (abiotické) přírody, respektive geologickou a geomorfologickou rozmanitost (Gray 2008). U většiny autorů se lze setkat s jednoduchou definicí geodiverzity podle Graye (2004, s. 8), který geodiverzitu popisuje jako „*přirozený rozsah (rozmanitost) geologických (horniny, minerály, fosilie), geomorfologických (půda, procesy) a půdních rysů. Zahrnuje jejich sdružování, vztahy, vlastnosti, interpretaci a systémy*“. Čím dál častěji se tato základní definice rozšiřuje i o vliv klimatických a hydrologických prvků a procesů (Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015; Bajer a kol. 2015) a zdůrazňuje se vliv geodiverzity na biologickou a kulturní diverzitu (Stanley 2003; Gray 2008; Kubalíková 2013; Han, Wu, Tian, Li 2018). To jednoduše shrnuje Stanley (2003, s. 104), který označuje geodiverzitu za koncept „*umožňující spojení mezi lidmi, krajinou a jejich kulturou*“.

Měření geodiverzity je velmi složité. Je nutné, aby nedocházelo k pouhému popisu počtu nerostů a hornin, ale také jejich zhodnocení z nejrůznějších hledisek (Erikstad 2013). Gray (2005) uvádí 31 hodnot geodiverzity, které shrnuje do 6 skupin, a to vnitřní, kulturní, estetické, ekonomické, funkční a výzkumné/vzdělávací. Geoturismus zařazuje do skupiny estetických hodnot, avšak je možné ho zařadit i do dalších skupin, například ekonomických, kulturních či vzdělávacích. Bližší popis jednotlivých hodnot geodiverzity nabízí např. Gray (2004; 2005) či Kubalíková (2013).

Erikstad (2013) upozorňuje, že geodiverzita je spíše popisný termín, jedná se pouze o základ toho, co chceme zachovat, což je geologické dědictví – tzv. geodědictví. Geodědictví, zahrnující geologické a geomorfologické dědictví, je tvořeno cennými prvky geodiverzity, které by měly být zachovány pro budoucí generace z důvodu jejich výjimečných hodnot (Gray 2005; Erikstad 2013; Kubalíková 2013). Geodědictví je tvořeno souborem jednotlivých geologických lokalit, tzv. geotypů (známější pod anglickým názvem „geosites“). Geotypy definuje Reynard (2004 cit. v Kubalíková 2013, s. 84) jako: „*části geosféry, které představují zvláštní význam pro pochopení historie Země, geologických nebo geomorfologických objektů,*

a které získaly určitou hodnotu vzhledem k lidskému vnímání nebo využívání“. Můžeme tedy říci, že geoparky jsou tvořeny významnými geotypy, prostřednictvím kterých dochází k využívání a zároveň ochraně geodiverzity daného území.

Existuje mnoho typů geodědictví, častým dědictvím v rámci geoparků je tzv. montánní dědictví, které Jelen a Kučera (2017) označují jako podkategorii industriálního dědictví a definují jako: *„soubor hmotného i nehmotného dědictví odkazující na těžební aktivity v určité oblasti“*. Stejně tak jej lze považovat za součást geodědictví. Montánní dědictví je specifické, protože na rozdíl od jiných typů geodědictví je sporné, nesnadné až temné a často způsobuje negativní image celé lokality a mnozí ho nepovažují za něco, co je hodné ochrany (Jelen, Kučera 2017). To však vyvracejí úspěšné geoparky, které využívají a ochraňují svoje montánní dědictví, jenž je pro místní komunity zdrojem identity a od krajiny nejde odloučit. Geokonzervační cíle i metody se v jednotlivých lokalitách velmi liší v závislosti na typu geodědictví (Gray 2008).

Důležitost a význam geodiverzity podrobně vysvětluje a zdůrazňuje mnoho autorů (Xun, Ting 2003; Larwood, Badman, McKeever 2013; Steward, Gill 2017). Přestože v poslední době se geodiverzita, geologické dědictví a geokonzervace stávají relevantnější a důležitější v rámci celého světa, je stále potřeba absolvovat dlouhou cestu k legislativnímu i společenskému uznání rovnající se s biodiverzitou a biokonzervací (Gray 2005). Geoparky vycházejí z předpokladu, že nejúčinnějším způsobem, jak dosáhnout geokonzervace je zvýšení povědomí veřejnosti o všech hodnotách geodědictví. Geologové a geomorfologové musejí komunikovat své poznatky s širokou veřejností, aby geokonzervace byla obecně uznána jako důležitá (Larwood, Badman, McKeever 2013).

Jedním z hojně diskutovaných témat v rámci geokonzervace je sběr a odvoz fosilií či minerálů, který byl běžnou praxí ještě ve 20. století (Hose 2012). Vzhledem k mohutnému rozvoji cestovního ruchu v některých geologicky vzácných lokalitách může být dnes odnos geologických prvků velký problém, proto až na pár výjimek geoparky neumožňují jakékoliv obchodování a sběr minerálů či fosilií (UNESCO 2017). Na druhé straně Erikstad (2013) uvádí, že v některých lokalitách jsou opatření geoparků příliš restriktivní a obchodování s nerosty v určité míře neohrožuje geodědictví. Důležité je navrhnout indikátory měřící jeho udržitelné využívání (Hose 2012; Erikstad 2013).

Geokonzervace neznamena zachovat všechny geologické lokality v jejich aktuální podobě, ale především zachovat geologické procesy, které jej utváří, což nevyklučuje přirozené změny a vývoj některých geologických lokalit (Hose 2012; Kubalíková 2013). Stejně tak

geodiverzita není člověkem jen ničena, ale také vytvářena. Pokud obohacení geodiverzity nenarušuje krajinný ráz, ale pouze zvýrazňuje přirozené prvky, je žádoucí (Bajer a kol. 2015). Geodiverzita a gekonzervace by měly být základní pojmy ochrany přírody a krajiny (Bajer a kol. 2015).

2.3.3 Krajina jako dědictví

Krajina jako taková v sobě skrývá všechny aspekty geologického, biologického a kulturního dědictví, tvoří rámec našeho bytí, je nositelkou hodnot a vytváří pocit sounáležitosti (Erikstad 2013; Maier a kol. 2014). Mnoho autorů (Kučera 2009a; 2009b; Erikstad 2013; Maier a kol. 2014) upozorňuje, že krajina, podobně jako dědictví, je velmi těžko definovatelný pojem, protože závisí na vnímání lidí. To dokazuje, že je nutné zahrnout právě místní obyvatele a jejich představu o krajině do managementu území. Zároveň to vysvětluje, proč je tak těžké dohodnout se na interpretaci, využívání a ochraně krajiny (Kučera 2009a).

V českém Zákoně č. 114/1992 o ochraně přírody a krajiny je krajina velmi obecně definovaná jako: „*část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*“. V rámci Evropské úmluvy o krajině je již definice obohacena o důležitý aspekt lidského vnímání. Krajina je zde vymezená jako „*část území, tak jak je vnímána lidmi, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů*“ (European Landscape Convention 2000, s. 2). Kučera (2009b) označuje krajinu jako interdisciplinární koncept a vymezuje tři hlavní přístupy, v rámci, kterých je krajina chápána jako (i) pozorovaná scenérie, (ii) vymezené území nebo region a (iii) specifický celek. V předložené práci, stejně jako v praxi dochází ke spojení těchto tří přístupů.

V rámci krajiny je velmi důležitý tzv. krajinný ráz, který určuje charakter krajiny a ovlivňuje, jak ji lidé vnímají (Maier a kol. 2014). Krajinný ráz tvoří výrazný vzorec prvků, a to přírodních (např. reliéf, vegetace) i kulturních (např. osídlení) v krajině, který dělá oblast jedinečnou spíše než lepší nebo horší (Erikstad 2013). Právě unikátnost je jednou z nejdůležitějších vlastností krajiny při rozvoji geoparků. Samozřejmě některé typy krajiny jsou vnímány jako atraktivnější. Komárek (2012) a Maier a kol. (2014) udávají, že jako nejvíce půvabná a harmonická je vnímána krajina starých kulturních regionů, kde nedošlo k mnoha změnám a ve vyváženém poměru se mísí přírodní a kulturní prvky, což je zároveň i typ krajiny, kde často vznikají geoparky.

Maier a kol. (2014) obecně definují proces vnímání, který spoluutváří krajinu jako: „*proces, v němž skrze smyslové vjemy člověk dochází jejich interpretací k pochopení, na základě, něhož lidé přikládají vnímanému objektu významy a hodnoty*“. Záleží na subjektivních vlastnostech, včetně kontextu. „*Jako vnímaný obraz spojovaný s určitým územím tak může charakteristická a rázovitá krajina přispívat k tvorbě identity určitého regionu*“ (Kučera 2009b, s. 159). Podstatná není tedy jen krajina, ale také význam, který má pro lidi, což je velmi individuální. Tento význam mohou utvářet přírodní prvky i sociální interakce, a to k jednotlivcům i ke skupinám (např. lokální patriotismus). Fyzické prvky v krajině mohou být významné samy o sobě, nebo mohou reprezentovat nejrůznější vzpomínky, příběhy, mýty (Maier a kol. 2014). Krajina však může ovlivňovat identitu pozitivně i negativně (Kučera 2009b). Šifta (2018) ve své dizertační práci potvrzuje dominanci výrazných přírodních prvků oproti sociokulturním aspektům krajiny při identifikaci obyvatel s územím. Nevhodný rozvoj území může vytvořit „*mezeru mezi místním společenstvím a jeho minulostí... a krajina tak ztratí význam nositelky a symbolu identity jednotlivce i místního společenství*“ (Antrop 2005 cit. v Maier a kol. 2014, s. 115).

Krajinu lze vnímat jako paměť určitého místa, a to kulturní i přírodní, do níž se vše zapisuje, a pokud víme jak, nebo nám to někdo usnadní vhodnou interpretací, můžeme významné události a procesy z krajiny číst (Kučera 2009a; Cílek 2007). Jak je výše popsáno, každý z nás i přes nejrůznější interpretační prostředky bude krajinu vnímat více či méně odlišně v závislosti na vlastních znalostech, zkušenostech a pocitech. Jedním z hlavních důvodů je, že jde o spojení paměti krajiny s pamětí jednotlivců či sociálních skupin (Kučera 2009a). Kučera (2009a) zdůrazňuje, že o objekty v krajině vyprávějící příběhy nejsou jen hrady, zámky apod., ale také obyčejné domy, různé druhy rostlin a často opomíjené hory, údolí a skalní útvary. Cílem geoparku je pak tyto opomíjené, avšak v krajině významné objekty a procesy interpretovat a uchovat o nich povědomí, tedy spojit paměť krajiny s pamětí jedinců. To je však vzhledem k naprosto rozdílným časovým rámcům velmi těžké.

Dnešní krajina čelí rychlým společenským změnám a v mnoha oblastech ztratila svou primární funkci (zemědělská a průmyslová výroba, opuštěná sídla), která je nahrazena či diverzifikovaná funkcí regenerační a rekreační. Pro takové oblasti je typický rozvoj geoparků, které dokážou v krajině nalézt a využít nové funkce a hodnoty. Zároveň se často jedná o oblasti, kde se nachází specifický *genius loci* (Maier a kol. 2014).

2.3.4 Genius loci

Genius loci, do češtiny překládán jako *duch místa*, se pojí s památkami nejrůznějšího rozsahu, avšak nejčastěji se používá při popisu krajiny. Sádlo (2009) v této souvislosti uvádí, že krajinu lze vnímat jako jeden velký organismus a genius loci jako duši tohoto organismu. Cílek (2012) přirovnává genius loci ke krajinnému rázu a definuje jej jako „*důvod, který neumíme pojmenovat, ale kvůli kterému se vracíme*“. Většina autorů (Zelenka a kol. 2008; Vencálek 2009; Mrázková 2011; Cílek 2012) genius loci označuje jako nepopsatelný, tajemný, subjektivní pocit či estetický zážitek z daného místa. Genius loci je nadčasový, nepodléhá určité době, pojí se pouze ke konkrétnímu místu (Vencálek 2007; Sádlo 2009). Zelenka a kol. (2008) vymezili mnoho faktorů ovlivňující vnímání genia loci, např. počasí, roční období, přítomnost ostatních lidí nebo osobní spřízněnosti s daným místem. Stejně tak autoři zjistili, že ke vnímání genia loci dochází i na místech, která objektivně nejsou harmonická a přitažlivá. Tato místa však vyzařují určité charisma, které více či méně jedinců vnímá jako přitažlivé. Sádlo (2009) zdůrazňuje, že často dochází ke konzervaci krajiny a krajinného rázu ve snaze zachovat genius loci, což však není správný postup. Je nutné zjistit, jak udržitelně rozvíjet a inovovat krajinu, aniž by došlo ke ztrátě genia loci. V podstatě můžeme geopark definovat jako nástroj ochrany krajiny, která zahrnuje všechny formy dědictví určitého území včetně genia loci.

2.3.5 Ochrana dědictví v geoparku

Ochrana dědictví je hlavní náplň geoparku a měla by zahrnovat ochranu geologických, biologických a kulturních prvků (Fauzi, Misni 2016). Prvním krokem k jakékoliv ochraně je inventarizace a posouzení předmětu ochrany z hlediska vědeckých indikátorů i místních hodnot (Erikstad 2013; Kubalíková 2013; Fanwei 2014; Han, Wu, Tian, Li 2018). Fanwei (2014) upozorňuje, že již v této fázi by neměl chybět názor místních obyvatel, což se podle některých výzkumů děje. V dnešním světě, obzvláště v Evropě lze jen těžko hledat zcela přírodní prostředí, je tedy nutné vymezit vztah člověka a přírody v území a definovat, co je dědictví, které chceme chránit (Martini 2009). Vzhledem k výše popsané malé relevanci geodiverzity a geokonzervace pouze identifikace geodědictví nestačí. K jeho ochraně je nutné, aby veřejnost pochopila, jak toto zvláštní dědictví souvisí s dalšími prvky krajiny.

Využívání dědictví pro nejrůznější účely posiluje potřebu ochrany dědictví (Pásková, Zelenka 2007; Pásková 2009; Erikstad 2013). Navíc původní ochranné známky, zejména světové dědictví UNESCO, jejichž hlavním cílem je ochrana památky či území, zároveň fungují jako značky kvality pro CR a zvyšují počet návštěvníků (Fialová, Nekolný 2015). To zvyšuje

i negativní důsledky cestovního ruchu, což může být i případ některých geoparků. O to důležitější je kvalitní management území optimalizující dopady (Pásková, Zelenka 2007; Holešínská 2010). V rámci managementu je nutné průběžné monitorování jako důkaz, že vytyčené cíle jsou uskutečňovány v souladu s plánem a nedochází k narušování dědictví (Erikstad 2013). Pro předcházení konfliktu jednotlivých cílů geoparku je v některých geoparcích vytvořené zónování (Zelenka a kol. 2013; Dong a kol. 2014; Ng 2014). Například Ng (2014) popisuje čtyři zóny městského geoparku Hong Kong jako (i) geokonzervační, (ii) ochranný buffer, (iii) vzdělávací a rekreační a (iv) poskytující služby. Hose, Vasiljević (2012) upozorňují, že s postupným vývojem konceptů geoparku dochází k upřednostňování ekonomické stránky nad původní ochrannou, což by v některých lokalitách mohl být problém. Příkladem takové lokality je japonský geopark Izu Peninsula, kde vlivem blízkosti velkých měst dochází v některých oblastech k masovému turismu a zároveň se prokázal nedostatečný zájem o geokonzervaci a geoturismus u návštěvníků i místních obyvatel (Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015).

Geoparky nejsou legislativně vymezená území ochrany přírody, avšak je velmi časté, že část území je pod legislativní ochranou. Státní správa chráněného území se tak stává jedním z hlavních aktérů v geoparku a mělo by docházet k úzké vzájemné spolupráci (Farsani, Coelho, Costa 2011; Larwood, Badman, McKeever 2013; Pásková, Čtveráková 2017). Pásková a Čtveráková (2017) v této souvislosti označují geoparky za tzv. druhé patro ochrany přírody, které je komplementární ke státní ochraně. Hose (2012) upozorňuje na mnoho významných geologických lokalit bez jakékoliv ochrany, kde by vyhlášení geoparků mělo větší význam než v územích, kde již dochází k nějakému druhu ochrany. Na druhou stranu dle výše popsaného principu geoparku jsou to místní aktéři, kteří geopark vytváří, tudíž je zcela na nich posoudit, zda chtějí investovat svou energii do rozvoje geoparku, a zda pro ně má vyhlášení geoparku smysl. Navíc je více než očividné, že kategorie chráněného území se od geoparků velmi liší, a geopark nemá pouze ochrannou funkci (viz kap. 2.2).

- ***Vývoj ochrany přírody***

Larwood, Badman a McKeever (2013) popisují posun paradigmat chráněných území, které v posledních letech postupně začínají v rámci ochrany přírody více zohledňovat upozaděnou geodiverzitu vedle biodiverzity. Dalším znakem změny je vyšší pozornost věnovaná místním komunitám a snaha zahrnout je do ochrany přírody místo pouhých restriktivních opatření (Azman a kol. 2010; Larwood, Badman, McKeever 2013; Farsani a kol. 2014a). Právo místní komunity podílet se na správě chráněného území se začalo objevovat až v roce 1992 vznikem

MA21, tudíž bude trvat, než se rozšíří jako běžná praxe. Podobně Fialová (2012) zdůrazňuje vztah mezi ochranou přírody a rozvojem cestovního ruchu zatím ve většině lokalitách jako soutěživý, který se pouze velmi pomalu přeměňuje na vztah spolupracující, jenž je prokazatelně dlouhodobě výhodnější. Geoparky reprezentují tento posun, neboť vznikly výhradně na základě těchto předpokladů, a mohou tak inspirovat tradiční kategorie ochrany území.

Zapojování místních komunit do ochrany dědictví umožňuje oživení znalostí těchto komunit a jejich přenesení na další generaci, což je jeden z hlavních principů udržitelného rozvoje (Halim, Ishaki 2017). Podle mnoha autorů (Fauzi, Misni 2016; Henriques, Brilha 2017; Ruban 2017) se geoparky v dnešní době jeví jako nejlepší nástroj ochrany geodědictví a krajiny. K tomu, aby docházelo k zapojení široké veřejnosti, je potřeba důvod k vybudování vztahu ke geologii a geodědictví. Jedním z nejčastějších a nejlépe dostupných je rekreace a cestování, což je také jedna z hlavních náplní geoparku, kde se konkrétně jedná o geoturismus (Worton, Gillard 2013).

2.4 Geoturismus

Ruban (2015) vypracoval rozsáhlou review literatury o geoturismu a dokládá, že jeho výzkumy se uskutečňují zhruba od roku 2000 a soustředí se zejména do Evropy, východní Asie, Středního východu a Jižní Ameriky, což do určité míry koresponduje i s výskytem geoparků. Mohlo by se zdát, že geoturismus vznikl jako forma CR uskutečňovaná v geoparcích, přestože jsou vzájemně velmi propojené a rozvoj jednoho znamená i rozvoj druhého, tak je to nesprávná představa. Geoturismus je výrazně starší, jeho historie sahá až do 18. století, navíc ke geoturismu docházelo a nadále dochází i mimo geoparky (Hose, Vasiljević 2012). Moderní geoturismus jako vědecký koncept vznikl až na přelomu 21. století. Geoturismus jako formu CR lze však částečně označit již cestování v dobách romantismu, kdy umělci jezdili na venkov a zaznamenávali krásu krajiny skrz kulturní filtr (Hose 2012).

2.4.1 Vymezení konceptu geoturismu

Již od počátku vzniku geoturismu jako vědeckého konceptu docházelo ke dvojímu chápání. Zatímco ve Velké Británii (Hose 1995 cit. v Hose, Vasiljević 2012; Gray 2008) a Austrálii (Newsome, Dowling 2006) byl geoturismus chápán velmi úzce jako *geologický* cestovní ruch, tak ve Spojených státech byl široce definován společností National Geographic jako *geografický* cestovní ruch (National Geographic 2005 cit. v Dowling 2013). Hose (1995 cit.

v Hose, Vasiljević 2012 s. 34), který zpočátku reagoval na potřebu využití starých lomů a dolů v Anglii, kde navrhoval rozvoj turistických aktivit, definoval geoturismus v rámci geologického přístupu jako „*poskytnutí interpretačních prostředků umožňujících turistům získat znalosti a porozumění o geologii a geomorfologii místa nad úrovní pouhého estetického uznání*“. Podobně chápal geoturismus i Gray (2008), který ho popisuje jako abiotickou paralelu ekoturismu, obdobně jako vymezuje geodiverzitu vůči biodiverzitě. Geoturismus je podle Graye (2008, s. 295): „*cestovní ruch založený na geologických nebo geomorfologických zdrojích, který se snaží minimalizovat své dopady prostřednictvím geokonzervace*“. Na druhé straně stála definice společnosti National Geographic, která geoturismus chápala jako „*cestovní ruch, který udržuje nebo rozšiřuje geografickou povahu místa – jeho prostředí, kulturu, estetiku, dědictví a spokojenost obyvatel*“ (National Geographic 2005 cit. v Dowling 2013, s. 63). Takto vymezený geoturismus se více zaměřuje na obecně udržitelný CR a smysl místa spíše než na specifické geologické dědictví, které je součástí, avšak není dominantním prvkem (Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015). Vymezení obou typů geoturismu vychází z předmětu studia věd, podle kterých byly pojmenovány. Zatímco předmětem studia geologie jsou geologické prvky a procesy, tak předmětem geografie je celá krajinná sféra, respektive interakce člověka a přírody v celé své šíři. Podobně je tomu i v případě cestovního ruchu.

Dowling a Newsome (2018, s. 8) ve své nejnovější knize o geoturismu *Handbook of Geotourism* navrhuji souhrnnou definici, která v sobě obsahuje spektrum možného chápání geoturismu v rámci geologického i geografického přístupu: „*Geoturismus je cestovní ruch zaměřený na geologii a krajinu, který se nejčastěji uskutečňuje v konkrétních geologických lokalitách („geosites“). Podporuje zachování geologických vlastností (geokonzervace), jakož i chápání geodědictví a geodiverzity (prostřednictvím vhodné interpretace). Na vyšší úrovni může být geologické poznání skrz geologické lokality využito k informování o jeho biotických a kulturních rysech tak, aby bylo možné získat globálnější pohled na životní prostředí. To by pak mělo vést k většímu porozumění a zhodnocení světa postaveného na svých geologických základech*“.

Společně s rozvojem geoparků došlo k rozšíření i geoturismu. Vzhledem k tomu, že geoparky mají jasně definovaná kritéria (viz kap. 2.2.3), začal se využívat ve většině geoparcích podobný model geoturismu. Tento model odpovídá výše zmíněné definici Dowlinga a Newsome (2018), pokud bychom ji doplnili o jeden z hlavních cílů, kterým je socioekonomický rozvoj regionu. Prostřednictvím geoparků se tedy stalo nejvíce rozšířené

vymezení geoturismu, jenž tvoří kompromis mezi geologickým a geografickým chápáním geoturismu (Dowling 2013).

Geoturismus lze velmi těžko vymezit k ostatním formám cestovního ruchu. Nejčastěji bývá označován jako kategorie přírodního a venkovského CR. Může být paralelou ekoturismu nebo může ekoturismus zahrnovat, podle toho, jak široce geoturismus vymezujeme (Newsome, Dowling 2006). Vzhledem k argumentu, že ke geoturismu dochází i v městských oblastech se v poslední době často spojuje i s kulturním CR (Ng 2014). Díky své povaze a uskutečňovaným aktivitám se částečně překrývá s dobrodružným a vzdělávacím CR (Hose, Markovič, Komac, Zorn 2011). Obecně je geoturismus formou i přístupem udržitelného CR, který je komplexnější než ekoturismus či agroturismus, neboť podporuje nejen environmentální, ale také často opomíjenou sociální odpovědnost (Dowling 2013).

2.4.2 Základní principy geoturismu

Dowling (2010) definuje pět klíčových zásad a pět hlavních cílů geoturismu (tab. 3). Podobně Hose (2012) definuje tzv. 3G pro geoturismus, a tím jsou geohistorie, geokonzervace a geointerpretace.

Tabulka 3: Zásady a hlavní cíle geoturismu podle Dowlinga (2010)

Zásady geoturismu	Hlavní cíle geoturismu
geologické dědictví jako základ	rozvíjet větší povědomí a pochopení přínosů, které geoturismus přináší životnímu prostředí, místním komunitám a ekonomice
udržitelnost	podporovat rovnováhu v geologickém vývoji
vzdělávání prostřednictvím geointerpretace	zlepšit kvalitu života hostitelské komunity
výhody plynoucí místní komunitě	poskytovat kvalitní geologické zkušenosti a zážitky pro návštěvníky
spokojenost návštěvníků	zachovávat kvalitu geodědictví

Zdroj: vlastní zpracování podle Dowling (2010)

Geoturismus je uskutečňován prostřednictvím návštěv geologicky zajímavých lokalit, geointerpretace, geostezek, prohlídek s geoprůvodcem a mnoho dalších *geoaktivit*, u kterých je klíčové využívání alternativních vzdělávacích a interpretačních přístupů (viz kap. 2.6) (Fung, Jim 2015). Cílem geoturistických aktivit je spojit návštěvníky i místní obyvatele s geologií a celkovým životním prostředím skrz vlastní osobní zkušenosti a zážitky. Důležité je znovuobjevení pocitu údivu a okouzlení, což v konečné fázi povede i k udržitelnému chování (Gordon 2012). Základem pro rozvoj geoturismu je pochopení identity a charakteru

místa a místní komunity (Dowling 2013). „Největší výzva geoturismu je stále návštěvníky vzdělávat bez omezení zábavné složky turismu“ (Ginting, Rahman, Sembiring 2017, s. 2).

Geoturismus společně se vzdělávacími aktivitami zajišťuje rozvoj komunit a ekonomické příjmy (Farsani, Coelho, Costa 2011). Z hlediska geoturismu je nutné geoparky vnímat jako turistické destinace. Management geoparku je tedy tím pádem částečně i destinační management, ve smyslu, v jakém jej definuje Holešínská (2010, s. 47): „specifická forma řízení, která spočívá v procesu založeném na kooperaci (spolupráci) mezi jednotlivými zainteresovanými aktéry cestovního ruchu a na koordinaci v oblasti plánování, organizování a rozhodování v destinaci (tzv. princip 2K), přičemž klíčovým faktorem úspěšné realizace destinačního řízení je vzájemná komunikace (princip 3K)“. Vedle participativního a interdisciplinárního managementu, je tedy nutné zakomponovat i návštěvnícký management, jehož úkolem je řídit návštěvnícké toky a chování návštěvníků s cílem trvalé udržitelnosti a spokojenosti všech aktérů (Zelenka a kol. 2013). Správně řízený geopark je i kvalitně řízená turistická destinace.

Burlando a kol. (2011) tvrdí, že geoparky by si neměly být konkurencí, ale spíše partnery, kteří si vzájemně pomáhají v rozvoji svých území a návštěva jednoho geoparku může návštěvníky inspirovat k návštěvě dalších. Na druhou stranu Martini (2009) upozorňuje, že společně s rostoucím počtem geoparků se do jisté míry stávají konkurencí, ztrácejí svoji exkluzivitu a jako řešení navrhuje neustálý vývoj jednotlivých geoparků a jejich inovativních interpretací. Vzhledem k tomu, že jsou geoparky často v periferních venkovských oblastech, velkým problémem může být jejich dostupnost, která musí být zajištěna (Ginting, Rahman, Sembiring 2017). K tomu, aby docházelo k inovativnímu rozvoji geoturismu, je nutné se zabývat nejen nabídkou v podobě geoturistických aktivit, ale také poptávkou.

2.4.3 Geoturisté

Je nutné zkoumat motivace, zkušenosti a celkově charakteristiky návštěvníků pro správné zacílení produktů a interpretování dědictví (Timothy, Boyd 2006; Cheung 2016). Návštěvníci preferující formy šetrného CR bývají obecně vzdělanější, s vyšším socioekonomickým statusem a ochotni utratit větší množství peněz za kvalitní a udržitelné služby (Herbert a kol. 1989 cit. v Timothy a Boyd 2006; Nuryanti 2005; Pásková 2009). Vzhledem ke specifičnosti geoturismu je nutné se ve výzkumech zaměřit přímo na návštěvníky geoparků a jiných geoturistických lokalit. Obecně jsou geoturisté definováni jako: „návštěvníci, kteří mají tendenci cestovat na základě environmentálně, kulturně a komunitně založených principech a hledají autenticitu“ (Jorgenson, Nickerson 2016, s. 273).

Jedna z prvních prací zaměřená na identifikaci geoturistů v Dorsetu na Devonském pobřeží rozdělila geoturisty na dvě základní skupiny – rodiny s dětmi a starší páry (Page, Keene, Edmonds, Hose 1996 cit. v Hurtado, Dowling, Sanders 2014). Hose (2007 cit. V Hurtado, Dowling, Sanders 2014) vytvořil dvě hlavní typologie, a to *specializovaní geoturisté*, pro které je důležitá osobní edukace a *běžní geoturisté* upřednostňující pobavení. Boley, Nickerson a Bosak (2011) vytvořili komplexní měřicí nástroj udržitelnosti tzv. *geoturistickou tendenční stupnici* (GTS), kde návštěvníci hodnotí své postoje a chování (viz kap. 3.2). Autoři pomocí GTS zjistili, že postoje a chování většiny návštěvníků Montany odpovídají principům geoturismu. Nástroj GTS byl následně využit v Montaně k vytvoření třech segmentů geoturistů (*silní, střední, slabí*) s prokázanými rozdíly mezi pohlavím, příjmem a zemí původu (Boley, Nickerson 2013 cit. v Jorgenson, Nickerson 2016). Grant (2010 cit. v Dowling 2013) vymezuje na jedné straně *obecné návštěvníky*, s žádným či minimálním povědomím o geoturismu a na druhé straně *geoturisty*, které dělí na *geo-amatéry*, *geo-specialisty* a *geo-experty*. Cheung (2016) zkoumal motivaci turistů ve vztahu s ochotou zaplatit za služby akreditovaných geoprůvodců. Tento vztah byl potvrzen a označen jako signifikantní u všech typů motivace. Zatímco u hlavní motivace *zábava* vyšel vztah negativní, tak u ostatních převažujících motivací (*hledání nových zážitků a informací; společenský kontakt; únik z každodenního života*) byl prokázán pozitivní vztah.

Dowling (2013) zdůrazňuje potřebu zaměřit se na geoturisticky motivované návštěvníky, kteří se budou do lokality opakovaně vracet a budou informovat ostatní. Nikoliv na stále nové návštěvníky bez geoturistické motivace, kteří geoturistické hodnoty neocení a jejich chování v geoparku může být nežádoucí. Podle Cheunga (2016) je pouze omezený počet výzkumů kulturních rozdílů ovlivňujících motivaci návštěvníků, a zdůrazňuje rozdíl mezi evropskými a asijskými návštěvníky a jejich vnímání turistické destinace. Nejen on, ale i mnoho dalších autorů (např. Carr 2004; Ham, Weiler 2002; Xu a kol. 2013) to zdůrazňují ve vztahu k nutnosti rozdílné interpretace dědictví (viz kap. 2.6.3).

2.4.4 Udržitelný cestovní ruch a teoretické koncepty

Nejrůznější formy šetrného CR, které jsou dlouhodobě udržitelné a jejichž součástí je geoturismus, vznikají od 90. let 21. století. Jedná se o reakci na rychle se rozvíjející odvětví CR přinášející mnoho negativních dopadů, stejně jako vliv celosvětového hnutí udržitelného rozvoje popsaného v kap. 2.1. Podobně jako udržitelný rozvoj obecně a s ním související geoparky, tak i udržitelný CR a geoturismus jsou postaveny na rovnováze environmentálního, sociokulturního a ekonomického pilíře (Pásková 2009).

Existuje několik teoretických konceptů, které nám pomáhají pochopit pozitivní i negativní změny probíhající v turistických destinacích a jejich vývoj v čase. Díky znalosti těchto konceptů se v praktické rovině lépe dosahuje optimalizace těchto dopadů, což je klíčové pro dlouhodobě udržitelný CR a ochranu dědictví. Mezi nejzákladnější patří *únosná kapacita území*, která určuje dlouhodobě udržitelnou míru využívání dědictví a s ní spojený *model limitů přijatelné změny*, jenž měří změny v území a určuje jejich environmentální i společenské limity. Shrnujícím konceptem, pomocí kterého lze odhalit, v jakém stádiu se turistická destinace nachází a predikovat tak její budoucí vývoj, je *životní cyklus destinace*. Mezi další důležité koncepty, zaměřené zejména na dopady CR na hostitelskou komunitu, patří *Doxeyho iritační index* a *teorie sociální směny*, které jsou přiblíženy v následujících řádcích (Pásková 2013; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017).

- ***Doxeyho iritační index***

Doxeyho iritační index určuje vztah rezidentů k návštěvníkům, respektive jeho vývoj v čase. Index má čtyřstupňovou škálu, která začíná *euforií*, pokračuje *apatii*, jenž se postupně přeměňuje na *znechucení* až úplný *antagonismus* (Doxey 1975 cit. v Pásková 2009). Zpravidla se vyvíjí vztah popsaným směrem. K dosažení antagonismu rezidentů vůči návštěvníkům dochází velmi rychle v destinacích masového CR. Cílem destinačního managementu a obecně šetrných forem CR je předejít takovému vývoji a udržovat vztah rezidentů k návštěvníkům na prvních dvou stupních škály.

- ***Teorie sociální (společenské) směny***

Vzájemně výhodná směna nejen ekonomických statků mezi návštěvníky a rezidenty je základní podmínkou všech udržitelných forem CR. V ideálním případě by mělo docházet k obohacení návštěvníků o stabilizační momenty, jako je odpočinek, vzdělávání, rovnováha, harmonie, nalezení ztracené identity, kterou při dnešním městském stylu života často postrádají. Na druhé straně rezidentům návštěvníci přinášejí dynamické podněty ve formě ekonomického rozvoje, inovací, modernizace (Pásková 2013). Sociální směna by měla probíhat v takové míře, aby to vyhovovalo oběma skupinám i celkovému rozvoji destinace.

Pozitivní přínos pro místní komunitu je základní cíl geoturismu a geoparků a závisí na mnoha okolnostech jako je chování návštěvníků, míra rozdílnosti návštěvníků a místních obyvatel, zapojení místních obyvatel do aktivit CR, spravedlivost rozdělení přínosů CR mezi rezidenty a mnoho dalších (Pásková 2013; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017). Například Shahhoseini, Modabberi a Shahabi (2017) v íránském geoparku Qeshm zjistili statisticky

významnou pozitivní souvislost mezi kulturním kapitálem, stupněm kontaktu s návštěvníky a socioekonomickým statusem rezidentů a jejich postoji vůči návštěvníkům. Vliv pohlaví naopak neprokázali.

2.5 Ekonomické a sociokulturní dopady geoparků a geoturismu

Geoparky přináší mnoho socioekonomických pozitivních i negativních dopadů. Pokud jsou však kvalitně řízeny a fungují v souladu se základními principy a pravidly, tak by měly výrazně převažovat pozitivní přínosy. Existuje řada prací, které mají za cíl měřit socioekonomické dopady geoparků, avšak nedostupnost ukazatelů podchycujících tyto dopady, výzkum značně limitují. Navíc zmíněné výzkumy jsou pouze dílčími příspěvky, které je nutné brát s rezervou, neboť socioekonomický rozvoj regionu je ovlivňován mnoha dalšími okolnostmi, a je velmi těžké konkrétně posoudit vliv geoparku. Jinak tomu není ani v předkládané práci. Nicméně, pokud se podaří prokázat pozitivní přínosy geoparku, tak Larwood, Badman a McKeever (2013) upozorňují, že je důležité všechny výhody systematictěji zaznamenávat a vykazovat, což následně povede k vyšší politické a finanční podpoře geoparků a geodiverzity obecně.

2.5.1 Ekonomické dopady

Není možné dosáhnout ekonomických přínosů geoparků bez produktů a aktivit, za které návštěvníci budou moci zaplatit. Nejčastěji to jsou restaurace, kavárny, galerie, muzea, kulturní události, regionální produkty a pro geopark typické výukové programy či geoprůvodcovské služby, které generují příjmy místním komunitám. Jedním z méně častých příjmů může být vstup do geoparků nebo některých jeho částí, avšak to vyžaduje člověka, který bude vstupné vybírat a adekvátní infrastrukturu (Farsani, Coelho, Costa 2011; Ginting, Rahman, Sembiring 2017; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017). Ginting, Rahman a Sembiring (2017) upozorňují na problém v indonéském geoparku Bakkara Caldera Toba, kde turisté nemají možnost své peníze utratit, což je problém mnoha dalších geoparků zejména v jejich počátečních fázích rozvoje, kdy jsou paradoxně finance nejpotřebnější.

Význam geoparků při rozvoji periferních venkovských oblastí díky nejrůznějším výše zmíněným aktivitám potvrzují výzkumy mnoha autorů (Farsani, Coelho, Costa 2011; Farsani a kol. 2014a; Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015; Han, Wu, Tian, Li 2018). Například v Číně, kde je 95 % území venkovského charakteru, mají geoparky často velký význam, což dokazuje fakt, že obyvatelé vesnice v čínském Stone Forest Geoparku mají třikrát větší příjmy než obyvatelé jiných vesnic v okolí (Farsani, Coelho, Costa 2012; Han, Wu, Tian, Li 2018).

Během výzkumu 25 globálních geoparků bylo v 80 % potvrzeno, že geoparky zlepšují místní ekonomiku a zajišťují primární i sekundární pracovní místa. V průměru bylo uvedeno 18 pracovních míst na jeden geopark (Farsani a kol. 2014a). Vznik nových pracovních míst je nejčastěji v ochranných či vzdělávacích činnostech (Farsani a kol. 2014a). Příkladem může být diverzifikace činností rybářů v geoparku Langkawi (Malajsie), kteří kromě rybaření nabízejí plavby pro turisty, tudíž byli vyškoleni v oblasti geodědictví. To má za následek nejen ekonomický zisk, ale také rozšíření znalostí a ocenění dědictví mezi rybáři i turisty (Azman a kol. 2010). Dále lze uvést vytvoření nových částečných úvazků využitelných pro důchodce a ženy na mateřské dovolené. Realizace žen v geoparku může v některých oblastech, jako například v íránském geoparku Qeshm, vést k posílení jejich svobody a je jednou z mála možností jejich realizace (Turner 2013; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017). Je však nutné mít na paměti, že zde zmíněné příklady jsou z globálních geoparků, a je tedy pravděpodobné, že v méně známých a navštěvovaných národních geoparcích mohou být ekonomické dopady výrazně nižší. Navíc několik výzkumů z jiných geoparků dokládá, že příjmy se často týkají pouze malé skupiny obyvatel, nejčastěji omezeného množství podnikatelů v ČR (Azman a kol. 2010; Fanwei 2014).

2.5.2 Sociokulturní dopady

Halim a Ishak (2017, s. 32) popisují geopark jako „*holistický přístup přinášející spojení komunity*“. Z této definice stejně jako z předchozích kapitol vyplývá, že by v geoparcích měly být pozitivní sociální přínosy pro místní obyvatele společně s ochranou přírody na prvním místě. Výzkum sociokulturních dopadů v íránském geoparku Qeshm potvrdil, že geoturismus, stejně jako jiné formy CR, mají pozitivní i negativní sociální dopady. Přestože 90 % respondentů má z turistů radost a uvádělo mnoho pozitivních dopadů, které odpovídají teorii společenské směny (viz kap. 2.4.4), tak 50 % zároveň popsalo negativní dopady (ztráta místního jazyka, turistická inflace, rozšiřování městského stylu života, oslabování náboženských zvyků) (Farsani, Coelho, Costa 2012). Další pozitiva udává například obyvatelka malajského geoparku Langkawi, která označuje zřízení geoparku jako šanci pro místní komunitu, pomocí které může oživit a využít své dědictví. Zároveň popisuje pocit hrdosti, že je její rodné město mezinárodně uznávané (Azman a kol. 2010).

Často jsou však vyšší ekonomické přínosy vykoupeny větším množstvím negativních sociálních dopadů, kdy je velmi těžké najít udržitelnou rovnováhu. Rozpor mezi místními obyvateli může nastat také v otázce rozvoje některých konkrétních turistických aktivit a produktů, jak ilustrují Norrish, Sanders a Dowling (2014) ve svém výzkumu. Autoři

popisují, že někteří obyvatelé vítali plánovanou geostezku, zatímco jiní byli proti s vysvětlením, že v oblasti bydlí kvůli klidu, nikoliv kvůli rozvoji. Je důležité, aby rozvoj geoturismu probíhal v únosné míře pro všechny obyvatele a některé negativní vlivy rozvoje CR byly místním obyvatelům kompenzovány. Jinak hrozí, že bude docházet k čím dál větší dualizaci společnosti. Pásková a Čtveráková (2017) zdůrazňují, že geopark by měl v první řadě sloužit pro místní obyvatele, kteří jsou jeho součástí, a až v druhé řadě pro návštěvníky, což by vedení geoparku mělo vždy respektovat.

Názornou ukázkou, jak spolu souvisí sociální kapitál a geokonzervace přináší autoři Worton a Gillard (2013) ze starého průmyslového regionu v Black Country v Anglii. Místní organizace a samosprávy se rozhodly skrz sociálně zaměřené intervence zlepšit nejen sociální stabilitu oblasti, ale také vztah obyvatel k místnímu geodědictví a jeho geokonzervaci. V oblasti došlo nejprve ke zpřístupnění geologických památek a následně byl rozvíjen geoartový projekt Wrosne (anglosasky dědictví). V rámci projektu žáci za pomoci sociálních pracovníků a odborníků inovativně zkombinovali geologii s tancem, dramatem, hudbou, tvůrčím psaní a osobním rozvojem, což vyústilo v divadelní představení odehrávající se v místní krajině. Pomocí projektu se podařilo přeměnit strach, nízké sebevědomí, nedůvěru a s nimi spojené negativní chování mladistvých poškozujících geodědictví na hrdost na místo bydliště, rozvoj identity a nových představ o životě, komunitě i dědictví. Mládež zapojená do projektu se následně stala nositeli získaných hodnot mezi další členy komunity (Worton, Gillard 2013). Farsani, Coelho a Costa (2012) při výzkumu sociokulturních dopadů geoparků uvádějí příklady strategií kulturní udržitelnosti v jednotlivých geoparcích, mezi nimiž jsou nejružnější aktivity od pořádání trhů po tvorbu komunitních center. Skrz volnočasové aktivity (např. cyklistika, horolezectví) či kulturní akce, do kterých se místní komunity zapojí, mohou posílit jejich vztah k území (Farsani, Coelho, Costa 2011) i ke geoparku jako instituci (Čtveráková a kol. 2016).

Mezi největší sociokulturní přínosy existence geoparku pro místní obyvatele lze obecně shrnout rozvoj společenského života, regionální identity a sociálního kapitálu a zvýšení geologických a environmentálních vědomostí vedoucích k ocenění místních hodnot a udržitelnému chování. Vzdělávací aktivity geoparku jsou popsány v kap. 2.6, v následujících řádcích jsou velmi stručně přiblíženy teoretické koncepty regionální identity a sociálního kapitálu.

- **Regionální identita**

Spojení regionální identita (popřípadě územní identita) je v předkládané práci mnohokrát skloňované. V kapitole 2.3 je ve vztahu k dědictví, které je důležitým zdrojem identity. V kapitole 2.4 je uváděn v souvislosti s geoturismem, který může upevňovat identitu, pokud je dobře řízen, či oslabovat v opačném případě. V následující kapitole 2.6 je podrobněji přiblížen proces upevňování identity skrz vzdělávání a interpretaci.

K rozvoji identity také dochází prostřednictvím zvyšování prosperity regionu, či naopak nespokojenost s aktuálním vývojem může podnítit rozvoj identity a aktivní účast na změně (Chromý 2009b). To je také častý důvod rozhodnutí místních aktérů pro vytvoření geoparku jako platformy takovou změnu umožňující. Geoparky v rámci téměř všech svých aktivit pracují s regionální identitou, což ilustruje i obr. 3 graficky zobrazující složky tvořící identitu (Chromý 2009b), které se zároveň dají označit za komponenty konceptu geoparku.

Obrázek 3: Příklady složek regionální identity

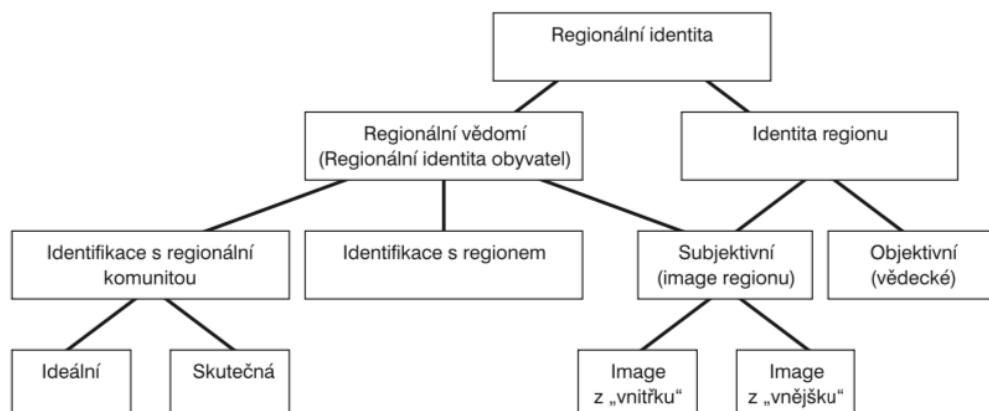

Zdroj: Chromý 2009b, s. 131

V teoretické rovině je velmi těžké shrnout pojem regionální identity do jedné všezahrnující definice. „*Identita je způsob, jímž se jednotlivec nebo skupina jednotlivců definuje, pociťuje svou existenci a o něž se opírá, když si uvědomuje sebe sama ve vztahu k jiným*“ (Echaudemaison 1995 cit. v Chromý 2009b, s. 110). Regionální identita je „*obrazem regionu v myslích jeho obyvatel, ale i těch, kteří region navštěvují anebo jej znají pouze zprostředkovaně*“ (Šifta, Chromý 2014, s. 403). Lze ji vnímat ve dvou základních dimenzích, první dimenzí je regionální vědomí, což je identita obyvatel vztahující se k danému území a ke komunitě. Druhou dimenzí je samotná identita regionu, tzv. image regionu, kterou lze rozlišit na vnitřní a vnější, podle toho, zda se jedná o vnímání regionu místními obyvateli, či

lidmi mimo region. Jednotlivé dimenze přehledněji ilustruje obr. 4 (Paasi 1986 cit. v Chromý 2009b).

Obrázek 4: Schéma dimenzí regionální identity

Zdroj: Paasi 1986 cit. v Chromý 2009b s. 114

Velmi důležitý aspekt tvorby regionální identity je pomyslné rozlišování na *my* a *oni*, k čemuž jsou zapotřebí hranice oddělující tyto dvě skupiny. Důležité jsou nejen hranice prostorové, ale i symbolické (jazyková a kulturní linie, regionální tvorba, symboly jako logo, vlajka), jejichž tvorba odpovídá institucionalizaci regionu tak, jak ji definoval Paasi (1986 cit. v Chromý 2003). V dalších krocích dochází k rozvoji institucí, s nimiž se místní obyvatelé začnou postupně identifikovat, a které mohou tvořit obraz daného regionu prostřednictvím používání zmíněných symbolů. V konečné fázi nastává ukotvení regionu v regionální struktuře a povědomí lidí (Paasi 1986 cit. v Chromý 2003). Tyto procesy rozvíjejí všechny dimenze regionální identity a tvorbu geoparku lze považovat za jejich analogii. Před vznikem nejdříve dochází k jasnému vymezení území geoparku, následně pomocí symbolů a interpretace dědictví nabyde symbolického tvaru. Postupně dochází k jeho fungování jako instituce, jenž se s dalšími aktéry aktivně podílí na místním dění a lidé se s ním začínají identifikovat. Konečnou fází by mělo být opět ukotvení v myslích místních obyvatel i návštěvníků.

Chromý (2003) vymezuje různé případy vývoje regionu a spolu s ním i regionální identity, kdy z hlediska charakteru zkoumaného území v praktické části práce, stojí za zmínku regiony s tzv. ztracenou identitou, což jsou území, která ztratila nositele identity. Dále regiony účelově částečně institucionalizované, které se snaží obnovit regionální vědomí, avšak již mu dávají nové významy. Takovými regiony jsou právě geoparky, neboť jedním z jejich hlavních cílů je rozvinout pozitivní identitu regionu společně s probuzením nových funkcí regionu.

- ***Sociální kapitál***

V kapitole 2.1.2 je sociální kapitál popsán jako jeden ze tří hlavních pilířů udržitelného rozvoje. Přestože jsou všechny pilíře stejně důležité, byl sociální kapitál dlouho opomíjený vzhledem k tomu, že je velmi těžko definovatelný, a ještě hůře měřitelný (Maier a kol. 2014). Jeho složitost vychází i z existence různých forem a typů, kdy některé z nich mohou působit dokonce negativně pro danou společnost, přestože obecně je sociální kapitál žádoucí a je snaha ho rozvíjet (Pileček 2010). Zjednodušeně lze říci, že sociální kapitál je tvořen nejrůznějšími podobami sociálních interakcí, které většinou usnadňují aktérům dosažení společných cílů, což je často v rámci regionu shrnuto pod pojmem regionální rozvoj (Doh, McNeely 2011). I přes různorodost pojetí sociálního kapitálu, většina dnešních autorů se podle Pilečka (2010) shoduje na jeho třech základních aspektech – sociální sítě, důvěra (mezilidská, institucionální), občanské normy a hodnoty.

Určitý stupeň sociálního kapitálu je na jedné straně podmínkou vzniku geoparku vzhledem k tomu, že geopark vychází ze společné snahy různých místních aktérů. To vyžaduje důvěru a spolupráci, ale zároveň je geopark nástroj, který může vést k rozvoji sociálního kapitálu a vzniku jeho nových forem, tudíž ho lze považovat i jako výsledek fungování geoparku. Otázkou nadále zůstává, do jaké míry sociální kapitál rozvíjí geopark, či naopak. Sociálním kapitálem ve vztahu ke geoparkům se podrobněji zabývají Čtveráková (2014) a Čtveráková a kol. (2016).

2.6 Vzdělávání a interpretace dědictví v geoparcích

Reynard a kol. (2011) na příkladu některých alpských lokalit dokumentují, že v minulosti nejprve docházelo k ocenění estetické a kulturní hodnoty dědictví, a až časem přichází vědecká interpretace, jenž pouze doprovází již vytvořený produkt. To se však mění v posledních letech, kdy v mnoha lokalitách včetně geoparku dochází k rozvoji šetrných forem CR a vědecká a vzdělávací hodnota lokalit se stává čím dál důležitější. Zvyšuje se počet návštěvníků toužících po vzdělávací funkci cestování, stejně jako mnoho lidí chce porozumět místu svého bydliště (Han, Wu, Tian, Li 2018). Tento fakt umožnil geoparkům založit na vzdělávacích a interpretačních aktivitách nejen rozvoj CR, ale zároveň i motivaci místních obyvatel participovat a ochraně dědictví (viz kap. 2.2.4). Mnoho autorů dokumentuje, že kvalitní interpretace dědictví odráží a rozvíjí identitu místních komunit a vytváří smysl místa, což vede k jeho oživení a udržitelnosti, ovšem pouze za předpokladu kvalitního řízení (Fanwei 2014; Farsani a kol. 2014a; Fauzi, Misni 2016; Halim, Ishak 2017).

Vzdělávání v rámci geoparků neznamena pouze vysvětlení geologických fenoménů vyskytujících se v oblasti, ale také široké environmentální vzdělávání k udržitelnému rozvoji. „Vzdělání hraje významnou roli při formování lidského chování, a proto pomáhá rozvíjet jedince, kteří se mohou chovat žádoucím způsobem, a nakonec převzít odpovědné občanství“ (Azman a kol. 2010, s. 504). Na druhé straně existují i příklady dokládající, že k popsanému ideálnímu stavu je velmi těžké dojít. Nemálo výzkumů se shoduje, že vzdělávací a interpretační aktivity geoparku jsou často roztržité a neuspořádané, což lze z části přičíst nedostatečným finančním zdrojům a vyškoleným lidským kapacitám. To může mít za následek i nezaujetí místních obyvatel a turistů (Azman a kol. 2010; Xu a kol. 2013; Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015; Yuliawati, Pribadi, Hadian 2016). Potvrzují to výzkumy odhalující, že pouze velmi malá část místních obyvatel dokáže konkrétněji popsat geopark jako takový, či dědictví, na kterém je založen (Azman a kol. 2010; Rosyidie a kol. 2018). Vytvoření vzdělávacích a interpretačních aktivit by mělo předcházet plánování, které zajistí efektivní vynaložení finančních a lidských zdrojů, účast všech aktérů a výsledek bude v souladu s obecnými zásadami interpretace, včetně zohlednění cílové skupiny (Xu a kol. 2013).

Pojmy vzdělávání a interpretace autoři vymezují různě, zatímco někdo je považuje za synonyma, jiní zdůrazňují významné rozdíly. Například podle Gordona (2012) interpretace není výuka, ale spíše povzbuzení k hlubokému zamyšlení o dané problematice. Podobně Beňková a Činčera (2010) vidí rozdíl v tom, že vzdělávání je obecný pojem, ale interpretace se váže ke konkrétnímu místu, které se snaží popsat v nejrůznějších souvislostech a vzdělávání je pouze jeden z cílů. Knapp (1997 cit. v Beňková a Činčera 2010) označuje vzdělávání za dlouhodobý proces spojovaný nejčastěji s formálními institucemi, kdežto interpretaci jako dobrovolnou aktivitu. Na druhé straně Beňková a Činčera (2010) zdůrazňují, že vzdělávání i interpretace mají společné hlavní cíle a zásady. Henriques, Tomaz a Sá (2012) poukazují na pouze omezený přínos interpretačních nástrojů v geoparcích, protože jsou v rozporu s tradičním modelem výuky, kdy by měla předcházet příprava před a shrnutí po terénní výuce. Přestože interpretační prostředky samy o sobě nemohou přinést stejný efekt jako komplexní vzdělávací proces, pokud je jejich provedení vhodné vzhledem k okolní krajině a cílové skupině, která má snahu se něco dozvědět, mohou být velkým přínosem. V předkládané práci není stěžejní rozlišovat, kdy lze aktivity geoparku označit za vzdělávací a kdy už se jedná spíše o interpretaci. Budeme-li však vycházet ze zmíněných autorů, tak v následné podkapitole 2.6.1 bude nastíněna role geoparků ve spolupráci se školami. Tehdy by se dalo mluvit spíše o dlouhodobějším vzdělávání spojeném s formálními institucemi, na

což bude navazovat podkapitola 2.6.2 o interpretaci zaměřující se zejména na zásady správné interpretace, v rámci které dochází k tvorbě interpretačních prostředků.

2.6.1 Geoparky a školy

Vzdělávací a kulturní akce vedoucí ke zvyšování povědomí o dědictví a podpoře hodnot by měly být uskutečňovány pro všechny skupiny obyvatelstva, ovšem děti a studenti jsou nepochybně nejdůležitější skupinou, neboť se jedná o nositele budoucích změn, a navíc snadno šíří informace v rámci komunity. Vzhledem k tomu, že škola funguje jako potřebný zprostředkovatel, jsou zároveň i nejjednodušeji dosažitelnou skupinou (Štědrá 2011; Wei a kol. 2011; Henriques, Tomaz, Sá 2012; Worton, Gillard 2013; Halim, Ishak 2017).

Spolupráce se školami může probíhat různými způsoby od jednodenních vzdělávacích exkurzí do geoparku, kde žáci mohou vlastními smysly poznávat svůj region a ověřovat teoretické znalosti (Henriques, Tomaz, Sá 2012), přes nejrůznější soutěže, výstavy, společenské akce (Halim, Ishak 2017), až po dlouhodobé projekty, na kterých se podílí i několik škol najednou a mnoho dalších aktérů (Havlůjová, Foltýn, Charvátová 2012; Worton, Gillard 2013). Havlůjová, Foltýn a Charvátová (2012) zdůrazňují důležitost zejména těchto dlouhodobých projektů, na kterých školy participují s ostatními aktéry. Žáci v rámci různorodých činností nejenže nabydou nových znalostí a kompetencí, ale hlavně si uvědomí možnost pozitivního ovlivnění a spoluutváření regionu skrz kooperaci a dlouhodobou participaci. Jinými slovy těmito projekty jsou zasaženy nejen kognitivní, ale i konativní a afektivní složky žákova poznání, což následně vede k trvalým změnám v chování. Autoři zmiňují několik českých příkladů podobných projektů, během kterých se žáci aktivně zapojují do sběru informací, vyhodnocování a interpretace dědictví regionu, ve kterém žijí, což má nejen vzdělávací a výchovný dopad, ale také přináší sociokulturní pozitiva celé komunitě. Čtveráková a kol. (2016) udávají příklad velmi efektivní spolupráce mezi střední školou a Národním geoparkem Železné hory, kdy žáci pravidelně pořádají veřejnou akci, na které vysvětlují koncept geoparků se zaměřením na činnost Národního geoparku Železné hory. V porovnání se zahraničím se v Česku do podobných projektů nedaří dostatečně zapojovat podnikatele, kteří by mohli přispět nejen finančně, ale i svými dovednostmi a marketingovou podporou (Havlůjová, Foltýn, Charvátová 2012).

Vzhledem k náročnosti a nutnosti shánění finanční podpory zmíněných dlouhodobých projektů zůstávají nejčastější spoluprací místních škol a geoparků jednodenní terénní exkurze s vyškolenými lektory. Henriques, Tomaz a Sá (2012) uskutečnili výzkum skupiny středoškolských studentů během jejich exkurze v portugalském geoparku Arouca. Porovnáním

dotazníků před a po absolvování vzdělávacího programu prokázali nedostatečné znalosti základů geologie před, stejně jako výrazné zlepšení nejen znalostí, ale také postojů a zájmu v oblasti geologie, geokonzervace a geoparků po skončení celého programu. Terénní výuka je klíčová pro geovědní disciplíny, neboť jejich pochopení bez přímé ukázky a motivace je velmi náročné a často neúspěšné. Je však nutné, aby terénní výuka nebyla vytržena z kontextu, nýbrž aby jí předcházela důkladná příprava a následné hodnocení. Stejně tak je důležité, aby se terénní výuka nejen geovědních disciplín zařazovala pravidelně v rámci vzdělávacího procesu (Henriques, Tomaz, Sá 2012).

Společně s rozvojem geoparků a geoturismu dochází v některých oblastech světa i k rozvoji obdobně zaměřených vysokoškolských oborů. Například bakalářský titul geografie a geoturismus ve státě Missouri v USA, volitelný kurz geoturismu na Univerzitě v Íránu či Portugalsku (Farsani a kol. 2014). Zařazení geokonzervace, geoturismu a geoparků (Farsani a kol. 2014a), stejně jako obecný udržitelný rozvoj (Stewart, Gill 2017) alespoň do volitelných kurzů na vysokých a středních školách je nezbytné pro všeobecné pochopení důležitosti věd o Zemi a geokonzervace. V omezené míře se začínají i v Česku objevovat podobně zaměřené volitelné vysokoškolské kurzy (Pásková 2013).

Velmi podstatná je spolupráce geoparků s vysokými školami, protože přináší mnoho výhod všem stranám. Vysoké školy jsou důležité pro propojení výzkumu a popularizaci geologických věd v rámci geoparků a zároveň mohou sloužit jako potřebné lidské zdroje v geoparcích. K tomu dochází prostřednictvím konzultací a vedení kvalifikačních prací týkající se daného území, využívání studentů pro výzkumné činnosti, průvodcovské služby či poskytnutí venkovní laboratoře pro studenty, a to nejen v oblasti geologie, ale také cestovního ruchu, sociologie apod. (Worton, Gillard 2013; Farsani kol. 2014a). Pozitivní zkušenosti dobrovolnictví vysokoškolských studentů geologie a geologů v důchodu z anglické oblasti Black Country přináší Worton a Gillard (2013). Mladí geologové během výzkumu popisují, jak velký přínos pro ně měla možnost práce v terénu, něco nového se naučit a vytvořit si přátele s podobnými zájmy. Geologové v důchodu naopak oceňují možnost být stále aktivní ve svém oboru, předat bohaté zkušenosti mladším a podporovat zachování geodědictví. Přes všechna pozitiva však někteří z dobrovolníků uvádějí velkou časovou náročnost, tudíž by za některou práci ocenili menší finanční příspěvek. Ten si geopark často nemůže dovolit, což opět naráží na nedostatečné financování geoparků (Worton, Gillard 2013). Například Yuliawati, Pribadi a Hadian (2016) vysvětlují nedostatečnou konkurenceschopnost Indonésie s pouze jedním globálním geoparkem vůči Číně, kde dochází k obrovskému rozvoji geoparků a geoturismu, přestože mají obě země bohaté geologické i kulturní dědictví. Jako jednu

z hlavních příčin považují fungující propojení geoparků s vědou a výzkumem na celostátní úrovni v Číně, což se v Indonésii stále nedaří.

2.6.2 Cíle a zásady interpretace dědictví

Pojem interpretace lze chápat v různém rozsahu. V předložené práci je pojem používán tak, jak jej definuje Tilden (1977 cit. v Xu a kol. 2013), který je považován za jednoho z prvních autorů podrobněji se zabývajících interpretací v teoretické rovině. Podobně pojem přebírá v českém prostředí Nadace Partnerství (2004). *„Interpretace je vzdělávací činnost, jejímž cílem je odhalení významů a vztahů pomocí originálních objektů vlastních zkušeností či názorných prostředků nikoliv pouze sdělením faktické informace“* Tilden (1977, cit. v Xu a kol. 2013, s. 118). *„...je to umění vysvětlit význam místa pro návštěvníky s cílem podpořit myšlenku jeho ochrany.“* (Don Aldridge cit. v Nadace Partnerství 2011, s. 7). *„Interpretace je nedílnou součástí geoturismu, protože správná interpretace spojuje návštěvníky s místem“* (Ng 2014, s. 90). Nutno dodat, že nejen návštěvníky, ale i místní obyvatele, kteří v moderní době ztratili původní silné propojení s regionem, v kterém žijí. Hose (2012, s. 17) označuje interpretaci geodědictví pojmem geointerpretace, již definuje jako: *„umění nebo věda o určování a následném sdělování významu či důležitosti geologického a geomorfologického jevu, události nebo lokality.“*

Timothy a Boyd (2006) upozorňují, že zejména interpretace kulturního dědictví je často velmi sporná, v některých případech dokonce dochází ke kolektivní ztrátě paměti, nebo naopak může docházet ke střetům rozdílných interpretací různých aktérů. To v případě geointerpretace není tak časté. Hlavním problémem geointerpretace je příliš velká odbornost, malá názornost a z toho pramenící nezáživnost a nepochopení. S tím souvisí i jednodušší interpretace biodiverzity a biokonzervace, která má tím pádem vyšší veřejné uznání (Hose 2012).

Ke spojení lidí s geodiverzitou nestačí pouhé předání odborných znalostí, nýbrž jim musí být poskytnutý hluboký geologický zážitek, v němž jsou tyto znalosti ukryté (Worton, Gillard 2013). Interpretace by podobně jako vzdělávání obecně měla pracovat nejen se znalostmi, ale také emocemi a hodnotami. Zároveň je nutné počítat s tím, že tyto všechny složky budou u jednotlivých uživatelů na různé úrovni (Havlůjová, Foltýn, Charvátová 2012). Australská geoložka Susan Turner uvádí, že díky práci v muzeu, kde poskytuje vysvětlení geologických prvků a procesů dětem, se naučila vnímat i sociální a antropogenní aspekty krajiny, které zkoumá z geologického hlediska, což je pro geology velmi obtížné (Turner 2013). Geoparky by měly interpretací a svými aktivitami propojovat vědu a kulturu (Azman a kol. 2010)

a v rámci vědy také humanitní a přírodovědné disciplíny (Stewart, Gill 2017). Oboje je klíčové pro udržitelný rozvoj lokality a chápání souvislostí.

Kesner a kol. (2008 cit. v Jelen, Kučera 2017) identifikují pět úrovní interpretace, a to jednoduché písemné sdělení, vystavení exponátů, vysvětlení souvislostí a teorií, ucelený příběh, a nakonec experiment. Jelen a Kučera (2017) zmiňují, že se vzrůstající úrovní interpretace stoupá i pravděpodobnost zapamatování informací a pozitivní změna chování u uživatelů. Ovšem zároveň jsou nutné vyšší finanční i lidské zdroje a propracovanější interpretační plán. Interpretace tak může sloužit od pouhého předání informace až k plnohodnotnému porozumění, ocenění a uznání potřeby ochrany (Ng 2014).

Cílem interpretace není jen vzdělávat a bavit, ale zároveň v krajině slouží jako důležitý komunikační kanál, který informuje o nebezpečí, pravidlech chování a pomáhá v orientaci (Xu a kol. 2013). Skrz interpretaci lze časově i prostorově ovlivnit tok návštěvníků. Díky interpretačním prostředkům je lokalita zajímavá i mimo sezónu, a zároveň směřuje návštěvníky do konkrétních míst, která nejsou tak zranitelná jako jiná, kde se naopak počet návštěvníků zákonitě sníží (Nadace Partnerství 2004; Zelenka a kol. 2013; Ng 2014).

Tabulka 4: Hlavní zásady a principy interpretace dle vybraných autorů

Tilden (1977 cit. v Xu a kol. 2013) vyčlenil šest nejdůležitějších principů správné interpretace:

- Jakýkoliv výklad, kde nějakým způsobem nesouvisí to, co je zobrazováno nebo popisováno s něčím v osobních zkušenostech návštěvníka, bude nevhodný.
- Informace jako taková není interpretace. Interpretace je zjevení založené na informaci.
- Interpretace je různorodé umění a je jedno, zda interpretované materiály jsou vědecké, historické nebo architektonické.
- Hlavním cílem interpretace není návod, ale podněcování.
- Interpretace by měla usilovat o prezentaci celku, nikoliv pouze jednotlivých částí a musí se promítnout do člověka celá, nikoliv pouze některé části.
- Interpretace, která je určená dětem by neměla být namíchávána prezentací pro dospělé a měla by se řídit zásadně odlišnými přístupy.

Nadace Partnerství (2004) definuje šest zásad pro navržení a realizování konkrétních interpretačních prostředků tak, aby byla zajištěna jejich maximální efektivita:

- Buďte selektivní a struční.
- Ujasněte si, ke komu hovoříte.
- Používejte běžný jazyk.
- Používejte příběhy a citace.
- Používejte metafory a přirovnání, jež mají vztah k dennímu životu.
- Propojte všechny aspekty Vašeho projektu.

Zdroj: vlastní zpracování podle Tilden (1977 cit. v Xu a kol. 2013) a Nadace Partnerství (2004)

Tab. 4 shrnuje hlavní zásady a principy správné interpretace, které je nutné mít na paměti během celého procesu plánování i tvorby interpretačních prostředků (Tilden 1977 cit. v Xu

a kol. 2014; Nadace Partnerství 2004). Před samotnou interpretací je nutné identifikovat dědictví a jeho specifické hodnoty a určit, co má být obsahem interpretace (Jelen, Kučera 2017). Zároveň je nutné vyjasnit financování a správu do budoucna (Norrish, Sanders, Dowling 2014). Důležité je upoutání uživatelů na první pohled viditelným a jednoduchým rysem, který je přesvědčí věnovat dané interpretaci svou pozornost. Teprve poté, by mělo následovat vtažení do složitějšího příběhu (Hose 2012; Fung, Jim 2015). Fung a Jim (2015) zdůrazňují heslo *Síla přírody* (známější pod anglickým výrazem *Power of nature*) jako základ, z kterého lze vycházet při interpretaci geodědictví, kdy se pomocí metafory upozorní na estetickou hodnotou a pomalu přejde k dalším hodnotám dědictví. Interpretace příběhů a mýtů o Zemi je jeden z nejpoužívanějších nástrojů, jenž se v geoparcích využívá pro vysvětlení geologických prvků a procesů (Turner 2013). Pomocí příběhů lze kombinovat znalosti o krajině, místní dějiny, kulturu a tradice, a to v takové formě, která je zajímavá pro místní i návštěvníky. Mezi nejčastější problémy interpretace, které lze vidět v praxi a které popisuje mnoho autorů, patří velká odbornost, příliš souvislého textu, materiály špatné na údržbu či narušující autenticitu místa, absence překladu do jiného jazyka, nezáživnost, zastaralost, nekonzistence a v některých případech dokonce i obsahová nesprávnost (Nadace Partnerství 2011; Xu a kol. 2013; Dong a kol. 2014).

2.6.3 Aktéři interpretace

Stejně jako v jiných oblastech řízení geoparku by se místní obyvatelé měli podílet i na tvorbě interpretace vzhledem k jejich znalostem území (Turner 2013). Každý nový produkt by měl být diskutován se všemi hlavními aktéry a místními obyvateli a měl by být zhodnocen jeho potencionální vliv na dědictví a území jako celek (Bevan 2014; Norrish, Sanders, Dowling 2014). Během výzkumu plánované geostezky v Perthu v Austrálii bylo zjištěno, že zatímco místní obyvatelé, turisté a podnikatelé v CR viděli nově plánovanou geostezku jako výhledový plán a soustředili se na její obsahovou a propagační stránku, tak úředníci se více zaměřovali na aktuální problémy s implementací a její případnou správou do budoucna (Norrish, Sanders, Dowling 2014). To dokazuje potřebu názorů všech aktérů před tvorbou produktů, jenž se navzájem doplňují. Zásadní je spolupráce mezi lidmi z regionu a vědeckými pracovníky (Azman a kol. 2010; Turner 2013). Geologové a jiní odborníci by měli fungovat jako vůdci, rádci a učitelé místních komunit, než aby prováděli sami většinu aktivit (Worton, Gillard 2013). Přes veškeré výhody zapojení místních obyvatel do interpretace dědictví, jako je rozvoj lokálního patriotismu, sociálního kapitálu a celkové regionální identity, existují i nevýhody jako je časová a finanční náročnost, či ohrožení kvality a profesionality výsledné interpretace (Bevan 2014). Během celého procesu je důležité, stejně jako v jiných aktivitách,

najít rovnováhu mezi rolí komunity a odborníků, tudíž je třeba zkušeného koordinátora a facilitátora, což je opět často úkol pro geopark.

Stejně jako zapojení většího množství lidí do tvorby interpretace, je třeba zohlednit všechny cílové skupiny a podle toho interpretaci vytvořit, například interpretace pro děti a dospělé se řídí zcela jinými pravidly. Zaměření komunikačních a vzdělávacích aktivit na konkrétní cílové skupiny má v konečném důsledku nejlepší návratnost investic, kterých je v geoparku zpravidla nedostatek. Příkladem cílené interpretace je Hong Kong geopark se svým integrovaným interpretačním systémem, který obsahuje pět kategorií interpretace od kategorie *ditě* až *expert*, což by mělo korespondovat s typologií návštěvníků (kap. 2.4.3). Všechny kategorie jsou dostupné na internetových stránkách a v publikacích, a alespoň dvě kategorie jsou součástí panelů v jednotlivých lokalitách (Ng 2014).

Xu a kol. (2013) ve svém výzkumu efektivity interpretačních prostředků v čínském geoparku Danxia Shan zjistili, že interpretace je nejen nevhodně provedená z hlediska obecných zásad, jako například použití příliš odborného jazyka, nedostatečné upoutání návštěvníků, nevhodné umístění naučných panelů apod. Ovšem zároveň bylo odhaleno, že je celkově použit naprosto nevhodný vědecký západní styl interpretace, který se neslučuje s estetickým a kulturním vnímáním krajiny čínských návštěvníků. Jinými slovy nebyl zohledněn kulturní kontext uživatelů. K zohlednění specifických potřeb čínských návštěvníků v oblasti interpretace naopak dochází u průvodcovských služeb nabízených geoparkem, což dokládá rozdílné vnímání a efektivita těchto dvou druhů interpretace. Z rozhovorů s manažery geoparku a z provedeného pozorování jasně vyplývá, že interpretační prostředky ve formě naučných panelů, geologického muzea a infocentra vznikly narychlo, aby území splnilo podmínky pro získání titulu globální geopark. Přes vydání velkého množství finančních i lidských zdrojů je přínos těchto interpretačních prostředků minimální. Autoři upozorňují, že podobným situacím by se mělo předcházet vyvinutím metodik interpretace pro odlišné kulturní kontexty. Zároveň by se nemělo pouze dbát na dodržování přítomnosti všech aspektů geoparku, ale také na jejich funkčnost, efektivitu a způsob vzniku (Xu a kol. 2013).

2.6.4 Nástroje a metody interpretace

Existuje mnoho interpretačních nástrojů a množství aktivit, pomocí kterých můžeme dosáhnout popsanych cílů. Nelze rozlišit, jaké interpretační prostředky jsou nejvhodnější, neboť záleží na mnoha specifických faktorech, avšak obecně se za nejúčinnější považuje tzv. živá (osobní) interpretace. Ta zahrnuje výklad vyškolených průvodců, nejrůznější osvětové, ale i kulturní a sportovní akce, živé ukázky, hry apod. (Nadace Partnerství 2011; Xu a kol.

2013). Mezi nevýhody těchto aktivit však patří velká finanční a organizační náročnost a omezení na konkrétní čas konání. Na druhé straně existuje skupina neživých (neosobních) interpretačních nástrojů. Mezi nejčastěji používané lze zařadit informační tabule samostatně, či propojené do naučných stezek. Naučné stezky lze rozlišovat na klasické informační a prožitkové doplněné o interaktivní prvky. Dále se jedná o publikace (průvodce, pracovní listy, hádanky...), expozice a dnes čím dál rozšířenější interpretace prostřednictvím moderních informačních a komunikačních technologií (QR kódy, geocaching, speciální mobilní aplikace, animace...) (Nadace Partnerství 2011; Milošová a kol. 2014). Nejnovější technologie jako je virtuální realita jsou ideální pro přiblížení geologických procesů, pomocí kterých vznikala dnešní krajina a které si lze jen velmi těžko představit. V tomto případě je ovšem nutné vyřešit dostupnost signálu, mobilních dat či dokonce zřízení wifi (Dong a kol. 2014; Fung, Jim 2015). Podrobnější popis jednotlivých interpretačních nástrojů nabízí Nadace Partnerství (2011), Čtveráková (2014) nebo Milošová a kol. (2014).

- ***Geoprůvodci***

Jednou z klíčových interpretačních a vzdělávacích aktivit geoparku, která zároveň tvoří přidanou hodnotu geoturismu v geoparcích, jsou služby tzv. geoprůvodců. Jedná se o vyškolené průvodce zejména v oblasti geologie, ale také v oblasti přírodních a historicko-kulturních specifík daného regionu, kteří tyto znalosti předávají místním i návštěvníkům. Příkladem pochopení potřeby integrace všech typů dědictví je čínský geopark Shilin, kde dochází ke školení a přezkušování geoprůvodců v geologii, geografii, historii a etnickém vývoji oblasti (Halim, Ishak 2017). Geoprůvodci buď provázejí zájemce po okolí v předem uvedené časy geoparkem, nebo mohou být k dispozici pro objednání větší skupiny turistů či místních, a zároveň často konají organizované terénní exkurze pro školy.

Fung a Jim (2015) zdůrazňují důležitou roli geoprůvodců, kteří fungují jako zprostředkovatelé, vytvářejí pozitivní emoce a spojují návštěvníky s geodědictvím. Na rozdíl od ochránců a strážců, kteří spíše dohlíží na pořádek a v očích návštěvníků znamenají zákazy a restriktce. Podle Hose (2012) jde zejména o lidský zájem, který zaujme druhé, nikoliv vědecký. Vzhledem k tomuto faktu v mnoha geoparcích dochází i ke školení neprofesionálních dobrovolníků, kteří mají zájem o region a předávají své znalosti a informace ostatním v komunitě i návštěvníkům a zároveň poskytují zpětnou vazbu vedení geoparku. Takovým příkladem může být geopark Fforest Fawr ve Walesu (Ramsay 2017).

- **Geoprodukty**

Pro výběr konkrétní lokality jako turistického cíle návštěvníků jsou velice důležité produkty, které jim jsou v daném regionu nabízené. Tyto produkty stejně tak mohou využívat i místní obyvatelé a může docházet ke vzájemné podpoře místních producentů. Jak již bylo naznačeno v kap. 2.5 mohou nejrůznější lokální podnikatelé profitovat ze zvýšení návštěvníků v daném území, nebo dokonce mohou svou živnost na turistických produktech přímo založit. Například řemeslné podniky se mohou propojit s geoparky a mimo jiné vyrábět nejrůznější produkty založené na geologických prvcích. Stejně tak majitelé ubytovacích a restauračních zařízení by se měli snažit o rozvoj ucelených produktů pro návštěvníky a geopark jim může být v tomto případě dobrou platformou (Farsani, Coelho, Costa 2011). Bessiére (1998) zdůrazňuje gastronomii jako důležitou součást CR zaměřeného na lokální dědictví. Návštěvníci se prostřednictvím jídla z kvalitních lokálních produktů stávají součástí venkovské kultury a identity a pociťují spjatost s daným regionem. Jako důležité aktéry tak lze vnímat i místní zemědělce. V neposlední řadě i pořádání workshopů a jiných akcí nejenže má vzdělávací a společenskou funkci, ale zároveň podporuje místní hospodářství zapojením místních komunit (Farsani a kol. 2014a). Místní produkty by měly představovat identitu, kulturu a jedinečnost oblasti (Fauzi, Misni 2016).

Produkty související s geologickou tematikou, které zároveň vzdělávají a popularizují geovědní disciplíny a na nichž podnikatelé spolupracují s geoparkem se označují za tzv. geoprodukty. Farsani, Coelho a Costa (2011) uvádějí termín geomarketing, kterým označují geoprodukty, geologicky zaměřená muzea, georestaurace, geopekárny a celkově geoparky, které zvyšují ekonomické příjmy oblasti. Geoprodukty by neměly být vyvíjeny samostatně, ale měly by být integrovány s ostatními produkty a propojeny společným logem (Norrish, Sanders, Dowling 2014). V italském geoparku Beigua došlo k vytvoření turistické karty sdružující většinu podnikatelů v rámci geoparku, s níž mohou turisté dostat zvýhodněně mnoho produktů. Taková karta má hned několik výhod, mezi ně patří podpora geoturismu, evidence místních podnikatelů a integrace socioekonomického vývoje a cílů geoparku, stejně jako jednoduchost a dostupnost pro turisty (Burlando a kol. 2011).

Zajímavými geoprodukty jsou vyhlášené portugalské geoparky, např. v geoparku Arouca vyrábějí trilobití hodiny, lampu či brýle. V geoparku Naturtejo je v provozu georestaurace a geopekárna, které produkují geopotravinu jako například Pizza Nazca a součástí je dokonce i geohostel vyzdobený různými geologickými krajinami (Farsani, Coelho, Costa 2011). Další inspirací mohou být lokální umělci v geoparku Papuk (Chorvatsko) nabízející pohledy,

hrníčky, keramické mísy či odznaky s geologickou tematikou (Farsani, Coelho, Costa 2011). Autoři zdůrazňují čím dál více se rozšiřující geopotravinu, které mají úspěch u místních i návštěvníků, např. Geocktail (minerální vodní koktejly) v geoparku Vulkaneifel v Německu, Dinosauřský chléb v rumunském Hateg Dinosaurs Geopark či amonitové čokolády a chleba v Réserve Géologique de Haute Provence ve Francii.

2.6.5 Geopark jako značka

V kapitole 2.3.5 bylo diskutováno, že geopark je nástrojem udržitelného rozvoje nikoliv pouhou značkou. To samozřejmě neznamená, že to není jeden z dílčích přínosů geoparku, který lze využít pro rozvoj regionu. Geopark poskytuje značku území, stejně jako místním produktům, a zároveň podporuje vznik míst a společenských akcí, kde lze místní produkty prodávat a pomocí geoturismu přivádí zákazníky (Fauzi, Misni 2016).

Certifikace je jedna z možností, jak využít značku geoparku. Certifikátem zaručující kvalitu a udržitelnost lze v rámci geoparku označit ubytování (Burlando a kol. 2011), vyškolené geoprůvodce (Ng 2014; Cheung 2016) či místní výrobky a potraviny (Farsani, Coelho, Costa 2011; Farsani a kol. 2014a). Certifikace může přesvědčit návštěvníky o kvalitě nabízených služeb a zvýšit jejich ochotu zaplatit za ně vyšší cenu, což nakonec přispěje k udržitelnému hospodářskému rozvoji (Pásková 2009; Cheung 2016). Například Cheung (2016) v Hong Kong geoparku zjistil, že za akreditované průvodce jsou návštěvníci ochotni zaplatit v přepočtu o 100 Kč více než za ty bez akreditace. Jorgenson a Nickerson (2016) zase upozorňují na zneužití certifikací zaručujících udržitelné chování podniků, za které návštěvníci platí vyšší cenu, avšak praktiky těchto podniků jsou často pochybné a nevedou k udržitelnosti, tudíž jsou zákazníci podvedeni. Dále autoři upozorňují na nedostatečnou pozornost věnovanou sociálnímu aspektu, respektive sociální odpovědnosti podniků, neboť většina certifikací udržitelnosti se zaměřuje pouze na environmentální aspekt. Podobnou možností certifikace výrobků je označení tzv. regionálního produktu, které spojuje produkt s danou lokalitou.

Koncept geoparku lze do jisté míry přirovnat k čím dál diskutovanějšímu konceptu tzv. Place Brandingu (termín se většinou nepřekládá do češtiny), který lze definovat jako „*novou disciplínu věnující se teoreticky i prakticky tvorbě značky místa*“ (Kašková, Kučera, Chromý 2006, s. 11). Pro všechny geoparky je klíčová interpretace jejich dědictví a efektivní a inovativní propagace celého území. Každý geopark má své logo a příběh, kterým se prezentuje uvnitř i mimo region. Geopark tedy kromě ochrany přírody, vzdělávání, rozvoje sociálního kapitálu, regionální identity a místní ekonomiky prostřednictvím geoturismu také

vytváří značku a smysl místa, což všechny tyto aktivity podporuje a usnadňuje, v některých případech dokonce i umožňuje.

2.7 Výzkumné otázky

Na základě rešerše literatury vyplynulo několik výzkumných otázek souvisejících s cíli práce, které jsou popsány v kap. 1. V empirické části práce je snaha pomocí výzkumu Národního geoparku Ralsko odpovědět mimo jiné na následující otázky:

- Může v českém prostředí fungovat participativní a interdisciplinární management v takovém rozsahu, jak je definován v rámci konceptu geoparků?
- Je možné, aby geoparky fungovaly jako důležití aktéři v regionu bez stálé větší finanční podpory a institucionálního zastřešení?
- Dochází v NG Ralsko podle místních aktérů k pozitivní společenské směně, tak jak je definovaná v rámci teorie společenské směny?
- V jaké fázi Doxeyho iritačního indexu se podle místních aktérů nachází NG Ralsko?
- Lze v NG Ralsko potvrdit bariéry rozvoje geoparků definované Čtverákovou a kol. (2016) popsané v kapitole 2.2.6?

3 REŠERŠE VÝZKUMŮ GEOPARKŮ A JEJICH METODIK

Před návrhem vlastního výzkumu Národního geoparku Ralsko (kap. 4) byla vypracována krátká rešerše výzkumů geoparků v Česku a v zahraničí. V porovnání se světovou literaturou je v Česku pouze skromné množství prací o geoparcích a geoturismu. Nejčastěji se jedná o kvalifikační práce (Brožová 2008; Pořízková 2011; Červinková 2014; Čtveráková 2014; Šimorová 2014; Horáková 2018), populárně naučné články (Fialová 2012; Pásková, Čtveráková 2017) nebo je v publikacích o CR a ochraně přírody věnovaná kapitola právě geoparkům a geoturismu (Pásková, Dolejský a kol. 2011; Zelenka a kol. 2013; Milošová a kol. 2014). Zahraniční literatura je obsáhlejší a více se soustředí na nejrůzněji zaměřené výzkumy konkrétních geoparků, jak dokumentuje kap. 3.2.

3.1 Rešerše metodik výzkumů geoparků v Česku

Jedna z prvních diplomových prací zaměřená na geoparky v Česku byla práce Brožové (2008), hodnotící dopady rozvoje cestovního ruchu na Globální geopark Český ráj vyhlášený v roce 2005. Autorka využila rámec impaktované studie Českého Švýcarska (Srb a kol. 2007 cit. v Brožová 2008) pro posouzení dopadů CR a vycházela z dostupných dokumentů, zejména z kandidátských a evaluačních dokumentů geoparku. Další prací na území Globálního geoparku Český ráj je práce Smrčkové (2009) zabývající se využitím geoparku pro terénní geografickou a environmentální výuku žáků. Na základě odborné literatury a charakteristiky území autorka vytváří metodickou příručku pro učitele zeměpisu využitelnou v dané lokalitě. Čtveráková (2014) na základě terénního výzkumu a rozhovorů s hlavními aktéry představuje analýzu geoturistického potenciálu části národního geoparku Železné hory, kterou shrnuje pomocí celkové SWOT analýzy. Výsledky této práce jsou shrnuty a doplněny o další úhly pohledy v článku Čtverákové a kol. (2016). Z hlediska metodiky je velmi zajímavá práce Šimorové (2014), která na základě rozsáhlé rešerše literatury vytvořila sadu indikátorů udržitelného rozvoje CR využitelných pro české geoparky přehledně rozdělených podle jednotlivých pilířů udržitelnosti. Následně některé z nich názorně aplikovala na v tu dobu existující geoparky. Další dvě diplomové práce poskytují návrh rozvoje dosud necertifikovaných geoparků na základě analýzy dostupných informací o hlavních aktérech a potenciálu území se zaměřím na udržitelný CR. Jedná se o práci Pořízkové (2011) představující návrh rozvoje potencionálního geoparku Moravský kras, který obsahuje podrobné SWOT analýzy jednotlivých tematických oblastí geoparku. Následně práce Červinkové (2014), která hodnotí management kandidátského geoparku Joachima Barranda

a analýzu dokumentů doplňuje o dotazníkové šetření s turisty a polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry. Horáková (2018) se zabývá konceptem geoparků a interpretace úzeji a hodnotí naučné stezky provozované Národním geoparkem Vysočina na základě terénního výzkumu, kde stezky boduje v několika kategoriích a na základě elektronického dotazníkového šetření zjišťujícího názory uživatelů.

Dále lze uvést například výzkum Koppa (2013), který zjišťoval informovanost studentů geografie o geoparcích na Západočeské Univerzitě v Plzni pomocí dotazníkové šetření.

3.2 Rešerše metodik výzkumů geoparků v zahraničí

Příloha 1 nabízí souhrn vybraných zahraničních sociogeografických výzkumů geoparků, kdy u každého výzkumu je zaznamenáno hlavní téma a použitá metoda. Výzkumy jsou v tabulce seřazeny podle data vydání. Z přílohy 1 je patrné, že nejpoužívanější metodou jsou rozhovory s hlavními aktéry v území. Zpravidla se jedná o rozhovory se zástupci veřejného (samospráva, regionální úředníci, školy), podnikatelského (nejčastěji podnikatelé v ČR) a neziskového (sdružení, neziskové organizace) sektoru působícího v daném území a zástupci geoparku. Názory hlavních aktérů jsou pak často doplněny o názory větších či menších skupin místních obyvatel a návštěvníků.

Struktura či následná interpretace rozhovorů se liší podle zaměření výzkumu. Například Azman a kol. (2010) využili jako strukturu výzkumu teoretický rámec skládající se z pěti na sebe navazujících fází, a to (i) *znalosti a porozumění* (ii) *sdílené hodnoty* (iii) *role a zodpovědnost* (iv) *výhody a příležitosti* (v) *posílení a odpovědnost podniků*. Jiným příkladem může být výzkum Ginting, Rahmana a Sembiringa (2017), kde jsou rozhovory interpretovány v pěti hlavních oblastech (i) *atraktivita a životní prostředí destinace*, (ii) *zařízení a služby v destinaci*, (iii) *dostupnost destinace*, (iv) *image destinace*, (v) *cena vůči spotřebě*. Esfehani a Albrecht (2018) interpretují poznatky z rozhovorů na základě tematické síťové analýzy, kdy je vytvořena hierarchie globálních, organizačních a základních témat, s kterými se dále pracuje. Podobné výzkumy mohou být i velmi úzce zacílené, což dokazují Norrish, Sanders a Dowling (2014), jejichž výzkum se zaměřuje na zjišťování názoru hlavních aktérů na konkrétní plánovaný geoproduct.

Častou metodou, která zpravidla předchází dalšímu výzkumu, avšak někdy tvoří i samotné jádro, je analýza dostupných materiálů o geoparku (zakládací a evaluační listiny, strategické koncepce, informace z webových stránek) a přímé pozorování v terénu (turistická a interpretační infrastruktura, časoprostorové návštěvnické proudy...). Například Worton

a Gillard (2013) vypracovali přehled sociálně zaměřených aktivit podporujících místní identitu. Ng (2014) využívá rámec, který definoval Dowling (2010) skládající se z pěti základních charakteristik (i) *geologická rozmanitost*, (ii) *geokonzervace a environmentální udržitelnost*, (iii) *geointerpretace*, (iv) *výhody* (v) *spokojenost návštěvníků*, které hodnotí na základě analýzy dokumentů a pozorování. Obdobně například Han, Wu, Tian a Li (2018) na základě analýzy dokumentů hodnotí dědictví geoparku ve třech kategoriích, a to (i) *geodiverzita*, (ii) *biodiverzita a (iii) kulturní diverzita*.

Další často využívanou metodou jsou dotazníková šetření, která jsou v některých případech na pomezí kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Takovým příkladem je elektronické dotazníkové šetření zaslané vedení globálních geoparků, na základě něhož bylo nakonec zkompletováno 25 podrobných dotazníků o fungování geoparků a vzniklo několik prací (Farsani, Coelho, Costa 2011; 2012, Farsani a kol. 2014; 2014b).

Jiné práce se snaží využít dostatečně velkého množství respondentů a kvantifikovat výzkum pro větší objektivitu a využití dané metodiky i v jiných geoparcích. Například Fanwei (2014) zkoumal faktory ovlivňující vnímání geoparku obyvateli za použití dvaceti indexů v pěti dimenzích, a to (i) *porozumění dědictví*, (ii) *participace při plánování a rozhodování*, (iii) *účast v podnikatelských aktivitách*, (iv) *spokojenost s redistribucí výhod*, (v) *ochota rezidentů participovat*. Každý index měl svou váhu a respondenti vybírali ze čtyřstupňové škály odpovědí. Shahhoseini, Modabberi a Shahabi (2017) hodnotili postoj rezidentů ke geoturismu, kdy vytvořili sadu indexů měřící čtyři charakteristiky, a to (i) *kulturní kapital*, (ii) *stupeň kontaktu s turisty*, (iii) *socioekonomický status a (iv) postoj rezidentů ke geoturismu*, mezi kterými následně zjišťovali souvislost. Pomocí kvantitativního dotazníkového šetření jsou uskutečněny i výzkumy zjišťující motivaci a typologii návštěvníků geoparků. Příkladem je výzkum Cheunga (2016) zkoumající motivaci geoturistů ve vztahu k jejich ochotě zaplatit více za akreditované geoprůvodce. Hurtado, Dowling a Sanders (2014) například vytvářející typologii geoturistů založenou na kritériu důležitosti zaměření CR při výběru destinace a hodnocení zážitku jako pozitivní či negativní. Autoři Boley, Nickerson a Bosak (2011) vytvořili komplexní měřící nástroj udržitelnosti tzv. geoturistickou tendenční stupnici (GTS), která měří, do jaké míry se návštěvníci shodují s geoturistickými hodnotami. GTS je tvořena otázkami, kde na šesti bodové stupnici návštěvníci hodnotí své postoje a chování v rámci čtyř skupin (i) *kulturní dědictví*, (ii) *přírodní prostředí*, (iii) *blaho místních obyvatel a (iv) estetické hodnoty*.

Velmi netradiční výzkum uskutečnily Fung a Jim (2015) v geoparku Hong Kong, kde zjišťovali zkušenosti a názory návštěvníků na geopark pomocí tzv. metody návštěvnických fotografií. Návštěvníci dostali fotoaparát s dotazníkem a měli za úkol udělat několik snímků během své návštěvy geoparku a u každé fotografie zaznamenat důvod výběru, zanechaný efekt a hodnocení na stupnici 1 až 5. Výhodou metody je, že návštěvníci zaznamenávají svůj prožitek aktuálně a v daném místě a mohou zaznamenat cokoliv. Sesbíraná data nejsou ničím omezena, což má ovšem i nevýhodu při složité interpretaci výsledků. Autoři nakonec vyhodnotili 6 hlavních objektů, které návštěvníci fotografovali a dvanáct nejčastějších důvodů.

- ***Shrnutí rešerše výzkumů***

V českých i zahraničních výzkumech převažují kvalitativní metody šetření či kombinace kvalitativních a kvantitativních metod. Hlavním důvodem je neexistence dostatečného množství kvantitativních dat za území geoparku. Dalším důvodem je zaměření výzkumů zejména na sociální a vzdělávací aspekty geoparků, kdy je v porovnání s výzkumy zaměřenými na hodnocení geologických lokalit či ekologických dopadů nutné využít hloubkových sond do místní komunity. To je možné pouze za použití kvalitativních metod. V neposlední řadě je samotný koncept geoparku natolik komplexní, že pouze kvantitativní šetření nedokáže pokrýt všechny jeho aspekty a souvislosti. Na druhou stranu přibývá prací pokoušejících se definovat nejrůznější indikátory, prostřednictvím kterých by šly měřit některé aspekty fungování geoparků a umožnily jejich srovnání. Většina kvantitativních výzkumů je i tak doplňovaná o některé kvalitativní metody, nejčastěji rozhovory s hlavními aktéry v regionu a zástupci geoparku, jenž nelze nahradit žádnými indikátory.

4 METODIKA

Teoretická část práce je založena na rešerši zejména zahraniční a částečně české odborné literatury. Podrobně je v teoretické rovině přiblížen koncept geoparků, geoturismu a dědictví v širších souvislostech trvale udržitelného rozvoje. Pozornost je věnovaná zejména interpretaci dědictví a managementu geoparků s důrazem na jejich vzdělávací a socioekonomické dopady. Teoretické poznatky jsou doplňovány o množství příkladů ze zahraničních výzkumů v konkrétních geoparcích. V kap. 3 je vytvořena krátká rešerše metodik vybraných sociogeografických výzkumů geoparků. Jedná se zpravidla o články z odborných časopisů se zaměřením na geologii, geodědictví a udržitelný CR. Nejčastěji se jedná o časopisy *Geoheritage*, *Proceeding of the Geologists' Association*, *Episodes*, *Journal of Heritage Tourism* apod. Výběr článků, z kterých byla vytvořena rešerše výzkumů a metodik, probíhal pomocí klíčových slov „geopark“ a „research“ v databázi *Web of Science*. Ze zobrazených dostupných článků byly na základě prostudování klíčových slov a abstraktů vybrány ty, které se zabývají výzkumem sociálních a vzdělávacích dopadů geoparku.

Praktickou část tvoří případová studie Národního geoparku Ralsko. Jedná se o kvalitativní výzkum fungování NG Ralsko v rámci regionu a jeho vzdělávacích a socioekonomických dopadů postavených na interpretaci místního dědictví. Nejdříve bylo podrobně vymezeno a charakterizováno zkoumané území. V dalším kroku byli na základě dostupných materiálů a vlastního pozorování identifikováni hlavní aktéři v regionu. Zároveň bylo popsáno a částečně zhodnoceno fungování NG Ralsko a jejich interpretace místního dědictví a aktivity. Nakonec stěžejní částí celého výzkumu je rozsáhlá analýza polostrukturovaných rozhovorů s důležitými aktéry v regionu včetně zástupců Geoparku Ralsko. Výsledky rozhovorů nabízejí pohled na činnost NG Ralsko a celkové fungování regionu z pohledu konkrétních aktérů. Tyto poznatky jsou diskutované s teoretickými koncepty a výsledky výzkumů uváděných v kap. 2.

Kvalitativní metody výzkumu byly zvoleny na základě rešerše metodik výzkumů geoparků a vytyčených cílů práce, které vyžadují hluboký vhled do fungování regionu a Geoparku Ralsko. Díky kvalitativním metodám je možné odhalit mnoho faktů a souvislostí, které na první pohled nejsou patrné. Na druhou stranu však kvalitativní výzkum s sebou nese i mnoho negativ, mezi nejvýznamnější patří nereprezentativnost výzkumu, subjektivní ovlivnění výsledků výzkumníkem, či časová náročnost (Hendl 2005).

4.1 Výběr území

NG Ralsko byl vybrán z několika důvodů. Základním předpokladem bylo nenalezení obdobně zaměřeného výzkumu ani kvalifikační práce zabývající se přímo Geoparkem Ralsko. Kvalifikační práce zaměřující se na podobnou problematiku byly uskutečněny v geoparcích s rozdílnými podmínkami. Například práce Čtverákové (2014) v NG Železné hory či Červinkové (2014) v Kandidátském geoparku Joachima Barranda nabízejí analýzu geoparků v jiném stádiu rozvoje, s rozdílným vznikem, řídicí společností a působící v území s odlišným historickým vývojem a charakterem osídlení. Důvodem výběru je tedy specifický charakter území NG Ralsko, který není obvyklý v jiných českých geoparcích, jenž byly zkoumány, stejně jako specifické založení Geoparku Ralsko a jeho rychlý rozvoj. K výběru přispěl i fakt, že se jedná o geopark, který autorka neměla příliš daleko od svého bydliště, tudíž mohla v území strávit více času, což je nutností pro kvalitativní výzkum.

4.2 Analýza na základě dostupných dokumentů a pozorování v terénu

První částí výzkumu je analýza dostupných informací z webových stránek, odborných, koncepčních, ale i propagačních materiálů NG Ralsko a dalších aktérů doplněná o několikadenní vlastní pozorování v území. Velkým přínosem, který usnadnil analýzu, byla účast autorky na dvoudenním česko-polském workshopu s názvem *Geoparky jako komunity* pořádaného Geoparkem Ralsko v rámci projektu GECON (viz kap. 5.3.8). Autorka tak mohla více proniknout do struktury a fungování NG Ralsko a jeho aktivit, stejně jako byla seznámena se základní činností a partnery Geoparku Ralsko.

Nejdříve bylo v rámci analýzy charakterizované zájmové území, neboť charakter území zároveň tvoří lokalizační, selektivní a realizační předpoklady CR a bezprostředně ovlivňuje rozvoj celé oblasti. Následovala analýza vzniku a fungování NG Ralsko a identifikace důležitých aktérů v regionu, jejichž činnost se vzájemně prolíná s činností NG Ralsko. Na základě výše zmíněných metod, včetně návštěvy turistických informačních center, byla zhodnocena interpretační činnost NG Ralsko a jejich vzdělávací a sociální aktivity v území. Je důležité upozornit, že se nejedná o úplný výčet všech partnerů a aktivit NG Ralsko. Snahou je shrnout a zhodnotit ty nejdůležitější partnery a aktivity a jejich dopady, kterých NG Ralsko za dobu svého působení docílil a následně je diskutovat s teoretickými poznatky z kap. 2. Je nutné mít na paměti, že zejména hodnocení interpretačních prostředků je velmi subjektivní

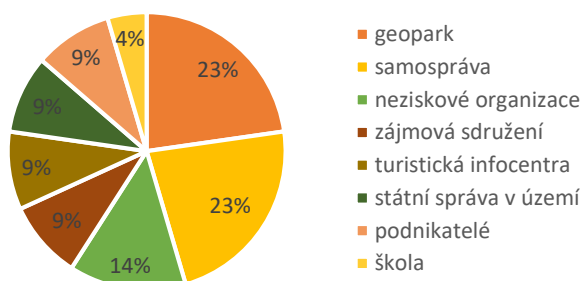
záležitost, což vyplývá i z kap. 2.6. Není tomu jinak ani v předkládaném výzkumu, přestože byla snaha o co největší objektivitu.

4.3 Polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry v území

- *Výběr a kontaktování respondentů*

Výběr respondentů pro stěžejní část výzkumu probíhal na základě identifikace hlavních aktérů v první části analýzy. Byla především snaha pokrýt všechny důležité skupiny aktérů z řad veřejného, soukromého i podnikatelského sektoru a zároveň z různých částí území. Nakonec se podařilo uskutečnit 22 rozhovorů se zástupci samospráv a mikroregionu Podralsko (nejčastěji starostové), geoparku (ředitelka, geolog, projektová manažerka, lektorka), CHKO Kokořínsko – Máchův kraj, VLS s.p., neziskových organizací (LAG Podralsko, Ekocentrum Brniště, Máchovo jezero o.p.s.), pracovníky turistických informačních center, členy místních spolků (Hornicko – historický spolek pod Ralskem, Spolek historie Mimoňska), podnikateli a jedním učitelem, kdy někteří respondenti spadali do více skupin, tudíž nabízeli o to širší pohled na věc.

Graf 1: Struktura respondentů

Zdroj: vlastní šetření

Respondenti byli kontaktováni prostřednictvím emailu, kde byli obeznámeni s diplomovou prací a cílem rozhovoru, o který jsou žádáni (příloha 2). Na základě jejich odezvy došlo nejčastěji k telefonické domluvě na přesném termínu. Přestože se podařilo uskutečnit dostatek rozhovorů, bylo velmi náročné dosáhnout rovnoměrného pokrytí respondentů ve všech třech základních skupinách, což je očividné z grafu 1. Zatímco zástupci samospráv, neziskových organizací a spolků reagovali téměř všichni ihned, tak byla velkým problémem odezva podnikatelů a učitelů. To do jisté míry odpovídá i zjištěným skutečnostem o neaktivitě a neochotě se účastnit u podnikatelů a velké pracovní vytíženosti učitelů bránící jejich většímu zapojení. Navíc zástupci samospráv či geoparku a jiných neziskových organizací

mají podobné aktivity částečně v popisu práce na rozdíl od zbývajících skupin. Většina podnikatelů nereagovala vůbec na oslovení pomocí emailu a někteří rozhovor odmítli s tím, že nemají, co by řekli, což také podporuje výsledná zjištění.

- ***Polostrukturované rozhovory obecně***

Polostrukturované rozhovory byly vybrány jako vhodná metoda vzhledem k tomu, že dokáží zkombinovat výhody strukturovaných a nestrukturovaných rozhovorů. Umožňují hluboký kvalitativní výzkum, který má určitou základní osnovu, tudíž není tolik náročné interpretovat jeho výsledky. Na druhou stranu však umožňuje určitou volnost a přizpůsobení rozhovoru konkrétnímu respondentovi, což je velmi důležité vzhledem k širokému spektru respondentů v předloženém výzkumu. Zároveň to usnadňuje získání velkého množství informací (Hendl 2005). Velkou výhodou šetření byla osobní forma dotazování, kdy byla možnost ujistit se, že dotazovaný otázce rozumí, popřípadě mu ji upřesnit a přizpůsobit. Dalšími výhodami byly možnost reagovat na určité odpovědi předem nedefinovanými otázkami, navázat s respondentem důvěrnější vztah a získat tak více informací, které respondent přímo vysloví i ty, které jsou patrné z celkového chování a atmosféry rozhovoru. Hendl (2005) zdůrazňuje důležité fáze rozhovoru, kterými jsou začátek, kdy je nutné prolomit bariéry a získat si důvěru respondenta, a konec, kdy často respondenti přejdou do neformálního rozhovoru a je možné se dozvědět velmi důležité informace. Oboje bylo potvrzeno během uskutečněného šetření.

- ***Průběh rozhovorů***

Jednotlivé rozhovory byly plánované zhruba na 30 minut, čemuž víceméně odpovídala i průměrná délka všech rozhovorů, která se však u jednotlivých respondentů výrazně lišila. Základní osnova a jednotlivé otázky k určitým bodům jsou uvedené v příloze 3. Na začátku rozhovoru je zařazena otázka týkající se hranic Ralska a NG Ralsko, čímž je zjištěno vnímání obyvatel a jejich identifikace s oblastí Ralska. V reakci na odpovědi respondentů je upřesněno, jaké území je zkoumáno v rámci diplomové práce, a tudíž i během samotného rozhovoru. Následuje otázka obecně zjišťující vnímání samotného geoparku a jeho aktivit, která je dále rozvíjena konkrétněji cílenými otázkami zabývajícími se jednotlivými okruhy působnosti NG Ralsko, avšak otázky nesměřují pouze na geopark, ale také na fungování celé oblasti a všech aktérů. Nakonec je pokládána otázka ohledně budoucího vývoje a možných návrhů na zlepšení fungování regionu i samotného NG Ralsko. Právě počáteční obecná otázka zaměřující se na dosavadní činnost NG Ralsko a poslední otázka zjišťující, jaký by měl být budoucí vývoj NG Ralsko, byly stěžejní pro naplnění cílů. Často na ně respondenti reagovali hlubokým zamyšlením a obsáhlými odpověďmi, kterými zodpověděli i některé další otázky.

Před samotným rozhovorem došlo znova k představení a vysvětlení cíle rozhovoru a respondent byl dotázán, zda může být rozhovor nahráván. Žádnému z respondentů nahrávací zařízení nevadilo, což velmi usnadnilo průběh a následnou interpretaci rozhovoru. Většina rozhovorů proběhla v uvolněné atmosféře, kdy respondenti ochotně odpovídali na všechny otázky, a dokonce někteří se zájmem poprosili o zaslání výsledné diplomové práce. Na konci šetření však byla autorka kontaktovaná zástupci Geoparku Ralsko s prosbou o ukončení šetření, neboť si údajně někteří respondenti stěžovali na ztrátu času uskutečněnými rozhovory a dožadovali se vysvětlení od zástupců geoparku. Nedorozumění vzniklo, přestože autorka v emailové i osobní komunikaci několikrát uvedla, že pouze píše diplomovou práci o Geoparku Ralsko, ale jinak s institucí nemá nic společného. Navíc téměř všichni respondenti byli pouze jednou osloveni prostřednictvím emailu, na který následně reagovali, tudíž měli na výběr, zda budou na výzkumu participovat či nikoliv (příloha 2). Jedná se o ukázkový příklad problému vzájemné komunikace a následné spolupráce v území, která je zároveň i jedním z výsledků provedeného šetření (viz kap. 5.4.4). Tato situace zhoršila autorčino vnímání průběhu celého šetření, které by pouze na základě provedených rozhovorů bylo hodnoceno velmi pozitivně. Zároveň to bylo důvodem, proč dále nebyla snaha opětovně oslovovat podnikatele, učitele a pracovníky informačních center, jejichž zastoupení mohlo být vyšší.

- ***Vyhodnocení rozhovorů***

Samotnému vyhodnocení předcházela doslovný přepis všech nahraných rozhovorů a jeho doplnění o poznámky, které byly vytvořeny ihned po ukončení rozhovoru (informace mimo záznam, atmosféra, domluva, zájem respondenta, délka rozhovoru). Interpretace rozhovorů pak probíhala pomocí metody kódování (Švaříček, Šed'ová 2007). V programu MS Excel byly pro každého respondenta zaznamenány odpovědi v rámci jednotlivých hlavních bodů struktury rozhovoru (12), a to pomocí zkrácených kódů. V následujících několika krocích byly vytvořené kategorie na základě četnosti, podobnosti a souvislosti slučovány. Nakonec vzniklo výsledných 15 kategorií, jejichž vztahy znázorňuje obr. 14 v kap. 5.4. Tyto kategorie na základě nejčastějších propojení byly blíže rozebrány v rámci čtyř tematických oblastí. Interpretace byla doplněna o citace jednotlivých respondentů a diskutovaná s teoretickými poznatky. Pro zajištění anonymity respondentů byly na základě jejich rozřazení do několika skupin (graf 1) vytvořeny kódy, kterými jsou označeny jednotlivé citace. Kódy pro jednotlivé skupiny respondentů na základě toho, jakou instituci zastupují jsou uvedené v tab. 5.

Tabulka 5: Názvy institucí zastupovaných respondenty a jejich identifikační kód a počet respondentů

Instituce	kód	počet respondentů
geopark	G	5
samospráva	S	5
nezisková organizace	NO	3
zájmová sdružení	ZS	2
turistická infocentra	TI	2
státní správa v území	SS	2
podnikatelé	P	2
škola	Š	1

Zdroj: vlastní šetření

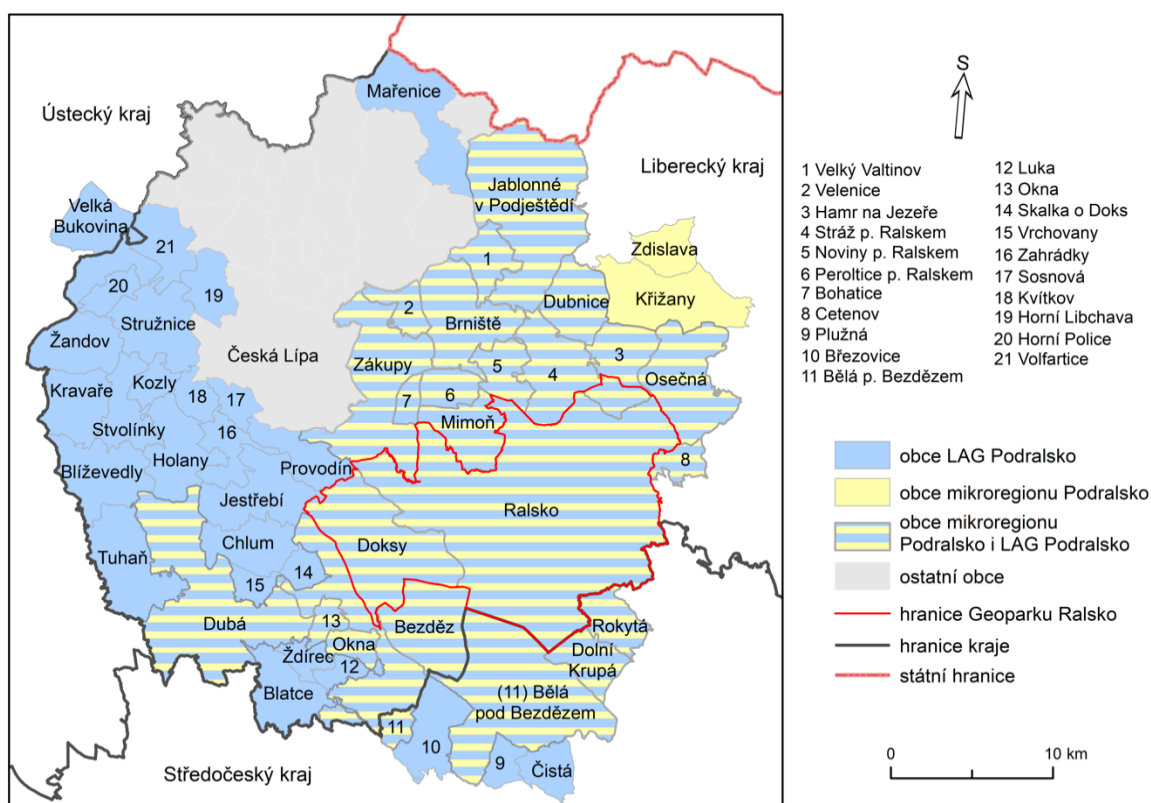
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE NÁRODNÍ GEOPARK RALSKO

5.1 Charakteristika území Národního geoparku Ralsko a jeho přilehlého okolí

5.1.1 Vymezení zájmového území

Jádro zájmové oblasti tvoří území NG Ralsko, který má jasně definované hranice. Jedná se o území o rozloze 294 km². Zahrnuje katastr obce Ralsko a část katastru obcí Doksy a Hamr na Jezeře (mapa 2).

Mapa 2: Oblast působnosti LAG Podralsko a mikroregionu Podralsko

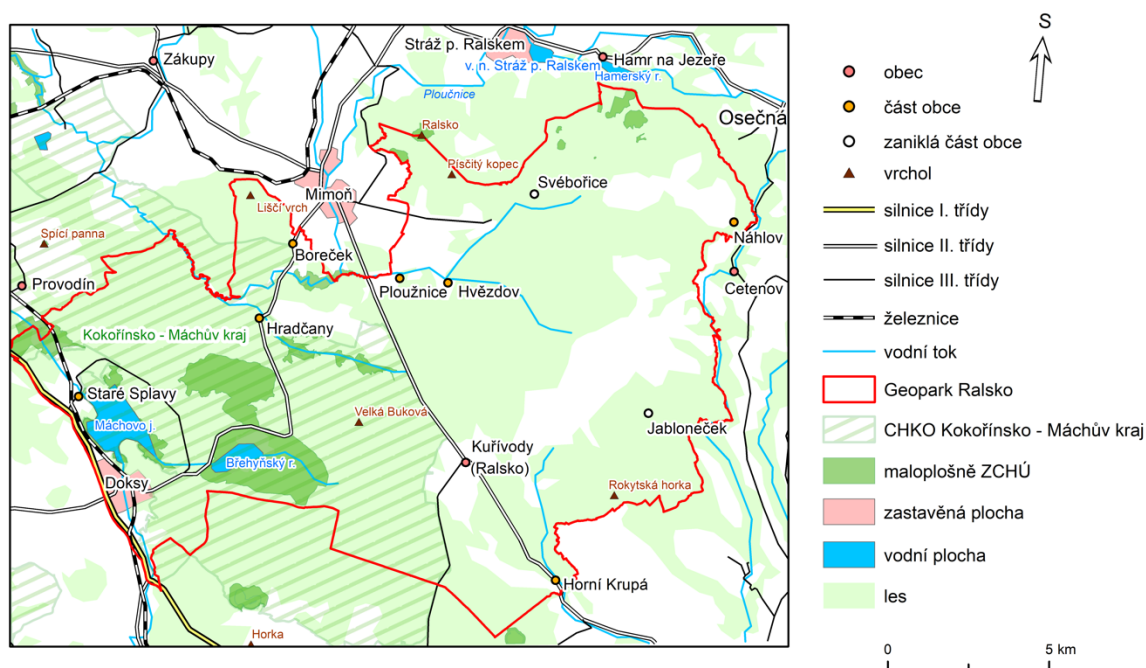
Zdroj: ArcČR 500 (2019), Mikroregion Podralsko (2019), LAG Podralsko (2019a) + vlastní zpracování

Převážnou část NG Ralsko tvoří bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko (VVP Ralsko), který zaujímal 250 km². Výzkum však probíhal i v obcích za hranicemi geoparku, které jsou podle jeho zástupců důležitými nástupními místy a je nutné je brát jako komplexní celek společně s definovaným územím NG Ralsko. Širší vymezení zkoumané oblasti vychází z *Koncepce rozvoje cestovního ruchu v Geoparku Ralsko* (Formanová a kol. 2015). Kromě území NG Ralska zahrnuje i zbylé části katastru Doksy a Hamr na Jezeře a dále katastry obcí Mimoň, Stráž pod Ralskem, Noviny pod Ralskem a Osečná, což jsou největší obce

v bezprostřední blízkosti NG Ralska. Administrativně celé zájmové území náleží do Libereckého kraje a mimo obec Osečná, která patří do okresu Liberec, se jedná o území okresu Česká Lípa. Všechny obce zájmového území jsou členy mikroregionu Podralsko, který je společně s dalšími svazky obcí zároveň součástí místní akční skupiny (MAS) LAG Podralsko (mapa 2). Obec Doksy jako jediná náleží zároveň i do svazku obcí Máchův kraj (LAG Podralsko 2019a).

Geomorfologicky oblast spadá do subprovincie Česká tabule, oblasti Severočeská tabule, celku Ralská pahorkatina zahrnující podcelky Dokeská a Zákupská pahorkatina s nejvyšším vrcholem Ralsko (696 m n. m.), který je zároveň důležitým symbolem regionu (Nominační dokumentace 2016). Jihozápadní část geoparku spadá pod správu CHKO Kokořínsko–Máchův kraj (mapa 3) (AOPK ČR 2019). Podobně vymezená je i Ptačí oblast Českolipsko-Dokeské pískovce a mokřady. Na území NG Ralsko se rovněž nachází několik maloplošných zvláště chráněných území (ZCHÚ), které jsou popsány v příloze 4.

Mapa 3: NG Ralsko a jeho bezprostřední okolí

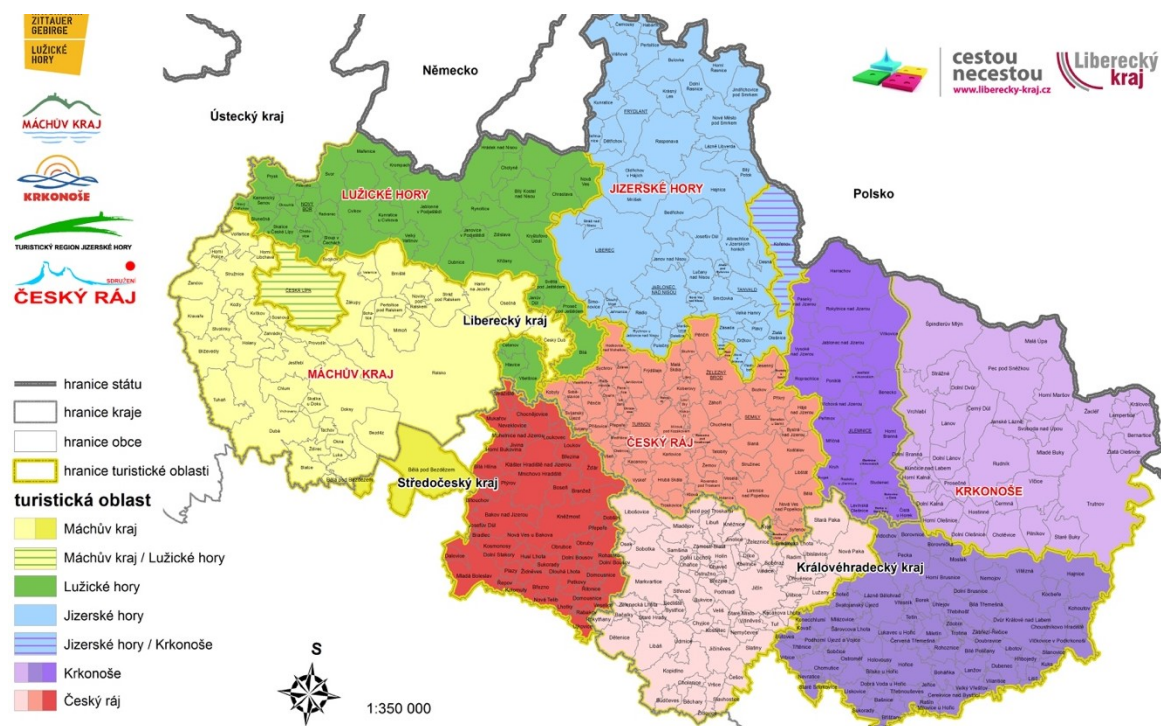

Zdroj: ArcČR 500 (2019), AOPK ČR (2017) + vlastní zpracování

K velkým změnám došlo v území z hlediska marketingové turistické rajonizace. Agentura cestovního ruchu Czech Tourism zatím nadále používá rozdělení, v rámci kterého zájmové území spadá do turistického regionu Českolipsko a Jizerské hory, dříve označovaného jako Český sever a konkrétní turistické oblasti Českolipsko (Czech Tourism 2019). Na webových stránkách Libereckého kraje či jednotlivých oblastí lze však již najít v roce 2018 vzniklou

rajonizaci, která bude v budoucnu použita v rámci připravované aktualizace turistické rajonizace Česka, kdy dochází k rozpadu Českolipska na turistické regiony Máchův kraj na jihu a Lužické hory na severu území (mapa 4). V rámci těchto oblastí vznikají destinační managementy sdružující důležité aktéry působící v oblasti (Liberecký kraj 2019).

Mapa 4: Marketingové turistické oblasti Libereckého kraje

Zdroj: Liberecký kraj 2019

V neposlední řadě je z hlediska historického vývoje nutné zmínit, že jde o oblast Sudet, tudíž se jedná o území ovlivněné událostmi 30. a 40. let 20. století a spojených s přesunem obyvatelstva (Hons 2014)

Region Ralska lze tedy vymezit různě, což se potvrdilo během šetření s hlavními aktéry v regionu. Zatímco pod názvem Ralsko si podle respondentů většina obyvatel kromě geoparku představí VVP, obec a vrchol Ralsko, tak pojmem Podralsko již je označován širší region korespondující zhruba s územní působností mikroregionu Podralsko, zahrnující i převážnou část Lužických hor a Podještědí. Stejně tak bylo zjištěno, že oblast Dokeska nebývá příliš spojována s oblastí Ralska či Podralska, ale je již označována za Máchův kraj, se kterým se území na sever od Doks tolik neztotožňuje, přestože dosud náleží do stejně nazvaného turistického regionu.

5.1.2 Fyzickogeografická charakteristika

Krajinný ráz oblasti je ovlivněn primárně specifickými geologickými poměry, od kterých se odvíjí další složky krajiny a díky kterým je zde vyhlášen NG Ralsko. V Nominační dokumentaci (2016) jsou uvedeny tři faktory ovlivňující geodiverzitu oblasti: (i) rozsáhlé oblasti křemenných pískovců tvořící členitý reliéf; (ii) přechod křemenných pískovců do vápnných pískovců a prachovců jihovýchodním směrem; (iii) prostoupení terciérních vulkanitů, jež způsobily přeměny okolních pískovců a díky své odolnosti tvoří výrazné vrcholy v krajině. Převážně celé území NG Ralsko je tedy tvořeno druhohorními usazeninami, nejčastěji křemennými pískovci, které vznikaly usazováním na dně mělkého křídového moře. Na konci druhohor a zejména ve třetihorách dochází vlivem tektonického tlaku k rozpuštění pískovcových usazenin, vytvoření mnoha zlomů a proniku žhavého magma k povrchu, kde utuhlo v podobě čediče či polzenitů (hornina pojmenovaná po řece Ploučnici) tvořících zmíněné vrcholy. Vlivem exogenních pochodů dochází během čtvrtohor k mohutné erozi pískovcových usazenin, jež vymodelovala členité území s mnoha specifickými formami jako jsou skalní věže, brány, hodiny, hříby, voštiny apod. (Nominační dokument 2016).

S geologickými podmínkami přímo souvisí těžba pískovcových štuků, šterku a zejména od 17. století dobývání železa vznikajícího v oblasti kontaktu vulkanických žil s pískovcem (Hamerský špičák, Děvín, Schächtenstein, Borný...), které následně bylo v okolních vesnicích zhutňováno (např. název Hamr na Jezeře) (Geopark Ralsko 2019a). Další přímou souvislostí je vznik mnoha středověkých staveb zapuštěných přímo do pískovce.

Na základě rozdílného charakteru povrchu lze oblast rozdělit na západní a východní část. Západní a severozápadní část NG Ralska je tvořena velmi členitým pískovcovým reliéfem s mnoha specifickými tvary (Hradčanské stěny, Kumerské pohoří, Vranovské skály, okolí Hamru na Jezeře apod.) prostoupenými mnoha zlomy a vypreparovanými suky či hřbety neovulkanitů, například Ralsko (696 m n. m.), Velký Jelení vrch (514 m n. m.) atd. Naproti tomu východní a jihovýchodní část tvoří málo členitá ukloněná plošina s výrazně nižším počtem zlomů.

Podobně rozdílně se vyvinul i říční systém. Odvodňování západní části probíhá dynamickým systémem údolí napojených na Ploužnický, Svěbořický, Hradčanský a Mlýnský potok, které se vlévají do Ploučnice. Zatímco východní část je odvodňována pravostrannými přítoky Zábrdky, které jsou téměř všechny ve směru uklonění plošiny a celá oblast je následně odvodňována systémem Jizery. Území NG Ralska má největší zásoby podzemní vody v celé České tabuli, avšak na severozápadě v okolí města Stráže pod Ralskem jsou kontaminované

z důvodu dřívější těžby uranu (viz kap. 5.1.4). Z hydrologického, ekosystémového, ale i kulturního a rekreačního hlediska jsou významné rybníčné soustavy – např. soustavy Hvězdovských, Novodvorských či Hradčanských rybníků. Na severních hranicích je pak významné Hamerské jezero a na jihu soustava největších rybníků vzniklá již ve středověku, zahrnující Máchovo jezero a Břežňanský rybník (Nominační dokumentace 2016).

Na základě klasifikace klimatických oblastí podle E. Quitta spadá zájmové území do mírně teplé oblasti. Jedná se o oblast mírného, mírně suchého léta, mírného jara, mírně teplého podzimu s normálně dlouhou, mírně teplou a suchou zimou s pouze krátko trvající sněhovou pokrývkou (Nominační dokumentace 2016). Oblast na jihu území se vyznačuje delším a sušším létem a kratší zimou oproti zbytku území (Hromek 2004).

Jedním z nejvýraznějších prvků krajinného rázu oblasti jsou obrovské plochy lesů. Přibližně 80 % území je tvořeno lesními porosty (Nominační dokumentace 2016). Dalším typickým krajinným rysem je mozaika suchých písčivých stanovišť a mokřadních biotopů včetně rozsáhlých rybníčných soustav, které zapříčiňují výskyt mnoha druhů vzácných ptáků, jako např. jeřáb popelavý, bukač velký, orel mořský atd., což bylo důvodem vyhlášení ptací oblasti (Natura 2000 2019) (viz kap. 5.1.3).

Mezi vzácné biotopy vyskytující se v oblasti patří zmíněná rašeliniště (Černý rybník, SWAMP) a rybníčné soustavy, které jsou domovem kromě ptáků i mnoha druhů motýlů, obojživelníků a vzácných druhů flóry. Mezi vzácné lesní biotopy patří reliktní bory, které se zachovaly z období holocénu na suchých skalních plošinách (Hradčanské stěny, Široký a Dlouhý kámen), kde dnes hnízdí sokol stěhovavý či výr velký. Na živinově bohatších půdách (Velký a Malý Jelení vrch, Děvín) se vyskytují květnaté bučiny s bohatým bylinným patrem, kde se nachází např. chráněná lilie zlatohlavá. Naopak extrémním stanovištěm jsou suť a suťové lesy (vrch Ralsko), které tvoří jasan, lípa a borovice a vyskytují se rovněž vzácné druhy bylin. Ovšem největší plochy lesů, zejména v okolí Hradčan, tvoří monokulturní borové lesy sloužící pro hospodářské účely (Geopark Ralsko 2019b). Vzhledem k rozlehlosti oblasti s minimem lidských aktivit se v území vyskytují živočišné druhy vyžadující klid a velká teritoria, kromě zmíněných druhů ptáků se jedná například i o vlky, kteří dokonce již pět let každoročně vyvádějí svá mláďata, což je v Česku ojedinělé.

5.1.3 Ochrana přírody

Na území NG Ralsko dochází k různým druhům ochrany přírody v různém rozsahu. Nejvýznamnějším subjektem v oblasti ochrany přírody je zcela jistě CHKO

Kokořínsko–Máchův kraj. CHKO vznikla relativně nedávno v roce 2014 rozšířením CHKO Kokořínska v oblasti Máchova jezera a Hradčanských stěn (mapa 3). Hlavním předmětem ochrany jsou zejména výše popsané rybníky, rašelinště, skalní města, neovulkanické vrchy, meandrující tok Ploučnice a chráněné druhy rostlin a živočichů v těchto oblastech se vyskytující (AOPK ČR 2019). Celé území CHKO je rozčleněno do několika ochranných zón, které je nutné respektovat při využívání území. Většina území však spadá do prvních dvou zón, kde hospodářská činnost šetrná k přírodě není omezovaná. Území CHKO zahrnuje i evropsky cennou lokalitu, jenž je součástí soustavy NATURA 2000, a to ptačí oblast Českolipsko-Dokeské pískovce a mokřady. Ptačí oblast se rozprostírá na území mokřadních a pískovcových biotopů v Břehyni a Hradčanech, kde se vyskytuje několik chráněných druhů ptáků (viz kap. 5.1.2). Další mezinárodně významnou lokalitou byla v roce 1990 vyhlášena NPR Břehyně – Pecopala, která je součástí Ramsarské úmluvy o mokřadech a jedná se o biogenetickou rezervaci Rady Evropy (Nominační dokumentace 2016). Severovýchodní část geoparku pak zahrnuje pouze maloplošně ZCHÚ, kterých je však na území NG Ralsko velké množství. Kompletní seznam těchto území s jejich popisem nabízí příloha 4.

Z hlediska ochrany přírody jsou významné také dvě obory s jeleny a muflony ve správě VLS. Obora Židlov (Ralsko), jenž je z části přístupná pěším a cyklistům a Tenlesík (Doksy), která je zcela nepřístupná veřejnosti. Zejména obora Židlov (38 km²) tvořená rozsáhlými borovými a smrkovými lesy má nadregionální význam vzhledem k tomu, že zde kromě jelenů a muflonů bylo vysazeno i stádo zubra evropského (Nominační dokumentace 2016).

5.1.4 Historický vývoj a jeho důsledky

První známky trvalého osídlení oblasti jsou podle většiny zdrojů z 12.-13. století. Oblast byla osídlena slovanskými a germánskými kmeny, které postupně zakládaly vesnice, statky a panská sídla, kdy pouze na území dnešní obce Ralsko došlo ke vzniku více než třiceti trvale obydlených lokalit (Hons 2014). V průběhu dalších století docházelo v oblasti k bojům o moc mezi jednotlivými rody, loupeživým aktivitám, bojovali a ukrývali se zde husité, prošly morové rány a oblast byla dějištěm rusko-pruských válek, jež začaly první bitvou u Kuřívod. Na druhé straně i díky těmto událostem došlo k výstavbě mnoha dodnes zčásti zachovaných hradů (Ralsko, Bezděz, Děvín, Stohánek), které společně s rybníky, jež některé včetně Máchova jezera vznikly již za vlády Karla IV., daly základ rekreačnímu využívání oblasti.

Zatímco oblast dnešního Ralska měla zemědělský charakter se zaměřením na chov dobytka, koní, pěstování ovoce a lesní či těžební hospodářství (pískovny, cihelny, těžba železné rudy), tak v Mimoni, a částečně i v Doksech, Stráži pod Ralskem a Hamru na Jezeře došlo k rozvoji

textilního, dřevozpracujícího a hutního průmyslu (Zaniklé Ralsko 2019b). Od poloviny 19. století až do období 2. světové války v oblasti fungovala rekreační a lázeňská střediska, zejména Stráž pod Ralskem, Hamr na Jezeře, Hradčany, Doksy, Staré Splavy a Lázně Kundratice, která jsou proslulá díky umělým jezerům, rašelinovým koupelím, krásné a poetické okolní krajině (Doksy 2018). Nejen Máchovo jezero (v té době Velký rybník), které je navíc spojeno s životem a díly K.H. Máchy, ale i ostatní zmíněná střediska se označovala za severočeskou riviéru. To se u většiny z nich bohužel změnilo v průběhu 20. století, kdy proběhlo mnoho tragických událostí, jež ovlivnily fungování a charakter celé oblasti.

Jak bylo výše zmíněno již od 13. století dochází k mísení slovanských a germánských kmenů, respektive Čechů a Němců, kteří zde obývají území po několik staletí. Jejich společný život narušily až politické intervence (Hons 2014). Před druhou světovou válkou žilo pouze na území dnešní obce Ralska okolo 6500 obyvatel (Zaniklé Ralsko 2019). V roce 1938 po Mnichovské dohodě dochází k zabrání většiny území až po Doksy německými vojenskými silami Wehrmacht, kteří zde cvičí své jednotky. České menšinové obyvatelstvo a někteří Němci nesouhlasící s Hitlerovou politikou musejí své domovy opustit (Zaniklé Ralsko 2019). Po druhé světové válce v roce 1945 dochází naopak k odsunu většinového německého obyvatelstva a k dosídlování oblasti vracejícími se Čechy i nově příchozími z celého vnitrozemí.

Vzhledem k tomu, že se nepodařilo oblast zcela dosídlit, bylo schváleno zřízení vojenského výcvikového prostoru. Nově příchozí obyvatelé tedy byli opět přemístěni do jiných pohraničních oblastí a do roku 1951 došlo k naprostému vysídlení zhruba 18 obcí (Černá Novina, Holičky, Horní Krupá, Hradčany, Hvězdov, Jablonec, Jezová, Křída, Kuřívody, Loužnice, Náhlov, Okna, Olšina Palohlavy, Proseč, Svěbořice, Vrch, Bělá, Židlov), které byly uzavřeny do VVP Ralsko fungujícího až do roku 1991 (Syrůvková 2006).

V oblasti VVP působila československá armáda a zaměstnanci státního podniku Vojenské lesy a statky (VLS), kteří tvoří základ dnešních starousedlíků (Šolc 2006; Kus 2005). V roce 1968 po okupaci vojsky Varšavské smlouvy došlo k příchodu sovětské armády, která se zde natrvalo usadila a prostor stejně jako okolní sídla začala ještě intenzivněji využívat a pustošit (Šolc 2006). Zároveň došlo k rozvoji těžby uranu v oblasti Stráže pod Ralskem a Hamru na Jezeře, a to hydrochemicky metodou podzemního loužení, což mělo fatální následky na životní prostředí (Stráž pod Ralskem 2017). Vzhledem k přítomnosti sovětských vojsk a horníků v uranovém průmyslu docházelo k výstavbě mnoha sídlišť, a to zejména ve Stráži

pod Ralskem, Mimoni, ale i v oblasti vojenského prostoru. Armáda však intenzivně působila pouze asi na 25 % celého území a zbývající prostor sloužil jako ochranné pásmo. To zapříčinilo dnešní paradoxní výskyt na jedné straně velmi cenných přírodních území nenarušených zemědělskou činností a jinými lidskými aktivitami a na druhé straně existencí velmi zničených lokalit s kontaminovanou podzemní vodou a půdami, nezajištěnou municí a zchátralými vojenskými stavbami, které se dodnes nepodařilo zcela asanovat (Kus 2005).

Vlivem politických událostí (rozpad SSSR, pád socialismu v Československu) dochází v roce 1991 k odchodu sovětských vojsk a zrušení VVP, stejně jako k ukončení těžby uranu. Ke dni 1.1. 1992 vzniká nová katastrální obec Ralsko zabírající 170 km² z původní plochy VVP 250 km² (Hons 2014). Dnešní Ralsko zahrnuje osady Kuřívody (administrativní centrum), Boreček, Horní Krupá, Náhlov, Hradčany, Plouznice a sídliště Hvězdov, které se pomalu obnovují a vrací se do nich život a osady Svěbořice a Jablonec (Jabloneček), které se nepodařilo obnovit a jsou z nich zachovány pouze některé zchátralé budovy a pozůstatky osídlení (Město Ralsko 2013). Mnoho sídel úplně přestalo existovat, neboť se budovy obcí používaly jako cvičné cíle. Pozůstatky těchto sídel jsou patrné z přítomnosti ovocných stromů, sklepů či základů domů (Hons 2014). Dnes je Ralsko svou rozlohou třetí největší obec Česka s nejmenší hustotou zalidnění (tab. 6 v kap. 5.1.5). Při svém založení mělo Ralsko pouze 600 obyvatel a první, kdo oblast dosídlil bylo asi 200 krajanů žijících na Ukrajině, kteří byli přesídlení z důvodu havárie v Černobyli (Šolc 2006). Počet obyvatel se v posledních letech zvyšoval, ale nepředpokládá se, že by se v území obnovilo osídlení ve svém původním rozsahu (Zaniklé Ralsko 2019).

Dnešní vymezení obce Ralsko je velmi problematické z hlediska své rozlehlosti, špatnému dopravnímu propojení, ale zejména spojení jednotlivých osad, které se v minulosti vyvíjely zcela odděleně a odlišně. Jejich přirozená geografická spádovost není k administrativnímu centru v Kuřívodech, ale k okolním obcím, a navíc jsou často dosídleny kulturně i etnicky rozdílnými obyvateli. Smejkal (2006, s. 68) shrnuje historii území jako „*drsný pokus o vyhlazení kulturní paměti vedoucí k vytvoření jedolitého územního útvaru v původně rozdílných krajinných celcích*“. Doposud probíhá sanace území a diskuze o využití potenciálu daného prostoru a jednotlivých vojenských staveb, z nichž nejvýznamnější je Hradčanské letiště. Okolní obce samozřejmě nebyly zničeny v takovém rozsahu, avšak odsun německých obyvatel, pobyt vojsk a těžba uranu rovněž zapříčinila zdevastované historickokulturní památky a ztrátu identity. Na druhé straně se však v území nachází infrastruktura, která přes svou zastaralost nabízí bydlení a služby místním obyvatelům i možnosti pro rozvoj rekreační činnosti. Rekreační činnost byla zejména ve Stráži pod Ralskem a v Hamru na Jezeře

obnovena a z těchto měst se opět stala střediska letní rekreace u vody. Světlou výjimkou oblasti, která po odsunu Němců již neutrpěla výrazné šrámy je oblast Máchova jezera. Tato oblast po celou dobu fungovala jako rekreační středisko, což lze vidět na rozvinutější turistické infrastruktuře (Formanová a kol. 2015).

5.1.5 Socioekonomická charakteristika

NG Ralsko zahrnuje pouze část katastrů obcí Hamr na Jezeře a Doksy, tudíž není možné přesně určit socioekonomické a demografické ukazatele obyvatel z důvodu neexistence statistických dat. Pokud bychom zahrnuli celé katastry zmíněných obcí, tak se jedná o území o rozloze 262,8 km² (NG Ralsko - 194 km²), kde žije 7725 obyvatel, z čehož vyplývá velmi nízká hustota zalidnění 29,4 obyv./km² (ČSÚ 2019a). Odhadovaná hustota zalidnění samotného území NG Ralsko je ještě nižší, vzhledem k tomu, že v hranicích geoparku se nachází zejména neobydlená zalesněná část obce Hamr na Jezeře. Pokud bychom měli charakterizovat širší prostor působnosti NG Ralska zahrnující i okolní obce vymezený v kapitole 5.1.1, tak by hustota zalidnění vzrostla na 57,9 obyv./km², avšak stále se jedná o velmi nízkou hodnotu v porovnání s průměrnou hustotou zalidnění Česka 134,5 obyv./km² (tab. 6) (ČSÚ 2019a). Z tab. 6 lze vyčíst, že vysokou hustotu zalidnění vykazuje město Mimoň, jehož katastr na rozdíl od ostatních obcí nezasahuje příliš do okolí mimo samotný intravilán, který přímo navazuje na rozsáhlé území Ralska. To vytváří z Mimoně potenciální zdroj potřebných lidských zdrojů pro fungování NG Ralsko. Přestože obec Ralsko získalo v roce 2006 statut města, tak se jedná spíše o sídlo venkovského charakteru.

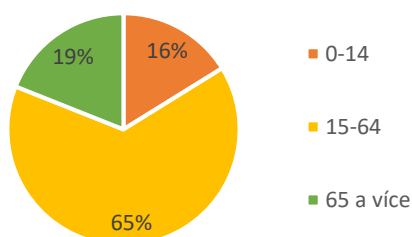
Tabulka 6: Základní charakteristika obcí NG Ralsko a obcí v jeho okolí (k 31.1. 2017)

Obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (obyv./km ²)
Ralsko	170,2	2105	12,4
Doksy	74,9	5189	69,3
Hamr na Jezeře	17,7	431	24,4
Obce NG Ralsko - souhrn	262,8	7725	29,4
Mimoň	15,5	6444	415,7
Noviny pod Ralskem	10,2	295	28,9
Stráž pod Ralskem	21,6	3989	184,7
Osečná	28,1	1128	40,1
Obce NG Ralsko a jeho okolí – souhrn	338,2	19581	57,9

Zdroj: ČSÚ 2019a

Věková struktura obyvatel NG Ralska je téměř shodná s věkovou strukturou Česka (graf 2). Přestože během šetření mnoho respondentů udávalo, že v oblasti žije vyšší množství starších obyvatel, což dávali do souvislosti s nízkou aktivitou, tak podle statistických údajů je stárnutí populace v oblasti shodné se stárnutím celé české populace. Jedinou obcí z širšího vymezení oblasti mající vyšší průměrný věk (43,1) oproti celorepublikovému průměru (42,2) jsou Doksy (ČSÚ 2019b).

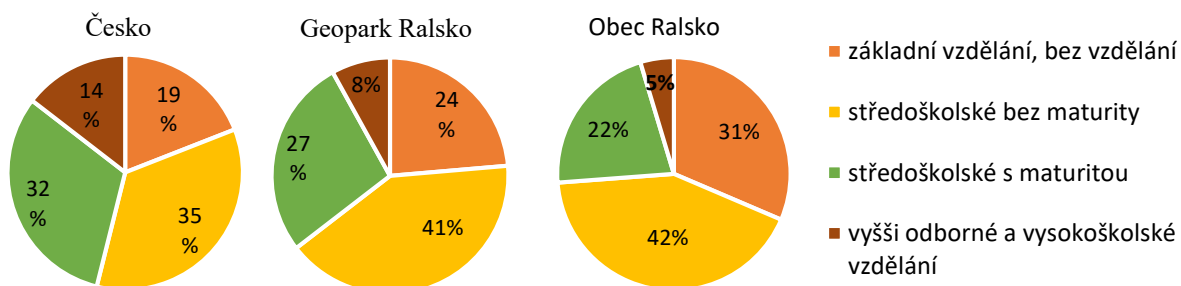
Graf 2: Věková struktura obyvatel Národního geoparku Ralsko

Zdroj: ČSÚ 2019b

Kromě věkové struktury někteří respondenti zmiňovali i nepříznivou vzdělanostní strukturu obyvatel. Ta již vykazuje velké rozdíly od průměrných hodnot (graf 3), což může mít za následek nižší aktivitu v oblasti podnikání i společenského života. Z hlediska rozdělení obyvatel podle nejvyššího dosaženého vzdělání jsou na území NG Ralsko výrazně početnější první dvě kategorie (*bez vzdělání a základní vzdělání; středoškolské bez maturity*) na úkor vyšších kategorií. Zejména v kategorii *vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání* je významný rozdíl. Širší vymezení území nabývá velmi podobných hodnot jako oblast NG Ralsko. V rámci jednotlivých obcí je na tom nejhůře obec Ralsko, která dosahuje ještě markantnějšího rozdílu v porovnání s hodnotami pro celé Česko (graf 3) (ČSÚ 2019b).

Graf 3: Vzdělanostní struktura Česka, Geoparku Ralsko a obce Ralsko

Zdroj: ČSÚ 2019b

Průměrné hodnoty věkové struktury, a naopak nepřívětivá vzdělanostní struktura mohou být podpořeny i dostupností levného sociálního bydlení potřebným mladým rodinám, a to zejména v oblasti obce Ralska (vlastní šetření). Zatímco bydlení je v oblasti dostupné, vzhledem k opraveným panelovým domům a množství levných pozemků k výstavbě rodinných domů, tak na druhé straně je zde pouze malý počet pracovních příležitostí a nedostatečná podnikatelská aktivita. To se vzájemně podmiňuje s nízkou úrovní vzdělání a brání rozvoji celé oblasti. Podle provedeného vymezení Libereckého kraje na základě vyspělosti z roku 2014 tvoří zájmová oblast jednu ze sedmi hospodářsky slabých oblastí (HSO) kraje, a to HSO Mimoňsko. Podle zmíněného vymezení se HSO Mimoňsko vyznačuje vysokou mírou nezaměstnanosti, nízkou intenzitou podnikatelských aktivit, nízkou daňovou výtěžností, nízkou hustotou osídlení a zánikem zemědělské velkovýroby (Formanová a kol. 2015).

Formanová a kol. (2015) v *Koncepci rozvoje cestovního ruchu Geoparku Ralsko* zároveň udávají jako jeden z velkých problémů nejen oblasti NG Ralsko, ale celého mikroregionu Podralsko, nízkou podnikatelskou aktivitu konkrétně v CR a nedostatek kapitálu pro rozvoj služeb navazujících na CR. To dokládají i čísla uvedená v tab. 7. Čísla v prvním řádku tab. 7 udávají celkové počty podnikatelských aktivit, jež značí pracovní příležitosti i případnou dostupnost služeb, jež mohou místní obyvatelé či turisté využívat. Jedinou obcí v hranicích NG Ralsko, na jejímž území je významnější počet podnikatelských aktivit, jsou Doksy. Ještě markantnější je tento fakt v oblasti CR, a to nejen v porovnání s ostatními obcemi NG Ralska, ale i celým regionem. To lze ilustrovat počtem hromadných ubytovacích zařízení uvedených v druhém řádku tab. 7. Vzhledem k malé velikosti obce Hamr na Jezeře (tab. 6) je nutné zmínit, že obec využívá svůj rekreační potenciál oproti okolním větším obcím, avšak na základě vlastního šetření bylo zjištěno, že se aktivit CR účastní pouze omezená skupina obyvatel (viz kap. 5.4).

Tabulka 7: Počet podnikatelských subjektů celkově a počet hromadných ubytovacích zařízení v obcích

	Ralsko	Doksy	Hamr na Jezeře	Mimoň	Noviny pod Ralskem	Stráž pod Ralskem	Osečná
podnikatelské subjekty	328	1343	103	1155	53	690	301
hromadná ubytovací zařízení	2	65	5	3	0	3	2

Zdroj: ČSÚ 2019b

Zmíněná fakta mají mnoho důsledků, kterým je kromě vyšší míry nezaměstnanosti i vysoký podíl obyvatel dojíždějících za prací mimo region či minimální ekonomické zisky z CR. Oboje negativně ovlivňuje vztah obyvatel k území a návštěvníkům, stejně jako ztotožnění a podílení se na aktivitách geoparku.

Přímou souvislost se slabým hospodářstvím a nedostatečným množstvím příležitostí má dopravní dostupnost a propojenost. Jak již bylo uváděno, největší bariérou zůstává nespojitá zástavba s nedostatečným propojením v rámci obce Ralsko vzhledem k rozsáhlosti území a velkým plochám lesů. Dalším nedostatkem je nedostupnost území železniční dopravou s výjimkou měst Doksy a Mimoň. Dostupnost autobusové dopravy je pouze omezená z důvodu velké rozsáhlosti a nízké hustoty zalidnění, z čehož vyplývají velké finanční náklady na dopravní obsluhu území. V neposlední řadě je nutné zmínit špatný stav silnic na většině hlavních tahů. Tyto skutečnosti odrazují nejen potenciální podnikatele, ale také návštěvníky, kteří do některých míst z důvodu špatné dostupnosti nedorazí, tudíž případné podnikání v CR není rentabilní. Na druhou stranu, pokud jde o dopravní dostupnost území jako celku individuální automobilovou dopravou, tak ta je velmi dobrá. Vzhledem k přítomnosti dálnice D10 je území NG Ralsko dostupné z Prahy okolo jedné hodiny. Pod jednu hodinu je území dostupné z dalších velkých měst jako je Liberec, Ústí nad Labem či Mladá Boleslav. Pro využívání individuální automobilové dopravy návštěvníky je však nutné vyřešit neexistenci záchytných parkovišť, což je blíže rozebráno v kap. 5.4.3.

Velkým paradoxem zůstává, že oblast je hospodářsky zaostávající, přestože je udávána jako jedno z území s největším potenciálem v rámci Libereckého kraje (Formanová a kol. 2015). Různorodé studie a konference zaměřující se na možné využití území se uskutečňují již od doby ukončení VVP. To lze dokumentovat například i vydáním celého čísla Sborníku ČGS zaměřeného na problematiku využití bývalého VVP Ralsko (Poštolka a kol. 1998). Důvodů zájmů o oblast Ralska mezi odborníky, politiky, investory či obyvateli z širšího regionu je několik. Nejenže se jedná o území vhodné pro rozvoj CR, ale zároveň rozlehlá území dříve využívaná k těžbě či vojenským účelům skýtají potenciál pro vznik průmyslových zón. Ukázkovým příkladem nevyužitého potenciálu je Hradčanské letiště. Kromě starých ekologických zátěží, které se doteď likvidují, jsou bariérou i nutné velké investice a s nimi spojené nejrůznější mocenské tlaky, jež zabraňují již dvacet let dohodnout se na konkrétním využití území. A to přestože již v 90. letech existovaly propracované návrhy jeho využití (Poštolka a kol. 1998). Velkou hrozbou je i ztráta charakteru a konkrétních hodnot území v důsledku špatného rozhodnutí spojeného s investicemi. Smejkal (2006, s. 68) shrnuje socioekonomický rozvoj Ralska následovně: *„přirozené vrůstání do celku vlasti je pro území*

Ralska procesem vícegneračním a daleko více než okamžité vkládání větších investic zde bude působit lidská vůle a houževnatost přeměnit pustinu v domov.“ Právě v podobném duchu a se stejným cílem funguje i NG Ralsko.

5.1.6 Místní dědictví a rozvoj cestovního ruchu

Z předchozích kapitol (5.1.2; 5.1.3; 5.1.4) je patrné, že se jedná o unikátní území s mnoha přírodními i historicko-kulturními hodnotami, které tvoří bohaté lokalizační předpoklady pro rozvoj CR. Přírodně cenné lokality (rozlehlé lesy, pískovcové skály, neovulkanické vrchy, a chráněné biotopy) dotvářené kulturními prvky (rybníčné soustavy, zříceniny středověkých hradů) byly známé již v první polovině 20. století, kdy v oblasti docházelo k rozvoji CR. Výše popsané události druhé poloviny 20. století narušily tuto image a funkci území. Přes mnohé negativní dopady zde však vytvořily nové hodnoty (nedotčenost a divokost území, výskyt dalších vzácných živočichů a rostlin, zaniklá sídla lákající svým tragickým osudem či vojenská historie), díky kterým je území o to zajímavější. Je však nutné znovu objevit tyto specifické hodnoty pro obnovení identity místních obyvatel stejně jako pro rozvoj šetrných forem CR. Za tímto účelem vznikl i Geopark Ralsko (viz kap. 5.2.1).

Pro rozvoj CR nestačí pouze lokalizační předpoklady, nutné jsou i realizační a selektivní předpoklady, jež jsou v NG Ralsko na velmi špatné úrovni. Realizační předpoklady zahrnují turistickou a technickou infrastrukturu, jedná se zejména o ubytovací a stravovací zařízení, dopravní dostupnost, turistické značení, produkty. Již v kapitole 5.1.5 je uvedeno, že síť ubytovacích a stravovacích zařízení je rozvinutá pouze v blízkosti Máchova jezera. V obci Ralsko téměř neexistuje a v ostatních obcích stále poptávka výrazně převyšuje nabídku. Souvisejícím problémem je krátká letní sezóna vzhledem k nedostatku možností mimosezónních aktivit a s tím související pouze omezená otevírací doba turistických informačních center a špatná dopravní propojenost a obslužnost. Turistické značení a interpretační infrastruktura jsou relativně řídké vzhledem k rozlehlosti území, avšak na rozdíl od ubytovacích a stravovacích zařízení se rok od roku viditelně zlepšují, a to i díky NG Ralsko (viz kap. 5.3). Selektivní předpoklady jsou rovněž již naznačené v kapitole 5.1.5 jedná se zejména o sociodemografické podmínky a účast obyvatel na rozvoji CR.

Území NG Ralsko je ideální zejména pro cykloturistiku, a to kvůli rozlehlosti a atraktivnosti území, rovinnatému terénu a velkému množství asfaltových cest zbylých po vojenské činnosti. Cykloturisté jsou od otevření VVP nejčastějšími návštěvníky. Tomu odpovídá i rychle se rozšiřující označení *Cykloráj Ralsko*, které do budoucna může sloužit jako jedna ze značek území. Stále chybí doprovodná infrastruktura pro cyklisty jako např. půjčovny kol, stojany na

kola, občerstvovací stanoviště či fungující síť cyklobusů. Dalšími rozvíjejícími se formami CR je pěší turistika, která je však limitovaná rozlehlostí území a nedostatečnými možnostmi veřejné dopravy či ubytování. Rozvíjí se i sportovně orientovaná turistika obecně, nejen cykloturistika, ale také inline bruslení, rekreační létání, hippoturistika, vodní sporty na rybnících i vodáctví na Ploučnici, které v posledních letech zaznamenalo velký rozvoj. V území je také velký potenciál pro rozvoj různých forem venkovského CR, který je však rozvinut zatím pouze omezeně z důvodu nedostatku služeb. Množství vodních ploch je ideální k letní turistice u vody, která má potenciál rozšířit se od Máchova a Hamerského jezera i do oblasti dříve známého letoviska Hradčan apod. V neposlední řadě je území vhodné k vojenskému turismu nebo poznávacímu a vzdělávacímu CR, kam spadá i geoturismus rozvíjený NG Ralsko (Formanová a kol. 2015).

Přestože s výjimkou Máchova jezera je cestovní ruch teprve obnovován a v mnoha lokalitách v úplných začátcích, tak od 90. let 20. století došlo k mnoha pokrokům. Typický příklad je zmiňovaná Ploučnice lákající svými meandry či unikátní průrvou zbylou po těžbě železné rudy, kde ještě před pár lety nebyli žádní vodáci. Postupně se začalo zvyšovat povědomí mezi vodáky, jejichž výskyt vedl k otevření půjčovny lodí, a k vybudování tábořišť s občerstvením, což přináší finanční zisky do oblasti (vlastní šetření). Na druhou stranu v podobných lokalitách bude nutné zvýšit monitorování dopadů CR, aby se tento pozitivní vývoj nepřehoupl v masový turismus ničící své lokalizační předpoklady.

Jak bylo zmíněno v kapitole 5.1.1 celá oblast se nachází na začátku nové etapy rozvoje díky vzniku destinačního managementu Máchův kraj, což by mělo vést k rozvoji koncepční a ucelené nabídky turistických produktů a propagace regionu jako celku (Máchův kraj 2019). Hodnocení destinačního managementu místními aktéry je popsáno v kap. 5.4.4.

5.2 Vznik a fungování Národního geoparku Ralsko a dalších aktérů

5.2.1 Založení a certifikace Národního geoparku Ralsko

Zakládající subjekty geoparků mohou mít různou podobu, nejčastěji se však jedná o neziskové organizace, které vznikly na základě aktivit místních aktérů (Fialová 2012). Zakládající a řídicí subjekt NG Ralsko je rovněž nezisková organizace, konkrétně obecně prospěšná společnost Geopark Ralsko (Geopark Ralsko o.p.s.), která vznikla za účelem založení geoparku v červenci roku 2013. Zakládajícími členy společnosti jsou tři fyzické osoby, z nichž však pouze jedna měla trvalé bydliště v blízkosti NG Ralsko v České Lípě a s územím geoparku byla spojená (vlastní šetření). Dva zbývající zakladatelé pocházejí

z Třebíže a Prahy (Zakládací smlouva 2013). Tento fakt je v rozporu s myšlenkou geoparků, které by měly zakládat aktivní obyvatelé z jeho území či různé subjekty již v oblasti fungující (Pásková 2011; UNESCO 2015). To je blíže rozebráno v souvislosti s postojem místních obyvatel vůči geoparku v kapitole 5.4.2. Navíc společnost při svém založení měla sídlo v Praze nikoliv na území NG Ralsko. K přesunutí sídla do Kuřívod v Ralsku došlo později (Zakládací smlouva 2013), což je rovněž nestandardní postup. Na druhou stranu první správní Rada geoparku sestávající z šesti členů zahrnovala hejtmana Libereckého kraje, tehdejší starosty a starostky města Ralsko, Stráž pod Ralskem, Doksy a Zákupy, což by mělo zajišťovat důležité propojení geoparku s místními samosprávami a podporu na regionální úrovni (Rada národních geoparků 2013; Zakládací smlouva 2013).

V roce 2013 Rada národních geoparků udělila Geoparku Ralsko statut *kandidátský geopark* na základě uznání geologických hodnot území. Zároveň však vytkla nedostatečnou interpretaci geologických zajímavostí, nízké povědomí místních obyvatel o geoparku a téměř neexistující provázanost geoparku s neziskovými organizacemi, která je velmi důležitá vzhledem k nízké hustotě zalidnění. (Rada národních geoparků 2013b). Tyto nedostatky se podařilo z části vyřešit. Rozvoj geoparku Ralsko zejména v oblasti vzdělávání a interpretace místního dědictví byl velmi rychlý, tudíž již v dubnu 2016 se Rada národních geoparků téměř jednohlasně shodla pro udělení certifikátu *národní geopark* (Rada národních geoparků 2016).

V období udělení certifikace geopark zaměstnával tři osoby, kdy pouze jedna měla hlavní pracovní poměr. Financování je od počátku zajišťováno prostřednictvím nejrozličnějších dotačních příležitostí (strukturální fondy EU, operační programy přeshraniční spolupráce či nadnárodní spolupráce, národní dotační tituly...) a stálou finanční podporou Libereckého kraje. Důležité jsou také nárazové příspěvky samospráv a soukromých subjektů v případě konkrétních akcí či projektů. To podobně jako v jiných geoparcích omezuje možnost zvýšení počtu stálých zaměstnanců (Rada národních geoparků 2016). V roce 2015 byla vytvořena veřejná sbírka *Pro krajinu pod Ralskem*, kde může kdokoliv přispět na aktivity geoparku. Do budoucna zástupci geoparku spatřují velký potenciál v různých formách crowdfundingu (Nominační dokumentace 2016). Aktuálně již existuje možnost podpořit NG Ralsko prostřednictvím platformy www.dobromat.cz (Dobromat 2019).

Geopark stále využívá svého prvního certifikátu a revaluace zkoumající naplňování stanovených cílů proběhne v roce 2020. Rozvoj NG Ralsko probíhá neustále, a to zejména v oblasti interpretace, stejně jako jeho ukotvení v regionální struktuře (viz kap. 5.3). Ovšem postavení geoparku do velké míry souvisí se změnami politické reprezentace jednotlivých

obcí, zejména obce Ralsko, která zaujímá převážnou část území geoparku. Právě politická podpora Ralska pomohla vzniku a počátečnímu rozvoji geoparku, což dokazuje i zahrnutí Geoparku Ralsko do územního plánu. Následující politické změny nebyly pro geopark příznivé a zbrzdily jeho původně velmi rychlý vývoj (vlastní šetření).

Dnes v roce 2019 Geopark Ralsko tvoří devítičlenná správní rada a tříčlenná dozorčí rada, zahrnující stále hejtmana Libereckého kraje, avšak již žádného aktuálně působícího starostu, což do jisté míry odráží zmiňovaný vývoj snižující se podpory samospráv. Naopak pozitivní změnou je přítomnost ředitele VLS divize Mimoň a prorektora Technické univerzity v Liberci. Nejdůležitější je však realizační tým geoparku, který zajišťuje naplňování cílů schválených správní radou. Od roku 2015 je v čele ředitelka Mgr. Lenka Mrázová, která má bohaté zkušenosti z oblasti rozvoje šetrného turismu v Českém Švýcarsku, které může využít k rozvoji Ralska. Dalším pozitivem je fakt, že se nemění člověk v čele geoparku, který jedná s většinou hlavních aktérů v regionu, neboť získání důvěry a dobrých mezilidských vztahů je velmi důležité u instituce jako je geopark. Od certifikace geoparku došlo k malému rozšíření realizačního týmu o několik členů, kdy základ tvoří kromě ředitelky dvě projektové manažerky, hlavní geolog a lektorka ekovýchovných programů. Dále potom spolupracuje několik geologů a lektorek. Bohužel však většina ze zmiňovaných zaměstnanců má pouze malý pracovní úvazek, který se odvíjí od probíhajících projektů, vzhledem k neexistenci větší stálé finanční podpory geoparků (vlastní šetření).

5.2.2 Hlavní cíle a pilíře Národního geoparku Ralsko

Podle zástupců geoparku bylo prvotním impulzem pro založení geoparku hledání možnosti, jak prostřednictvím přírodních hodnot pozitivně prezentovat oblast bývalého vojenského prostoru, kde v minulosti proběhlo tolik negativních událostí. Po zvážení i jiných variant nakonec došlo k založení geoparku jako nejlepší platformy. Přestože zájmovou oblastí byl zejména bývalý VVP, tak ze strany Rady národních geoparků bylo navrženo zahrnout do geoparku i oblast Doks a Hamru na Jezeře, tedy dvě důležité turistické lokality, na základě čehož vzniklo dnešní vymezení oblasti (viz kap. 5.1.1). Během projednávání certifikace geoparku Ralsko na jednáních Rady bylo často avizováno specifické vymezení oblasti s dotazy, zda by nemělo dojít k jeho rozšíření, aby dokázal naplnit hlavní cíle a kritéria geoparků (Rada národních geoparků 2013b; 2014; 2016). Nakonec i bez dalšího rozšíření byl geopark uznán za fungující s argumentem zástupců geoparku, že působení geoparku není limitováno jeho hranicemi, ale zahrnuje širší oblast regionu. Jedinou podmínkou Rady je nutnost do budoucna přiřadit ke geoparku katastr obce Noviny pod Ralskem, aby byl v území

zahrnut celý vrchol Ralsko (vlastní šetření). Na základě charakteristiky geoparku (viz kap. 5.1) je však očividné, že území NG Ralsko tvoří velmi rozdílné lokality, což je nutné zohledňovat i v jeho činnosti (viz kap. 5.4).

Obecné hlavní cíle a činnost NG Ralsko stejně jako všech ostatních geoparků vycházejí z Charty národních geoparků, což zdůrazňuje NG Ralsko na svých webových stránkách a na základě této skutečnosti rozděluje svou činnost do čtyř hlavních programových oblastí (tab. 8) (Geopark Ralsko 2019). V Nominační dokumentaci (2016) jsou pak konkrétněji definovány tři pilíře, na kterých je postaven udržitelný rozvoj Geoparku Ralsko (tab. 8). Prvním pilířem je (i) ***zapojení a spolupráce zainteresovaných subjektů***, a to prostřednictvím konzultací některých kroků geoparku a pozvánkami klíčových aktérů na akce pořádané geoparkem. V rámci daného pilíře se Geopark Ralsko snaží ustanovit dva typy spolupráce, a to *Partneři Geoparku Ralsko*, kteří finančně podporují geopark a *Přátelé Geoparku Ralsko*, kteří se zajímají a účastní aktivit geoparku, popřípadě poskytují nefinanční podporu. Druhým pilířem je (ii) ***zapojení místních obyvatel do procesu plánování udržitelného cestovního ruchu a správy geoparku***, a to zejména z důvodu potřeby pozitivního vnímání rozvoje cestovního ruchu obyvateli, využití znalostí starousedlíků k vytvoření interpretace a celkové prohloubení vztahu všech obyvatel k území. Nakonec (iii) ***dlouhodobě udržitelný vztah mezi cestovním ruchem a okolním prostředím***, kdy bude docházet k rozvoji CR takovým způsobem, jenž bude respektovat přírodní prostředí a nepromění funkce konkrétních lokalit na čistě rekreační. V rámci posledního pilíře byla zástupci geoparku vytvořena *Koncepce rozvoje cestovního ruchu v Geoparku Ralsko* zabývající se koncepčním rozvojem CR v území (Formanová a kol. 2015).

Tabulka 8: Hlavní programové oblasti, pilíře rozvoje a strategické cíle Národního geoparku Ralsko

hlavní programové oblasti	<ul style="list-style-type: none"> • ochrana přírodních a kulturních hodnot, výzkum a monitoring • interpretace místního dědictví, vzdělávání a osvěta • rozvoj šetrného cestovního ruchu (geoturismu), propagace regionu • spolupráce na regionálním rozvoji
hlavní pilíře rozvoje	<ul style="list-style-type: none"> • zapojení a spolupráce zainteresovaných subjektů • zapojení místních obyvatel do procesu plánování udržitelného cestovního ruchu a správy geoparku • dlouhodobě udržitelný vztah mezi cestovním ruchem a okolním prostředím
hlavní strategické cíle	<ul style="list-style-type: none"> • Geopark Ralsko je učebnou pod širým nebem • Geopark Ralsko je modelové území geoturismu • Geopark Ralsko je fungující turistická destinace • Geopark Ralsko přináší zkušenosti / inovace / podněty do regionu

Zdroj: Geopark Ralsko (2019), Nominační dokumentace (2016)

Pro naplnění hlavních programových oblastí za využití zmíněných pilířů došlo k definování čtyř hlavních strategických cílů (tab. 8), ke kterým Geopark Ralsko směřuje svými aktivitami (Nominační dokumentace 2016). Konkrétní aktivity jsou rozebrány v kapitole 5.3 a úspěšnost naplňování cílů z pohledu jednotlivých aktérů v kapitole 5.4. Téměř všechny hlavní cíle a aktivity s nimi spojené souvisí s interpretací přírodního a kulturního dědictví, na které společně se spoluprací všech aktérů je postaven celý koncept geoparků (Farsani a kol. 2014a; Henriques, Brilha 2017). Z toho důvodu zpracovali Naar, Mrázová a Rubáš (2016) *Strategii interpretaci hodnot* (blíže rozebrána v kap. 5.3).

5.2.3 Další aktéři v území a jejich působnost

Vzhledem ke komplexnosti aktivit geoparků je nutností interdisciplinární management, který znamená spolupráci a informovanost velkého množství aktérů (Farsani a kol. 2014a; Halim, Ishak 2017). Tab. 9 udává nejdůležitější aktéry na území NG Ralsko a zároveň oblast působnosti, v rámci které se jejich činnosti prolínají s činností geoparku, a kde by tedy mělo docházet ke spolupráci. Podle dostupných dokumentů (výroční zprávy, nominační dokumentace, strategické dokumenty) spolupráce s uvedenými subjekty probíhá, avšak na základě šetření mezi zmíněnými aktéry bylo zjištěno, že ne vždy se spolupráce daří v takovém rozsahu, jak je předpokládána v rámci strategií (viz kap. 5.4).

Na prvním místě je nutné uvést samosprávy, neboť jejich podpora je rozhodující pro samotné fungování geoparků, které své aktivity vykonávají na jejich území (Halim, Ishak 2017; Rosydie a kol. 2018). To je zdůrazněno již v kapitole 5.2.1. Zároveň se jedná o aktéry, kteří mají s NG Ralsko nejvíce bezprostředních společných zájmů, což by se rovněž mělo odrážet ve spolupráci (viz kap. 5.4).

Liberecký kraj je již zmíněn v souvislosti se složením správní rady a pravidelnou finanční podporou geoparku ze strany Libereckého kraje, která není v případě jiných geoparků samozřejmostí. Dále by mělo docházet ke spolupráci v oblasti propagace geoparku a jeho aktivit v rámci celého kraje a spolupráce s jednotlivými krajskými odbory odvíjející se od tématu. Od roku 2015 v rámci Libereckého kraje funguje Komise revitalizace Ralska sdružující zástupce z různých odborů krajského úřadu, stejně jako další významné aktéry v území včetně zástupců geoparku s cílem řešit koncepčně revitalizaci a rozvoj území bývalého VVP (Nominační dokumentace 2016).

Tabulka 9: Hlavní aktéři v území a jejich oblast působnosti společná s Národním geoparkem Ralsko

hlavní aktéři v území	společná oblast působnosti s NG Ralsko
Liberecký kraj	finanční a politická podpora, propagace, konzultace s odbornými pracovišti zabývající se územím (odbor ŽP, památkové péče apod.)
obce (Ralsko; Doksy; Hamr na Jezeře ; Mimoň; Noviny pod Ralskem; Stráž pod Ralskem; Osečná; Česká Lípa)	finanční a technická podpora, propagace, vytváření akcí pro veřejnost, tvorba interpretace, turistické infrastruktury, podpora podnikatelských aktivit
Mikroregion Podralsko	stejná forma spolupráce jako s jednotlivými obcemi + zajištění koordinace rozvoje oblasti Podralska a Geoparku Ralska
LAG Podralsko	tvorba strategie komunitně vedeného rozvoje, zaměření a získávání dotačních titulů, propagace, tvorba vzdělávacích a osvětových aktivit, podpora podnikatelských aktivit
Vojenské lesy a statky ČR s. p.	ochrana přírody, tvorba interpretace, tvorba vzdělávacích a osvětových aktivit
CHKO Kokořínsko - Máchův kraj	ochrana přírody, tvorba interpretace, tvorba vzdělávacích a osvětových aktivit, propagace
Podralský nadační fond (Ekocentrum Brniště)	tvorba vzdělávacích a osvětových aktivit, propagace
Máchovo jezero o.p.s.	ochrana přírody, tvorba interpretace v oblasti Máchova jezera
Destinační management Máchův kraj z. s.	společný koncepční rozvoj cestovního ruchu - jednotná propagace, interpretace, tvorba turistických produktů, podpora podnikatelských aktivit a informování a propojení všech subjektů zabývajících se CR
infocentra (Hradčany; Kuřivody; Doksy; Staré splavy; Hamr na Jezeře, Mimoň; Stráž pod Ralskem; Osečná)	propagace, tvorba interpretace, vzdělávacích a osvětových aktivit, informování návštěvníků i místních, získávání zpětné vazby od obou skupin
muzea	propagace, tvorba interpretace, vzdělávacích a osvětových aktivit, informování návštěvníků i místních, získávání zpětné vazby od obou skupin
školy	využití osvětových a vzdělávacích programů, tvorba společných projektů a aktivit, propagace skrz žáky
univerzity	tvorba interpretace, management organizace/území, vzdělávací a osvětové aktivity, ochrana přírody (výzkum, monitoring...)
Hornicko-historický spolek pod Ralskem	tvorba interpretace, vzdělávacích a osvětových aktivit, propagace (zejména téma hornictví)
Spolek historie Mimoňska	tvorba interpretace, vzdělávacích a osvětových aktivit, propagace (zejména v oblasti zaniklých obcí a historie regionu)
další spolky a sdružení (např. skauti; hasiči apod...)	tvorba interpretace, vytváření akcí pro veřejnost
podnikatelé	finanční a technická podpora, propagace, tvorba turistických produktů, podpora podnikatelských aktivit, zpětná vazba od návštěvníků i místních
aktivní jedinci, odborníci z regionu, pamětníci	tvorba interpretace, vzdělávacích a osvětových akcí, zpětná vazba od místních obyvatel (role prostředníků)

Zdroj: Nominační dokumentace 2016, vlastní šetření

Všechny obce NG Ralska jsou sdruženy v rámci mikroregionu Podralsko, který vznikl již v roce 2000, dnes zahrnuje celkem 24 obcí a jeho území sahá od Máchova jezera až po česko-německé hranice (mapa 2). Jeho hlavním úkolem je společný rozvoj území všech obcí ve smyslu společných investičních záměrů a ve velké míře se zaměřuje právě na rozvoj CR, ve kterém zástupci obcí spatřují potenciál vzhledem k venkovskému charakteru oblasti (Mikroregion Podralsko 2019). Vzhledem k zaměření na cestovní ruch se činnost mikroregionu prolíná s geoparkem. Navíc pro rozvoj CR je důležitá aktivizace místních obyvatel, což si zástupci uvědomují, tudíž to vytyčují jako jeden ze svých cílů, kterého by mělo být lépe dosaženo zaváděním Místní Agendy 21 (Mikroregion Podralsko 2019). Jak již bylo popsáno v kap. 2.1.1 MA21 funguje na podobných principech jako geoparky, tudíž se jedná o další důvod k podpoře geoparku. Mikroregion zároveň může fungovat jako vhodná platforma ke kontaktování a spolupráci všech zástupců obcí na jednom místě.

Zatímco mikroregiony sdružují pouze obce, tak pro zapojení širšího okruhu aktérů vznikla v oblasti v roce 2004 MAS LAG Podralsko, která sdružuje kromě samospráv také podnikatele a neziskové organizace. Působnost LAG Podralsko je širší a zahrnuje částečně i jiné mikroregiony, avšak jádro tvoří právě oblast mikroregionu Podralsko (Mikroregion Podralsko 2019). Hlavní cíl u obou institucí je stejný, udržitelný rozvoj regionu jako celku. LAG Podralsko funguje na principech iniciativy Evropské unie LEADER, která je zaměřená zejména na posílení venkovského prostoru. Principem je partnerství nejrůznějších subjektů, kteří vzhledem k vlastní činnosti v regionu dokáží identifikovat nejlépe jeho problémy a potřeby, a na základě toho vzniká strategie komunitně vedeného rozvoje, jenž přináší prostřednictvím dotací finanční prostředky do regionu (LAG Podralsko 2019a). Z hlediska činnosti NG Ralsko je důležitý projekt MAP (místní akční plán rozvoje vzdělávání) Českolipsko – Novoborsko, který podporuje vzdělávací a osvětové aktivity nejen finančně, ale i vytvořením partnerství mezi vzdělávacími a zájmovými institucemi a školami. V rámci tohoto projektu tedy dochází mimo jiné k propojení NG Ralsko a Ekocentra Brniště, dvou významných neziskových institucí zajišťující EVVO (Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta) programy. Zároveň dochází k vytvoření základní sítě škol spolupracujících s geoparkem, kterou je pak snadné dále rozvíjet (LAG Podralsko 2019b). Další významnou činností LAGu Podralsko podporující podnikatele a udržitelný CR je zřízení regionální značky *Regionální produkt Lužické hory a Máchův kraj*, kterou mohou využívat místní producenti a podnikatelé (LAG Podralsko 2019c). NG Ralsko je součástí LAGu Podralsko teprve od roku 2018, tudíž by v budoucnu mohlo docházet k dalšímu rozvoji a prohlubování spolupráce.

V oblasti ochrany přírody a tvorby interpretace a osvětových aktivit jsou velmi důležitými aktéry CHKO Kokořínsko – Máchův kraj a VLS s. p.. Obě instituce jsou navíc významnými vlastníky rozsáhlých pozemků, a to často v těch nejatraktivnějších lokalitách. Z tohoto důvodu by mělo docházet k úzké spolupráci mezi oběma subjekty a geoparkem. Jak již bylo zmíněno ředitel VLS divize Mimoň je členem správní rady, tudíž je o činnosti geoparku informován a vzájemně se oba subjekty propagují. Navíc vzhledem k mnoha uskutečněným aktivitám NG Ralsko na území, která jsou ve správě těchto dvou subjektů, probíhá určitá spolupráce a komunikace. V kap. 5.4 jsou popsány rezervy v hlubší spolupráci, která by měla mezi instituce ochrany přírody a geoparkem probíhat podle mnoha autorů (Farsani, Coelho, Costa 2011; Larwood, Badman, McKeever 2013; Pásková, Čtveráková 2017).

V rámci rozvoje CR je navíc důležitá informovanost a spolupráce geoparku s jednotlivými informačními centry, muzei a podnikateli, neboť právě díky jejich propagaci budou mít návštěvníci ponětí o existenci a možnostech NG Ralsko. Zároveň tito aktéři umožňují geoparku získat zpětnou vazbu od návštěvníků. V neposlední řadě by měli společně vytvářet turistické produkty. V regionu je několik informačních středisek (tab. 9), avšak převážná většina z nich funguje pouze sezónně stejně jako muzea, což do jisté míry limituje rozvoj regionu a brání informovanosti návštěvníků i místních obyvatel. Spolupráce NG Ralsko a jednotlivých turistických zařízení je velmi rozdílná. Nejvíce problematická je spolupráce s místními podnikateli. Pro napravení nedostatků v této oblasti je důležitý nově vzniklý destinační management Máchův kraj (viz kap. 5.4).

Nakonec pro sociokulturní rozvoj je velmi důležité, aby geopark navazoval partnerství s ostatními spolky v regionu, stejně jako s aktivními jedinci. Ti mohou být důležitým zdrojem informací o místním dědictví, navíc fungují jako prostředníci mezi geoparkem a méně aktivními jedinci. Právě široká podpora spolků a aktivních jedinců je klíčová pro fungování geoparku ve smyslu, v jakém jej definují charty národních i globálních geoparků, jenž by měl přispívat k rozvoji sociálního kapitálu (Azman a kol. 2010; Kopp 2013; UNESCO 2017 atd.). Obsahově i svými aktivitami jsou NG Ralsko nejbližší Spolek historie Mimoňska a Hornicko-historický spolek pod Ralskem. Dále pracuje NG Ralsko zejména s pamětníky, kteří pomáhají interpretovat historii zaniklých obcí (Nominační dokumentace 2016). Ovšem v oblasti NG Ralsko a jeho okolí funguje i velké množství dalších spolků, jako jsou např. skauti, hasiči, rybáři či sportovní oddíly, s kterými by mohl geopark v budoucnu spolupracovat na nejrůznějších aktivitách.

Kromě důležitých aktérů přímo v regionu geoparky spolupracují také s mnoha dalšími aktéry působícími na regionální či celostátní úrovni. Mezi nejdůležitější patří samozřejmě MŽP a Rada národních geoparků a Síť národních geoparků, jenž pod ministerstvo spadají (kap. 2.2.6). Dále spolupracuje také s Českou geologickou službou, Klubem českých turistů, Státní báňskou správou ČR, agenturou Czech Tourism, Nadací Partnerství či pro NG Ralsko specifická spolupráce s Národní radou osob se zdravotním postižením (viz kap. 5.3.6) (Nominační dokumentace 2016).

Vzhledem k poloze NG Ralsko nacházející se v blízkosti státních hranic spadá do Euroregionu Nisa, který je tvořen oblastí českého, německého a polského pohraničí. V rámci Euroregionu Nisa je možné čerpat nejrůznější dotace pro přeshraniční spolupráci, čehož využívá i NG Ralsko (Euroregion Nisa 2019). Přeshraničními partnery jsou například kulturní a společenské centrum Hillerche Villa gGmbH a GeoZentrum v německé Žitavě, Senckenbergovo muzeum v Görlitz či přeshraniční německo-polský globální geopark Muskauer Faltenbogen (Výroční zpráva 2015; 2016; 2017).

NG Ralsko je však velmi aktivní i v mezinárodní spolupráci napříč celou Evropou, kdy mezi partnerské geoparky patří Geopark Sordona (Švýcarsko), Globální Geopark Reykjanes a Katla (Island) či Globální Geopark Magma (Norsko), s nimiž probíhala či probíhá spolupráce zejména v rámci výměny zkušeností a inovací pro efektivní vedení a směřování geoparku.

5.3 Interpretace dědictví, vzdělávací a společenské aktivity

Národního geoparku Ralsko

5.3.1 Strategie interpretace hodnot

V kapitole 5.2.2 je naznačeno, že právě interpretace a pozitivní prezentace regionu jsou hlavní prostředky k dosahování strategických cílů NG Ralsko. Z toho důvodu byla vytvořena Strategie interpretace hodnot (Naar, Mrázová, Rubáš 2016), jenž funguje jako podrobný plán tvorby interpretace. Ten by měl zajistit efektivní využití finančních prostředků a úspěšnost výsledné interpretace. Jedná se o profesionálně vytvořený dokument, který obsahuje téměř všechny důležité aspekty interpretačního plánu, jež definují odborníci (Xu a kol. 2013; Nadace Partnerství 2004; Ng 2014 atd.) v kapitole 2.6. Strategie interpretace hodnot obsahuje hlavní cíle a cílové skupiny, definuje hlavní sdělení a jednotlivé fenomény, které budou interpretovány. Uvádí seznam potenciálních interpretačních nástrojů, a nakonec definuje možnosti hodnocení celé interpretace (Naar, Mrázová, Rubáš 2016).

Strategie interpretace NG Ralsko je zaměřená na tři cílové skupiny: (i) návštěvníci geoparku; (ii) místní obyvatelé; (iii) správci/vlastníci území a místní partneři. Pro každou z uvedených skupin lze rozlišit tři oblasti specifických cílů, a to cíle (i) vzdělávací; (ii) emocionální a (iii) managementové. Všechny tři skupiny jsou autory blíže rozvedeny. Zatímco vzdělávací a emocionální cíle jsou dobře představitelné, tak managementové nemusejí být zcela jasné a obvykle je nejtěžší jich dosáhnout. Jedná se o pozitivní ovlivnění časoprostorových návštěvnických proudů a trvalou změnu chování všech skupin aktérů, konkrétně motivování k aktivní ochraně přírody, podnikání podle principu udržitelného rozvoje, zapojování do aktivit geoparku apod. (Naar, Mrázová, Rubáš 2016). Vytyčené specifické skupiny cílů lze přirovnat ke třem složkám poznávání – kognitivní, afektivní a konativní (Havlůvová, Foltýn, Charvátová 2012). Nejenže by dané roviny měly být všechny postihnuty, aby se dosáhlo požadovaných cílů, ale také by mělo být předem zjištěno, jaké jsou dosavadní zkušenosti aktérů v těchto rovinách. Z toho důvodu je v rámci strategie interpretace dále rozvedena první cílová skupina návštěvníků, která není jasně vymezená jako zbývající dvě. Prioritními skupinami v oblasti návštěvníků NG Ralsko jsou označeny: (a) rodiny s dětmi; (b) organizované skupiny dětí a mládeže; (c) aktivní střední věk; (d) handicapovaní a jejich rodiny (e) zahraniční návštěvníci a zvláštní kategorií je pak odborná veřejnost (Naar, Mrázová, Rubáš 2016).

Obecně definované hlavní sdělení a principy všech interpretačních prostředků NG Ralsko chtějí hlavně upozornit na relativní detaily ukazující zákonitosti a širší souvislosti. Prostřednictvím těchto souvislostí uživatelé interpretace dosáhnou *aha-momentu*, jenž je motivuje k dalšímu bádání, kdy je důraz kladen na samostatnou aktivitu jedinců. Primární je propojení geologické, přírodní a kulturní roviny. Ty jsou propagovány v rámci tří základních okruhů, které jsou využívány i na webových stránkách geoparku a dalších propagačních materiálech - (i) *Geopark Ralsko je oknem do nitra Země* (geologická rovina), (ii) *Geopark Ralsko je krajinou, kam se vrátila divočina* (přírodní rovina), (iii) *Geopark Ralsko je otiskem 20. století* (kulturní rovina) (Geopark Ralsko 2019d). Propojení těchto okruhů by mělo být součástí všech interpretačních aktivit, neboť dohromady vypráví příběh daného území a zároveň je na nich postavena propagace území i NG Ralsko jako instituce. „*Geopark Ralsko otevírá dveře k nečekaným setkáním s moderní historií, prastarou minulostí Země i novou divočinou. Stačí vstoupit*“ (Naar, Mrázová, Rubáš 2016, s. 18).

5.3.2 Logo a motto

Významnými interpretačními a propagačními prvky a symboly jsou bezesporu motto a logo, které má každý geopark (tab. 2 v kap. 2.2.6) a které by měly vystihovat dané území a činnost geoparku. Motto NG Ralsko „*Krajinou zaniklých obcí, železné rudy a pískovce bez bariér*“ odkazuje na nejvýznamnější geologické charakteristiky oblasti, historii zapsanou v místní krajině a zároveň přístupnost těchto atraktivit širokému spektru lidí včetně handicapovaných osob, jež jsou jednou z důležitých cílových skupin NG Ralsko.

Loga NG Ralsko dnes existují dvě. Původním logem je černo-fialový nápis Geopark Ralsko (obr. 5), kde černá barva symbolizuje tajemnou minulost zaniklých obcí a fialová barva geologickou minulost. Právě fialovou barvou se na geologických mapách zobrazuje tefrit, což je hornina tvořící vrchol Ralsko. Fialová je navíc barvou značící otevřenost a jednotnost, což charakterizuje základní myšlenku NG Ralsko fungovat bez jakýkoliv bariér pro všechny. Fialová je nejen hlavní barvou loga, ale i internetových stránek a všech interpretačních a propagačních materiálů geoparku (Nominační dokumentace 2016).

Obrázek 5: Staré a nové logo Národního geoparku Ralsko

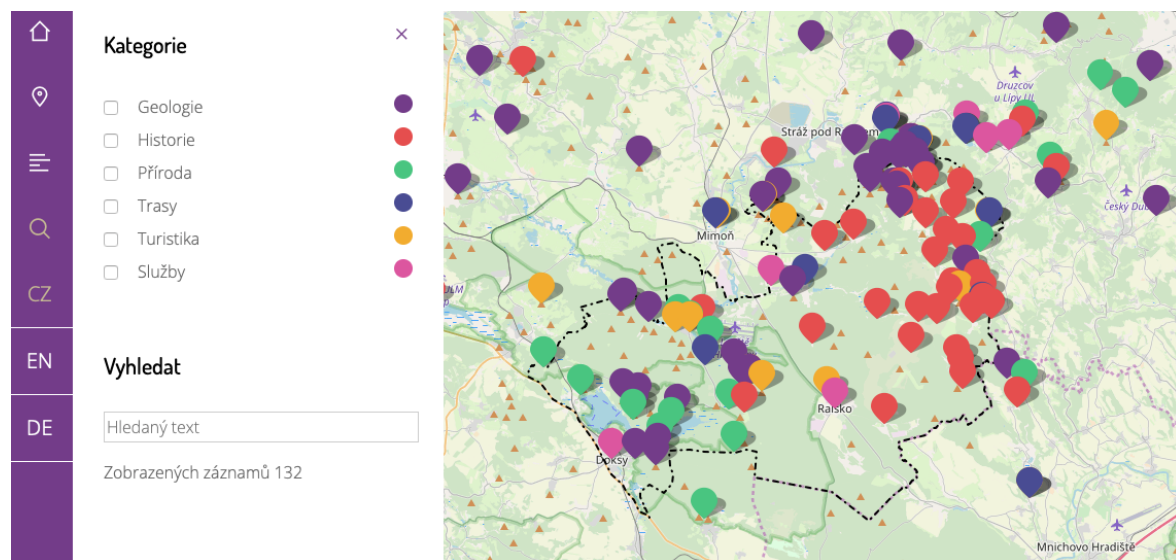
Zdroj: Nominační dokumentace 2016; Mrázová 2019

V roce 2015 byla vyhlášena pro veřejnost výtvarná soutěž o zpracování námětu loga NG Ralska, kterými by se geopark mohl inspirovat při vytvoření nového turistického loga. Do soutěže bylo zasláno 123 děl. Vítěze vybrala odborná porota a byli slavnostně vyhlášeni a oceněni na vernisáži všech zaslaných návrhů spojené s přednáškou o geologických klenotech NG Ralsko ve Vlastivědném muzeu v České Lípě (Geopark Ralsko 2015). Soutěž nejenže zapojila velké množství lidí do aktivního spolupodílení na rozvoji NG Ralsko, ale zároveň pomohla zástupcům geoparku pochopit, jaké charakteristiky oblasti jsou pro obyvatele významné (Výroční zpráva 2015). Soutěže aktivně zapojující obyvatele do interpretace geoparku jsou podle mnoha autorů (Farsani, Coelho, Costa 2011; Halim, Ishak 2017 atd.) jedním z nejlepších prostředků, jak vytvořit povědomí a vztah obyvatel nejen k území, ale i ke geoparku jako instituci. Na základě soutěže tedy vznikl návrh aktuálního turistického loga NG Ralsko, jehož základem je opět fialová barva, ale hlavním motivem jsou vrstevnice. Vrstevnice představují dominantní vrchol Ralsko a zároveň připomínající otisk lidského palce značícího, že na podobě krajiny se podílel velkou měrou právě člověk (Mrázová 2019).

5.3.3 Interpretace a propagace na internetu

Vzhledem k tomu, že NG Ralsko nemá žádné geocentrum fungující jako stálá expozice a zdroj propagačních materiálů a informací, tak tuto roli v území suplují turistická informační centra. Ta jsou však pouze sezónního charakteru a s různou kvalitou vybavenosti a informovanosti ohledně možností NG Ralsko (blíže diskutovaná neexistence geocentra a fungování turistických center v kapitole 5.4). Primárním zdrojem informací tedy zůstává internet (webové stránky geoparku, sociální sítě, turistické portály apod.). Od roku 2016 funguje nový webový portál NG Ralsko (www.geoparkralsko.cz) s moderním designem, který obsahuje kromě informací o aktivitách geoparku také interaktivní geoturistickou mapu (www.mapa.geoparkralsko.cz). Mapa obsahuje popis zajímavých míst a turistické nabídky rozčleněné do šesti kategorií – geologie, historie, příroda, trasy, turistika a služby (obr. 6).

Obrázek 6: Interaktivní geoturistická mapa Národního geoparku Ralsko

Zdroj: www.mapa.geoparkralsko.cz

Mapa stejně jako celá webová stránka je dostupná ve třech jazykových mutacích (česky, anglicky, německy) a obsahuje 132 položek. U většiny z nich je po rozkliknutí dostupná fotodokumentace a popis lokality, a to v kratší popularizační i delší odborné formě. Mapa plně využívá výhody internetové interpretace, kterými jsou právě možnost volby různé interpretace vytvořené pro speciální typy uživatelů a kontinuální vkládání nových informací (Milošová a kol. 2014). Celkové ovládání mapy je přehledné a intuitivní, ovšem kategorie by měly svým názvem vypovídat jasně o tom, jaké lokality zobrazují, což se u některých neděje. Například informační centra či ubytovací zařízení jsou někdy zařazené do kategorie *služby*, jindy *turistika*. Podobně některé vyhlídky jsou občas dohledatelné pod kategorií *geologie*,

jindy *turistika*, což může pro uživatele působit nepřehledně. Naopak výhodou kategorií v mapě jsou na první pohled patrné shluky určitých atraktivit, například východní část geoparku je typická velkým množstvím zaniklých vesnic (červená – *historie*), zatímco oblast Máchova jezera vyniká zejména unikátními přírodními stanovišti (zelená – *příroda*) (obr. 6), podle toho si může uživatel vybrat oblast své návštěvy. Důležitou kategorií jsou *trasy*, které v mapě odkazují na cyklotrasy či geostezky vytvořené v rámci geoparku. Po rozkliknutí této položky se zobrazí popis trasy a jejich jednotlivých zastavení, mapa a odkaz, kde lze vše stáhnout v přehledném souboru, který je možné mít v mobilu, či si jej doma vytisknout (není nutností být online). Velkou výhodou interaktivní geoturistické mapy je i propojení jednotlivých bodů a popisů v mapě s QR kódy v daných lokalitách. Pro úplnost by bylo vhodné doplnit mapu o další kategorii naučných stezek (NS) a dalších prvků vytvořených i jinými aktéry v regionu (např. NS Jeřáb, NS SWAMP atd.), které v mapě aktuálně vyznačeny nejsou.

Celkově je v mapě patrná nevyváženost na jedné straně interpretace přírodních a kulturních hodnot, která je velmi rozvinutá (většina položek v mapě) a na druhé straně oblast služeb a turistiky, která zaujímá výrazně menší počet položek. To odráží nedostatečně rozvinutou síť služeb i spolupráci NG Ralsko a podnikatelů, což je podle zástupců geoparku do budoucna v plánu zlepšit (vlastní šetření). Velkým omezením využívání interaktivní mapy během návštěvy samotného geoparku je její špatná ovladatelnost (přibližování, oddalování) v mobilním telefonu, což bylo zjištěno při vlastním šetření, a to i přestože je mapa prezentovaná jako vhodná pro mobilní zařízení. Právě kompatibilita a propojenost interpretačních prostředků s mobilními zařízeními je dnes nutností a do budoucna bude hrát čím dál větší roli (Nadace Partnerství 2011; Milošová a kol. 2014).

Na výše zmíněných oficiálních webových stránkách NG Ralsko se nacházejí neustále aktualizované veškeré informace o samotném geoparku a jeho aktivitách pro veřejnost i potencionální partnery. Kromě těchto stránek byl v roce 2018 spuštěn nový turistický portál (www.visitralsko.com), který přehledně a uceleně podává veškeré informace pro turisty. Portál funguje zejména na bázi častých prokliků na oficiální stránky NG Ralsko. Samotný turistický portál není zatím příliš obsáhlý, ale jedná se o velmi moderní a vhodně udělanou platformu, která za předpokladu dalšího vývoje může mít pozitivní dopad na propagaci regionu mezi návštěvníky. Nakonec poslední specializovaný portál pod záštitou NG Ralsko je věnovaný Land art festivalu Proměny (www.festival-ralsko.com), který nabízí uceleně všechny informace k největší akci pořádané geoparkem (viz kap. 5.3.6).

Geopark Ralsko je velmi aktivní na své facebookové stránce, kterou dnes sleduje přibližně 1400 lidí (www.facebook.com/GeoparkRalsko/). Facebook slouží jako velmi efektivní kanál pro předávání informací, vytváření pozvánek na nadcházející události, a zároveň umožňuje komukoliv kontaktovat zástupce geoparku. Od roku 2018 má NG Ralsko i instagramový účet, kde zatím není mnoho příspěvků ani sledujících, ale do budoucna může rovněž skýtat velký potenciál. Několik příspěvků má NG Ralsko i na platformě Youtube, kdy nejdůležitějšími jsou profesionálně natočené krátké propagační video obecně o Geoparku Ralsko a dva dokumenty z uplynulých ročníků Land art festivalu Proměny. Za zmínku také stojí audiopaměti čtyř zaniklých obcí, které jsou doplněny o prezentaci fotografií a hlavní fenomény geoparku natočené z ptačí perspektivy pomocí dronů (Youtube Geopark Ralsko 2019).

Zatímco propagace samotného NG Ralsko na vlastních portálech a sociálních sítí je velmi kvalitní a intenzivní, tak dochází k nedostatečné propagaci a propojenosti NG Ralsko a internetových portálů obcí a dalších aktérů v území. Přímý odkaz na NG Ralsko na hlavní stránce mělo pouze město Ralsko a Spolek historie Mimoňska. Ostatní obce a aktéři buď neodkazovali na NG Ralsko vůbec na svých stránkách, či měli umístěnou pouze minimální informaci o geoparku v rámci nabídky turistických cílů, která je však velmi těžko dohledatelná. Zcela neexistující pak bylo propojení významných podnikatelů a NG Ralsko skrz odkazy na internetových stránkách.

Pokud zadáme pojem *Geopark Ralsko* do vyhledávače Google, zobrazí se 25 600 výsledků. Kromě odkazů na oficiální stránky a sociální sítě NG Ralsko se mezi prvními objeví odkaz na portály Wikipedia.org, Kudyznudy.cz či liberecky-kraj.cz. Následuje mnoho odkazů na zpravodajské weby, které podávají informace o celkové působnosti i konkrétních aktivitách geoparku. Velké množství publikovaných příspěvků o NG Ralsko potvrzují i výroční zprávy geoparku (Výroční zpráva 2015; 2016; 2017), avšak spíše se jedná o regionální zpravodajství.

5.3.4 Neživá interpretace v území

Nástrojů neživé interpretace je velké množství (viz kap 2.6.4). Nejvýznamnější interpretační prostředky vytvořené geoparkem a nacházející se přímo v území jsou dvě geostezky. Geostezkám předcházelo značení turistických tras, které zástupci geoparku navrhli a diskutovali s aktéry v území a Klubem českých turistů. Konkrétně se jednalo o trasu Bezděz – Hradčany – Kuřívody (vznik *Geostezky přes Bukové hory*), Děvín – Skalní divadlo – Stohánek – Velký Jelení vrch – Stráž pod Ralskem (vznik *Geostezky Po stopách těžby železné*

rudy). Jedná se o velmi důležitý krok, neboť turisticky značených tras je v území velmi málo vzhledem k existenci VVP.

Geostezka přes Bukové hory je tvořena šesti klasickými informačními panely zaměřenými zejména na geologii, ale rovněž na přírodní a kulturní zajímavosti. Jednotlivé informační panely mají sjednocený styl laděný do fialové barvy, jejichž součástí je vždy velký poutavý nadpis a psaná informace o dané zajímavosti členěná do menších odstavců. Mimoto každý z panelů obsahuje ukázkové obrázky, přehledovou mapu geostezky s vyznačením aktuální polohy a úkol pro „zvědavce“ podněcující k aktivnímu bádání a přemýšlení (obr. 7). Po obsahové stránce jsou tabule občas náročnější vzhledem k některým odbornějším termínům, které je velmi těžké jinak nahradit, ale díky jejich vysvětlení a ukázkovým obrázkům by neměly návštěvníky odradit, nýbrž spíše obohatit. Informační panely lze označit za povedené vzhledem k tomu, že splňují hlavní kritéria udávaná většinou autorů (Nadace Partnerství 2011; Xu a kol. 2013; Dong a kol. 2014).

Obrázek 7: Jeden z informačních panelů Geostezky Přes Bukové hory

Zdroj: vlastní fotografie (březen 2019)

Součástí geostezky je interaktivní prvek v oblasti bývalé osady Strážov (obr. 8). Jedná se o osm kůlů s cedulkami, které pomocí krátkých textů, starých fotografií a map dokumentují radikální proměnu krajiny v průběhu 20. století. Zároveň obsahují hádanku, jež uživatel postupně vyluští. Jedná se o velmi zajímavě a poutavě udělanou interpretaci daného místa, která je navíc citlivě zasazená do zdejší krajiny. Společně s interaktivním prvkem jsou na místě i pískovcové lavice a skulptury, které odkazují na geologický základ oblasti. Celkově má místo samo o sobě velké *genius loci*, jež daná interpretace dokázala ještě více podtrhnout. Během terénního šetření však také bylo zjištěno, že jednotlivé cedulky vypadávají ze šroubů a některé dokonce chybí, což narušuje celkový efekt. Norrish, Sanders a Dowling (2014) zdůrazňují, že právě odolnost a zajištění průběžné údržby jsou jedna z největších

výzev interpretačních prvků v krajině. Ovšem místo bylo navštíveno v mimosezóně a je tedy pravděpodobné, že před nadcházející sezónou bude probíhat pravidelná údržba. Obdobný interaktivní prvek se nachází na území NG Ralsko ještě jeden s názvem *Pavučina vztahů v lese* zaměřující se na provázání abiotických a biotických vztahů v lesním ekosystému. Jedná se o další ukázkový příklad propojování jednotlivých složek krajiny, jak bylo definované ve Strategii interpretace hodnot (Naar, Mrázová, Rubáš 2016).

Obrázek 8: Interaktivní interpretace proměny krajiny ve Strážově

Zdroj: vlastní fotografie (březen 2019)

Geostezka Po Stopách těžby železné rudy se nachází zčásti v oblasti Hamerského naučného okruhu, kde jsou na jednotlivých stanovištích naučné tabule vytvořené AOPK ČR. Těchto panelů je využito a jsou zde místo klasických dalších panelů přidány pouze malé tabulky s QR kódem (obr. 9), po jehož načtení se uživateli objeví popis lokality v rámci interaktivní geoturistické mapy popsané v kap. 5.3.3. Jedná se o přizpůsobení již vytvořené interpretační infrastruktury, které NG Ralsko vhodně využilo a rozšířilo, bez toho, aby došlo k narušování stanovišť příliš mnoha dalšími interpretačními prostředky.

Obrázek 9: QR kód na Děvině v rámci Geostezky Po Stopách těžby železné rudy

Zdroj: vlastní fotografie (březen 2019)

V oblasti mimo Hamerský okruh je pak umístěn jeden klasický informační panel a dva altány s plastickou mapou oblasti, souhrnnými informacemi o výskytu a těžbě železné rudy s výše zmíněnými pískovcovými lavicemi (obr. 10). Altány, plastická mapa i popis geostezky je velmi povedený a hodící se do krajiny a mohl by sloužit jako zázemí pro turisty, kterých není v oblasti příliš, ovšem nevýhodou je nedostatek laviček (obr. 10). Pískovcové lavice jsou sice designově velmi zajímavé a obsahují myšlenku, avšak nejsou příliš pohodlné a využitelné při deštivém počasí (umístění mimo altán, materiál dlouho schnoucí, studený).

Obrázek 10: Altán s plastickou mapou a informační tabulí

Zdroj: vlastní fotografie (březen 2019)

V Kuřívodech a bývalé osadě Jabloneček jsou pak samostatně umístěné tzv. infopointy, velké dřevěné přístřešky s informačními tabulemi popisující oblast i organizaci NG Ralsko doplněné o zmiňované pískovcové lavice (obr. 11). V Jablonečku jsou navíc přístřešky obohaceny o ručně malované mapy land artových děl v okolí. Land artová díla jsou umělecké prvky v krajině vytvořené ze zcela přírodních materiálů (využívání tohoto uměleckého směru Geoparkem Ralsko je blíže popsáno v kap. 5.3.6) V Jablonečku jsou přístřešky velmi vhodně začleněné do zbytků infrastruktury zaniklé vesnice a mají využití vzhledem ke každoročnímu festivalu, konaným vzdělávacím programům a mnoha návštěvníkům během celého roku. Naopak v Kuřívodech jsou altány na velmi málo využívané turistické trase hned vedle silnice (Kuřívody – Běla pod Bezdězem) a působí spíše jako pěst na oko, přestože samy o sobě jsou vhodně zpracované. Navíc problémem obou infopointů jsou již zmiňované chybějící dřevěné lavice a stoly.

Obrázek 11: Infopoint v Kuřívodech

Zdroj: vlastní fotografie (březen 2019)

Interpretační infrastruktura vznikla v roce 2015 v rámci projektu podpořeného z Operačního programu ŽP s rozpočtem 5,6 miliónu. Cílem projektu bylo rozvinout základní interpretační infrastrukturu zaměřující se na geodědictví, jenž je podmínkou pro získání titulu národní geopark (Výroční zpráva 2015). Vzhledem k finanční i technické náročnosti zatím nebyl zahájen další projekt na rozvoj interpretační infrastruktury přímo v území. Podle zástupců geoparku je v blízké budoucnosti v plánu v území rozmístit více QR kódů, cedulky s názvy a autory land artových děl v Jablonečku, popřípadě cedulky s názvy zaniklých vesnic. Pokud jde o větší projekty jako jsou naučné stezky, přístřešky apod., tak budoucnost vidí spíše ve spolupráci s ostatními subjekty, nikoliv v samostatném počínání geoparku. Vlastní pozorování i rozhovory s hlavními aktéry identifikovali, že i přes existenci určité interpretační infrastruktury vytvořené geoparkem a dalšími aktéry (CHKO, VLS) často chybí základní směřování, které by návštěvníky navedlo k některým z těchto prvků, stejně jako přístřešky, a to zejména v oblasti bývalého VVP. (viz kap. 5.4)

5.3.5 Letáky a propagační materiály

Jak již bylo zmíněno, tak propagační materiály NG Ralsko jsou k dispozici v informačních centrech v okolí a mnoho z nich i v elektronické podobě na webových stránkách. Všechny mají podobně laděný design do fialové barvy, tudíž je na první pohled jasné, že se jedná o materiály vytvořené geoparkem. Z nejdůležitějších lze uvést zmíněné letáky ke geostezkám, základní informační leták o NG Ralsko, geoturistickou mapu v měřítku 1:50 000 s popisem zajímavých lokalit, které lze získat zdarma. Nejnovějším turistickým materiálem, jenž je možné zakoupit na e-shopu Geoparku Ralsko či v infocentrech je *Cykloprůvodce po zaniklých obcích Ralska I. díl* vytvořený Franclovou a kol. (2018). Cykloprůvodce velmi zajímavým způsobem uceleně nabízí osm cyklistických tras po místech zaniklých vesnic, ale i přírodních zajímavostech s podrobným popisem, plánky a fotografiemi zaniklých vesnic. Během šetření

aktéři uváděli velký zájem o cykloprůvodce (viz kap. 5.4), což lze potvrdit jeho vyprodáním na e-shopu geoparku během několika měsíců. Jednotlivé trasy a jejich popis jsou dostupné i na turistickém portálu geoparku. Aktuálně probíhají přípravy na vznik druhého dílu cykloprůvodce (vlastní šetření). Dále je průběžně vydáváno množství materiálů propagujících konkrétní akce NG Ralsko, které jsou shrnuty do kalendáře akcí pro daný rok. V neposlední řadě vzniklo mnoho materiálů jako výstupy z uskutečněných projektů, a to ve formě tiskových zpráv, koncepčních či vzdělávacích materiálů. NG Ralsko přes svůj malý realizační tým i rozpočet je tedy velmi aktivní ve vydávání nejrůznějších propagačních materiálů, které jsou většinou velmi kvalitně zpracované. Jako slabá stránka se zdá být jejich distribuce.

Problémem je nedostatečná vybavenost některých informačních center, jež nemají všechny základní propagační materiály, či jsou jejich zaměstnanci neaktivní v jejich nabízení. Dalším negativním faktem je nepropojenost NG Ralska a podnikatelů, kteří by rovněž mohli materiály a aktivity geoparku nabízet svým zákazníkům. Podobně elektronické materiály, jejichž velké množství je dostupné na webových stránkách, je velmi složité najít pro uživatele, kteří neznají podrobně činnost geoparku. Problémem je dostupnost propagačních a interpretačních materiálů podle uskutečněných projektů, což je však pro běžného uživatele složité, pokud nehledá konkrétní projekt. Podobně jako jsou například dostupné výroční zprávy Geoparku Ralska na jedné stránce, by bylo příhodné vytvořit na jedné stránce i databázi všech dostupných materiálů rozdělených do podsložek podle tématu (strategické/vzdělávací/interpretační apod.).

5.3.6 Živá interpretace – společenské a vzdělávací akce pro veřejnost

V kapitole 2.6.4 je uvedeno, že právě živá interpretace je obecně považovaná za nejúčinnější. Specifikem živé interpretace geoparků jsou exkurze s geoprůvodci, což je celkově bráno jako jedna z největších přidaných hodnot geoparku pro komunitu i návštěvníky (Fung, Jim 2015). Počtem realizovaných exkurzí i účastníků, stejně jako typů exkurzí je NG Ralsko na předních příčkách v rámci českých geoparků. Od samého počátku geoparku dochází k rozvoji terénních programů pro veřejnost i školy. Podle zástupců geoparku došlo k vytvoření určité skupiny *Přátel geoparku*, jenž se pravidelně exkurzí účastní a emailem si nechávají zasílat informace o blížících se aktivitách (viz kap. 5.4). Existuje velké množství témat exkurzí, z nichž některé jsou i za hranicemi geoparku a je snaha exkurze oživovat dalšími aktivitami, příkladem je exkurze „*Po stopách těžby železné rudy na bruslích*“. Právě série uskutečněných exkurzí s tematikou těžby byla v roce 2017 zpracována do brožury s názvem *Po stopách prospektorů v Libereckém kraji* (Rubáš, Mrázová 2017), kde je popis exkurzních lokalit s i s pracovními

listy pro děti. Během roku 2019 je naplánováno osm různých terénních exkurzí pro veřejnost. Kromě terénních exkurzí bylo uskutečněno i několik osvětových přednášek pro veřejnost s geologickou tematikou, avšak většina z nich byla ve větších městech mimo samotné území geoparku, zejména v České Lípě.

Nejvýznamnější společenské akce konané geoparkem jsou v květnu v rámci celosvětové akce *Týden geoparků*, jejíž cílem je prezentovat geodědictví a koncept geoparků široké veřejnosti. V roce 2015 Geopark Ralsko společně s hlavními partnery městem Ralsko, VLS, CHKO, firmou 3L Studio (firma zakládajících členů Geoparku Ralsko) a dalšími aktéry uskutečnili akci s názvem *Evropský den parků v Geoparku Ralsko*. Akce se účastnilo přes 200 lidí, primárně rodiny s dětmi, a zahrnovala jednoduché aktivity na stanovištích, stejně jako výpravy do okolí (Výroční zpráva 2015). Velkou výhodou akce bylo propojení mnoha aktérů v okolí a s tím spojené propojení různých forem dědictví, čímž byla akce zajímavá pro velký okruh lidí (viz kap. 5.4).

Od roku 2016 se v rámci *Týdne geoparků* uskutečňuje land artový festival *Proměny* v zaniklé obci Jabloneček zaměřený na proměny dané krajiny, jenž je největší akcí pořádanou Geoparkem Ralsko (obr. 12). Cílem akce je oživit místo zaniklé obce, propojit vědu a umění, přírodu a kulturu, navrátit se skrz land art a jiné umění ke kořenům, přírodě a historii území. Na akci se podílí mnoho odborníků a umělců, kteří vedou jednotlivé workshopy a přednášky, které se každoročně obměňují (např. fotografické, land artové, řemeslné, hudební, jóga apod...). Projekt vznikl v rámci česko-německé spolupráce s cílem propojit identitu českých i německých obyvatel prostřednictvím připomenutí společné historie. Tradičně se akce koná poslední květnový víkend, kdy v sobotu probíhají workshopy a přednášky a další den následuje společná bohoslužba, pouť a návštěva muzea vystěhovalectví do Brazílie v Náhlově. Kromě propojení různých lidí, připomenutí historie a posílení identity obyvatel v pohraničí jsou významné i výstupy z akcí. Jedná se o zmiňovaná krátká dokumentární videa, výstavu fotografií z festivalu, která byla na několika místech v Česku i Německu. V neposlední řadě se jedná o land artová díla zbylá v krajině kolem Jablonečku, jenž připomínají nejen minulé ročníky festivalu, ale zejména historii 20. století a jsou lákadlem pro návštěvníky během celého roku (Výroční zpráva 2016). Festival *Proměny* je ukázkovým příkladem komplexní interpretace dědictví, jak jej definují Hose (2012); Worton a Gillard (2013); Xu a kol. (2013) a mnoho dalších.

Obrázek 12: Land artový festival Proměny

Zdroj: Geopark Ralsko 2017a; 2017b

V návaznosti na úspěšný festival Proměny proběhl na podzim v roce 2017 první ročník land art akce v městském parku v České Lípě, kterou vedl Geopark Ralsko za přispění města Česká Lípa a Libereckého kraje. V roce 2017 obě land artová setkání dohromady oslovila 680 účastníků (Výroční zpráva 2017) a měla by probíhat i v roce 2019. Velkým oživením letošního ročníku festivalu v Jablonečku bude přítomnost zahraničních hostů ze spřátelených geoparků a vyhlášení soutěže o nejhezčí land artové dílo pro širokou veřejnost. Jedná se o velmi pozitivní krok, který může vtáhnout do land artových aktivit a na festival více místních obyvatel, zejména dětí. Vzhledem k vysoké účasti v soutěži o nové turistické logo je pravděpodobné, že i tato soutěž by mohla oslovit mnoho zájemců. Jednou z nevýhod festivalu je však velká časová i finanční náročnost.

Významným projektem pracujícím se specifickou skupinou obyvatel byl projekt s názvem *Doteky Máchova kraje*, jehož cílem bylo umožnit seniorům a zdravotně postiženým (slabozrakým a nevidomým) aktivní pobyt v přírodě a její ocenění v rámci jejich možností. Během projektu došlo ke třem terénním výjezdům lidí z Domova seniorů v Doksech, kterým byl vytvořen program na míru (obr. 13). Dále proběhlo několik workshopů, které zahrnovaly přírodní arteterapii či aromaterapii, na kterých spolupracovali i Sjednocená organizace slabozrakých a nevidomých a Centrum pro seniory v Mímoni. Významné jsou výstupy projektu, mezi které patří vytvoření speciálních interpretačních pomůcek – hmatová mapa geoparku Ralsko (obr. 13), sbírky hmatově a čichově zajímavých přírodnin či odlitky zkamenělin z pryskyřice. Jedná se o unikátní projekt, díky kterému dochází k oslovení specifické skupiny místních obyvatel a NG Ralsko tak naplňuje jeden z hlavních cílů fungovat bez bariér (Výroční zpráva 2017; Geopark Ralsko 2017c).

Obrázek 13: Projekt Doteky Máchova kraje – terénní výjezd, hmatová mapa

Zdroj: Geopark Ralsko (2017c)

V roce 2019 proběhne také projekt s názvem *Jablka vzpomínek*, jehož cílem je záchrana regionálních starých odrůd jablek, které v geoparku přežívají bez jakékoliv péče již mnoho let navzdory využití území. Projekt je iniciovaný aktivním občanem, který zmapoval odrůdy v oblasti, z nichž bylo vybráno deset odrůd, které budou naroubovány a nabídnuty ke koupi. NG Ralsko v rámci projektu bude pořádat ochutnávku jablek a seminář. Projekt má mnoho pozitivních dopadů, z nichž nejvýznamnější je zmapování a záchrana kulturního dědictví za pomoci místních obyvatel, stejně jako šíření osvěty a připomenutí historie oblasti.

Mimo tyto větší projekty proběhlo několik menších akcí pro veřejnost, na kterých se Geopark Ralsko podílel. Například v roce 2016 zorganizoval úklidovou akci *Uklid'me Ralsko!* v rámci světové kampaně *Uklid'me svět*. Dále realizoval nejrůznější osvětové a tvořivé aktivity pro účastníky akcí, jež organizovali jiní aktéři v regionu, například *Festival jurt v Brništi*, *Krajské Dožínkové slavnosti v Mimoni*, *Festival Na statku v Plouznici* či *Den Země a Den zvířat* v muzeu v České Lípě (Výroční zpráva 2016; 2017). Právě pořádání malých akcí pro veřejnost, jako je zmíněná úklidová akce a spolupráce s ostatními v regionu na společenských akcích, by měly být dále rozvíjeny Geoparkem Ralsko. Výhodou těchto aktivit je minimální finanční a časová náročnost a zároveň jsou důležité pro utvoření vztahu obyvatel a geoparku (Čtveráková a kol. 2016).

5.3.7 Vzdělávací programy pro školy

Podobně jako docházelo k rozvoji exkurzí pro veřejnost, tak se rozvíjela aktivita NG Ralsko v poskytování environmentálních vzdělávacích programů pro školy. V roce 2014 došlo ke vzniku prvních EVVO programů. Jedná se o terénní program *Krajina jako učebnice geologie* a *Krajina zrozená z písku a moře*. Velmi rychlý rozvoj lze ilustrovat pomocí čísel, kdy v roce 2015 se uskutečnilo dohromady 18 programů (321 žáků) na ZŠ a SŠ v regionu a v roce 2017

již 64 programů (1193 žáků) (Výroční zpráva 2015; 2017). V roce 2015 vznikly základní podmínky EVVO programů – ustálený lektorský tým, metodiky, kontakty na koordinátory EVVO na školách, pomůcky a rozšíření nabízených programů o další témata. V roce 2016 došlo k rozšíření programů i o ty pro nejmenší (MŠ), kdy byly vytvořeny tři postavy *Honza Kámen*, *Magma Čedičová* a *Železný Ruda*, kteří pomocí mnoha příběhů představují hlavní fenomény a oblasti. Dále vznikl program *Hledání bludného kamene*, kde každým dílem programu provádí jiná postava a představuje určitý fenomén, například *Divoženky z Děvína*, *Lesní skřítek z Bukové hory* apod. Právě interpretace a vzdělávání dětí v oblasti geověd prostřednictvím příběhů je odborníky označováno za nejefektivnější (Turner 2013; Worton, Gillard 2013; Dong a kol. 2014). Zmíněné postavy a příběhy lze dále využívat i pro tvorbu divadelního představení, kde budou hlavními herci žáci místních škol, podobně jako je v kap. 2.5.2 popsán projekt Wrosne a jeho významné pozitivní dopady v Anglii (Worton, Gillard 2013). Ke všem dílům obou programů Geoparku Ralsko byly vytvořeny i pracovní listy, jež jsou dostupné nejen pro učitele v rámci EVVO programů, ale i pro širokou veřejnost, která je může využít při výletu s dětmi. Překážkou je však jejich minimální propagace a programy jsou tak pro návštěvníky velmi špatně dohledatelné.

Aktuálně NG Ralsko na svých stránkách nabízí 18 typů programů, ke kterým se jednotlivé školy mohou přihlašovat. Jedná se primárně o terénní exkurze, ale také o výuku ve školách pomocí mnoha pomůcek včetně tzv. geobedynek s ukázkami hornin geoparku. Lektori geoparku využívají metody místně ukotveného učení a zážitkové pedagogiky, prostřednictvím kterých by mělo dojít k zaujetí a trvalým pozitivním změnám v chování žáků. Podobné techniky využívané v portugalském geoparku Arouca byly na základě provedeného výzkumu označeny za velmi efektivní (Henriques, Tomaz, Sá 2012). Školy využívající programy NG Ralsko jsou nejen školy z geoparku, ale také z celého regionu Českolipska a poptávka stále převyšuje nabídku. Mnoho autorů (Azman a kol. 2010, Xu a kol. 2013, Chakraborty, Cooper, Chakraborty 2015) upozorňuje, že vzdělávací aktivity geoparků jsou často neuspořádané, což způsobuje malou efektivitu. To však neplatí v případě vzdělávacích programů pro školy v NG Ralsko, který má rozvinutý a propracovaný systém. Nedostatkem však je neexistence dlouhodobé spolupráce NG Ralsko a škol přímo z jejich území na konkrétních dlouhodobých projektech (viz kap. 5.4), kterou uvádí mnoho autorů jako nejefektivnější (Havlůjová, Foltýn, Charvátová 2012; Worton, Gillard 2013)

5.3.8 Aktivity geoparku pro odbornou veřejnost

Kromě fungování geoparku pro místní komunitu a návštěvníky by jeho aktivity měly podporovat i rozvoj spolupráce a informací odborné společnosti, a to zejména aktérů v území, ale také v rámci regionu, státu i na mezinárodní úrovni (Kopp 2013; Farsani a kol. 2014a). Geopark Ralsko pořádal dvě velké konference v Hotelu Port v Doksech. V roce 2014 se jednalo o druhý ročník Konference národních geoparků, kde byl Geoparku Ralsko udělen titul kandidátského geoparku. Jedná se o pravidelné setkání zástupců českých geoparků, členů Rady národních geoparků, odborné veřejnosti a zájemců v oblasti geologie, geoparků, geoturismu a obecně interpretace dědictví a rozvoji šetrného turismu. Zároveň se jednalo o unikátní příležitost představit začínající Geopark Ralsko místním důležitým aktérům (Výroční zpráva 2014). Druhou konferencí byla v roce 2016 mezinárodní Konference GEOADVANTURES, která vznikla jako vyvrcholení mezinárodních projektů se spřátelenými evropskými geoparky (viz kap. 5.2.3).

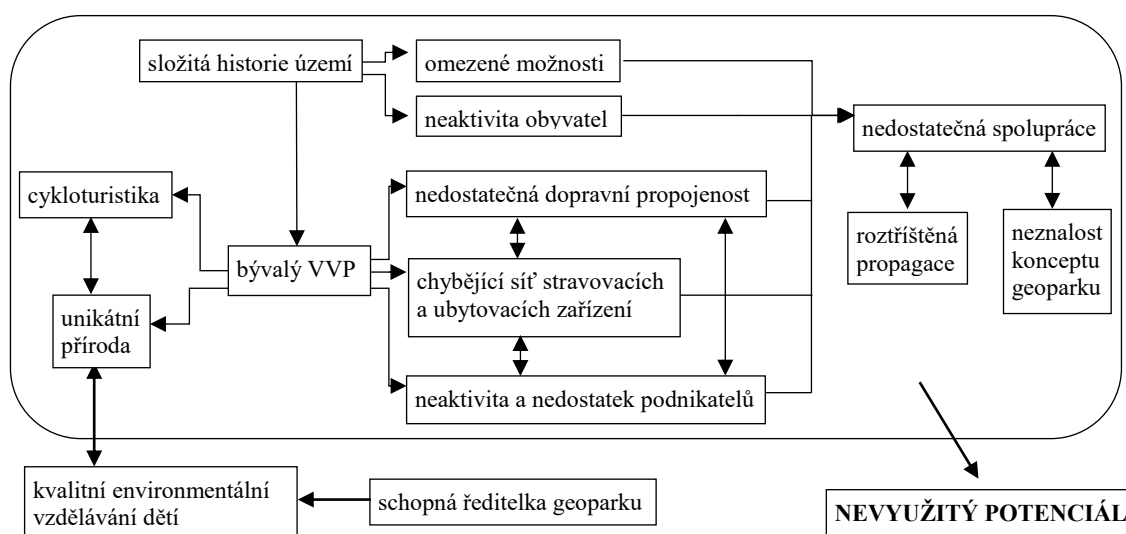
Důležitými aktivitami konkrétně pro region a spolupráci v území geoparku bylo několik workshopů s tématem interpretace dědictví a tvorby produktů CR v roce 2015, ze kterých vycházel částečně i dokument *Koncepce rozvoje cestovního ruchu v Geoparku Ralsko*. Vzhledem k fungování Euroregionu Nisa (viz kap. 5.2.3) je významným podnětem pro region také spolupráce s německými a polskými aktéry. Aktuálně probíhá spolupráce zejména v rámci projektu GECON (Geologická příhraniční kooperační síť), kdy jsou vytvořeny přeshraniční sítě organizací i aktivních jedinců zajímající se o geologii z různých úhlů, a to česko-polská a česko-německá síť. V rámci obou sítí probíhají různé terénní cesty, workshopy a přednášky. Jednotlivých akcí se mohou účastnit i aktivní zájemci, kteří nemusejí být členy sítí, pouze se včas zaregistrují (viz kap. 4.2 - účast autorky na jednom z workshopů). V neposlední řadě je nutné zmínit i aktivitu zejména ředitelky Geoparku Ralsko v nejrůznějších pracovních skupinách, na konferencích a jednáních. Tím rozšiřuje informace o geoparku a zároveň přináší do realizačního týmu geoparku nové nápady a podněty (Výroční zpráva 2016; 2017)

V této kapitole došlo ke shrnutí a částečnému zhodnocení hlavních cílů a aktivit NG Ralsko v oblasti interpretace místního dědictví a jeho celkové společenské a vzdělávací funkci. Fungování a naplňování cílů Geoparku Ralsko z pohledu jednotlivých aktérů a jejich diskuzi nabízí následující kapitola.

5.4 Zhodnocení fungování Národního geoparku Ralsko a rozvoje regionu místními aktéry

Uskutečněné rozhovory s aktéry v regionu byly zpracovány metodou kódování, která je popsána v kap. 4.3. Na základě několika kroků kódování vyšlo 15 finálních kategorií vyskytujících se ve všech rozhovorech. Jednotlivé kategorie a jejich vzájemné vztahy jsou znázorněny na obr. 14.

Obrázek 14: Schéma vztahů kategorií vzešlých z rozhovorů s aktéry v NG Ralsko

Zdroj: vlastní šetření

Složitá historie území, zejména existence VVP Ralsko byla udávána všemi respondenty jako něco, co určuje charakter a fungování daného území. A to v pozitivním smyslu jako je unikátní nenarušená příroda vhodná i díky vyvinuté síti asfaltových cest k cykloturistice či na druhé straně bariéra ekonomického rozvoje vzhledem k omezené dopravní propojenosti, chybějícím službám a celkovému nedostatku a aktivitě obyvatel i podnikatelů. Historické události s sebou navíc nesou řadu omezení, která zde byla v minulosti a přetrvávají dodnes. Ty lze jen velmi těžko řešit z pozice daných obcí, to znamená vstup dalších aktérů (státní správa, krajský úřad) a to ještě více ztěžuje spolupráci, která vlivem všech těchto skutečností je problematická a nedostatečná. S tím souvisí propagace území. Přestože mnohdy není špatná, tak nemůže bez fungující spolupráce a aktivity podnikatelů dosahovat kýženého efektu. Obdobně fungování geoparku bylo na jedné straně spojované se schopnostmi aktuální ředitelky a jeho přínosem zejména na poli environmentální výchovy, kdy společně s ostatními institucemi tvoří nadstandardní služby pro školy. Zároveň na druhé straně byla u většiny respondentů identifikovaná neznalost nebo minimálně částečné nepochopení samotného

konceptu geoparků, což negativně ovlivňovalo vzájemnou spolupráci. Zároveň tento stav způsobovala právě nedostatečná komunikace a nefungující spolupráce. Zmíněné pozitivní a bohužel převažující negativní skutečnosti dohromady způsobují, že stále nedochází k využití potenciálu území, který je podle všech respondentů obrovský.

Každá z kategorií zároveň obsahuje mnoho dalších informací, vztahů a faktů, které jsou podrobněji z různých úhlů přiblíženy v rámci následujících čtyř tematických oblastí (kap. 5.4.1; 5.4.2; 5.4.3; 5.4.4). V každé tematické oblasti zároveň budou uvedené skutečnosti porovnány s teoretickými poznatky a výsledky z jiných výzkumů uváděných v kap. 2.

5.4.1 Historický vývoj území určující jeho charakter, dědictví a identitu místních obyvatel

Tabulka 10: Historický vývoj území určující jeho charakter, dědictví a identitu místních obyvatel – hlavní zjištění

klady
vojenská historie včetně zaniklých sídel jako součást identity místních obyvatel
krajinný ráz a nedotčenost jako největší atraktivita oblasti
potlačení negativního dědictví těžby uranu, vyzdvižení dědictví těžby železné rudy
pomalé zlepšování sociálního kapitálu a identity obyvatel v posledních letech
zápory
rozlišování území na oblast VVP (dnes Geopark Ralsko) X zbytek území
zprůtrhání struktur a vazeb v území vlivem historického vývoje – hledání kořenů
problém vzniku rozlehlé obce Ralsko v oblasti bývalého VVP – sociální i fyzické bariéry
zakladatelé a realizační tým nepocházejí z území geoparku – nízká participace obyvatel přímo z jeho území
rozdílnost oblasti kolem Máchova jezera a zbytku geoparku – problém fungování jako celku
celkově nižší ocenění dědictví a sociálního kapitálu vede k neudržitelnému chování místních obyvatel

Zdroj: vlastní šetření

Všechny otázky rozhovoru se vztahovaly k území geoparku Ralsko a obcím na jeho hranicích (viz kap. 5.1.1). První otázka nejdříve zjišťovala, jak území Ralska a geoparku Ralska vymezují jednotliví respondenti, aby se předešlo nesrovnalostem během rozhovoru. Většina respondentů vnímá Ralsko a následně i geopark zejména jako oblast bývalého VVP, dnes obec Ralsko. „*Bývalý vojenský prostor, to je první, co člověka napadne, když se řekne Ralsko. Nejsem si zcela jistá, jestli lidé mají to povědomí, že geopark zasahuje i šířeji do toho území*“ (TIC). Někteří respondenti vymezují oblast Ralska či Podralska šířeji na sever až ke státním hranicím, jedná se zejména o zástupce neziskových organizací, včetně geoparku, kteří pracují s mnoha obcemi a partnery napříč celým regionem. U zástupců samospráv, spolků, infocenter

a podnikatelů naopak bylo častější, že se více zaměřovali při svých odpovědích na území své obce a bezprostředního okolí, či rozlišovali odpovědi vůči obci a „*toho Ralska tam někde*“. Z toho může vyplývat, že neberou území jako jeden funkční celek, ale stále jako oddělenou oblast, kterou byla v době existence vojenského prostoru. Bohužel byl tak často označován i samotný geopark: „*ten geopark místo vojenského prostoru*“, což je v rozporu s podstatou geoparku, který by měl být tvořen místními komunitami, jejich sídly a okolní přírodou, nikoliv pouze lesy v území bez obyvatel. Mělo by se jednat o „žítý prostor“ (Henriques, Brilha 2017).

Jeden z hlavních cílů Geoparku Ralsko je změna negativního vnímání bývalého vojenského prostoru v myslích obyvatel i návštěvníků. „*Je něco úplně jiného pro ty místní žít v bývalém vojenském prostoru Ralsko a něco jiného je žít v geoparku Ralsko. To už jako jen ten název funguje tak, že nežijete v té problematické minulosti, která je spojená s tím prostorem, ale že tam jsou ty přírodní a kulturní hodnoty...*“ (G). To ovšem neznamená, že jde o to pouze nahradit negativní vnímání pozitivním, ale zároveň by v dalším kroku mělo dojít k odstranění pomyslné bariéry a většímu propojení území bývalého vojenského prostoru a jeho okolí, což se dle odpovědí respondentů stále nedaří. Podle některých se nedaří ani nahrazení vojenského prostoru geoparkem v myslích místních obyvatel a mnoho z nich to nepokládá ani za nutné. „*Já si myslím, že tady to pro lidi vždycky zůstane asi ten vojenský prostor, mají to tak nějak zažitý. Myslím, že ten geopark ten je pro ty generace dál, nebo pro turisty, ale pro ty starší, tak to se asi jen tak nepřejmenuje*“ (TIC). Přestože vojenský prostor napáchal velké přírodní i společenské škody, tak vzhledem k tomu, jak dlouho byl součástí života místních obyvatel, tak ho nelze jen tak vymazat. Postupem času dochází k přijetí tohoto dědictví jako součást identity, což dokládalo mnoho respondentů, kteří dnes již pozitivně vzpomínají, jak chodili do vojenského prostoru na houby, vypráví historiky s vojáky apod. To potvrzuje tvrzení Howarda (2003), který zdůrazňuje, že bychom nejdříve měli zjistit, co je dědictví a pro koho a proč je důležité.

Nicméně ocenění místního dědictví a tvorba územní identity není v dané oblasti jednoduchá, vzhledem ke zpretrhaní vazeb obyvatel s územím a ke ztrátě nositelů identity. To si většina respondentů plně uvědomuje a vysvětluje tím mnoho dnešních problémů území. Většina zmiňuje dodnes patrné následky historických událostí popsanych v kap. 5.1.4. Vzhledem k těmto událostem se nelze vázat k historickým strukturám a tradicím. „*Nejsou zde žádné struktury, je to tady zapomenutý kraj*“ (P). Všechno zlé je ale k něčemu dobré, jak vysvětluje mnoho respondentů. „*Ve Stráži ta vybavenost a infrastruktura současná je výborná díky té těžbě uranu, ale kostel byl odsvěcený, kaple byla rozbitá, zámek ohořelý. V podstatě hledáme*

ted' znovu ty kořeny. Proto i náš spolek se snaží se přiblížit zdejší historii místním“ (ZS). „Co se týče památek, tak ta Mimoň, nic jí nezůstalo, ale zase se stala nástupním místem cykloturistiky, vodní turistiky, je zde hodně houbařů...“ (TIC). Existence vojenského prostoru nese pro přírodní prostředí samozřejmě i spoustu zátěží. Vzhledem k tomu, že je prostor již určitou dobu přístupný a vlivem pozitivní prezentace zmizely počáteční obavy a jsou vyzdvihované zmiňované pozitivní hodnoty území. Na temnou minulost se však nezapomíná, a to uchováváním památky zaniklých sídel, která jsou podle respondentů důležitým dědictvím pro místní obyvatele. To dokazuje i existence Spolku historie Mimoňska, který pořádá pravidelné vycházky do oblastí zaniklých sídel a snaží se předat dalším generacím jejich tragický příběh.

Podle většiny respondentů je však problém vzniku jedné jediné obce na území bývalého vojenského prostoru, protože jednotlivé sídelní jednotky si jsou vzdáleny nejen fyzicky, ale i sociálně (viz kap. 5.1.5). *„Na Ploučnici, v Náhlově, tam to je dost romský, tam to má úplně jiný charakter. Hvězdov, tam si postavili Českolípáci vilky, nevím, jestli trvale nebo rekreačně. Kuřivody, tam jsou Volyňští Češi, Hradčany, to se kdysi rovnalo Doksům, to bylo ohromné letoviště. Každá z těch částí má jiný charakter, osídlení a nese si buď takovou tu svoji tradici, nebo nemá na co navázat a je to nesjednocený“ (G). Informovanost a aktivita, stejně jako územní identita a ocenění dědictví obyvatel mnoha těchto sídelních jednotek je podle respondentů nízká, vzhledem k tomu, že se potýkají se socioekonomickými problémy a fyzickými bariérami. Na druhou stranu však právě oni by měli být stěžejní v rámci geoparku, neboť tvoří jeho jádro, kde se odehrává většina aktivit. „Myslím, že ti místní obyvatelé, a obzvláště v těch sociálně vyloučených lokalitách, tak že si to tolik neuvědomují ty atraktivitu“ (S). „To je složitý, tady se to oficiálně zničilo a nemá se na čem stavět. Ted' se chce, aby se to postavilo zespoda těmi, kterým se to zničilo, tak to úplně nefunguje“ (P).*

Na jedné straně je velmi těžké rozvíjet územní rozvoj odspoda v lokalitě, která ztratila svou identitu. Ovšem Chromý (2009b) zdůrazňuje, že právě na základě ztráty identity a nespokojenosti s aktuálním stavem lze postavit regionální rozvoj. Nutné však je, aby byli zapojeni ti, kterých se to týká, což v Geoparku Ralsku není. Tento nedostatek pramení z toho, že zakladatelé a lidé realizující jeho aktivity nejsou přímo z území geoparku, ale z jeho širšího okolí, což je v rozporu se základní myšlenkou konceptu geoparků (UNESCO 2017). *„To jsou lidi, kteří jsou zainteresovaní, ale nejsou přímo z toho území. To pak tím pádem není úplně v souladu s téma místníma“ (S). Tento fakt pak mimo jiné ztěžuje identifikaci obyvatel se samotným geoparkem. Ovšem přestože není aktuální realizační tým tvořen lidmi přímo z vymezeného území, tak již velmi dobře znají území geoparku i místní aktéry. Chtělo by to*

však, aby se snažili nejrůznějšími prostředky do fungování geoparku zapojit i zmíněné obyvatelé všech oblastí geoparku, kterých se jeho existence dotýká. Dalším udávaným rozporem v území je kontrast mezi oblastí Máchova jezera a zbytkem geoparku, kde existuje zcela jiný charakter, hodnoty a dědictví. Stejně tak lákají často jiný typ návštěvníků, což způsobuje problémy ve spolupráci a celkovém managementu území. Podobný problém udávají například i Chakraborty, Cooper a Chakraborty (2015) v Japonském geoparku Izu Peninsula, kde dochází k rozvoji zejména pobřežních atraktivních oblastí.

Celkově všichni respondenti uváděli jako nejdůležitější dědictví území rozlehlé borové lesy, divokost, neokoukanost a liduprázdnost krajiny, z které lze čerpat klid a energii. To doplňovali o přítomnost rybníků, středověkých hradů a pozůstatky zaniklých obcí, které jsou patrné pouze za vědomého pátrání. To jim dodává ještě větší ojedinělost, divokost a u návštěvníků může způsobovat hluboký emocionální zážitek, který většina respondentů popsala tak, jak autoři (Zelenka a kol. 2008; Vencálek 2009) definují *genius loci*. Identifikace místních aktérů zejména s krajinou a jejími výraznými prvky tvořící určitý krajinný ráz potvrzují výzkumy mnoha autorů (Erikstad 2013; Maier a kol. 2014; Šifta 2018).

Zatímco zmíněné přírodní a historicko-kulturní atraktivity uvedli téměř všichni respondenti, tak geodědictví (pískovcové útvary, vulkanické vrchy, těžba železné rudy) bylo zdůrazněno pouze zástupci geoparku, historicko-hornického spolku a učitelem. To může dokazovat podobně jako v jiných výzkumech (Gray 2005; Hose 2012; Larwood, Badman, McKeever 2013 atd...) obecně větší ocenění přírodních a kulturních typů dědictví. Důležité však je, zda si jsou respondenti vědomi, že tyto typy dědictví jsou ovlivněny právě geologickými poměry. Podle celkových odpovědí respondentů lze usuzovat, že si tento fakt uvědomují, přestože geodědictví vyloženě neuvádějí jako hlavní atraktivitu. Stejně tak to může ilustrovat, že respondenti předpokládají, že právě krajinný ráz a historické památky jsou to, s čím se obyvatelé nejvíce identifikují a na čem lze stavět cestovní ruch, neboť se rozhovor zaměřoval zejména na socioekonomické aspekty dědictví. Takové pojetí interpretace a využití místního dědictví by tedy odpovídalo spíše geografickému přístupu ke geoturismu (Dowling, Newsome 2018).

Historie, která se připomíná již méně a není brána jako dědictví hodné ochrany je těžba uranu, která za sebou kromě vybavenosti města Stráž pod Ralskem nechala zcela zdevastovanou přírodu i památky a negativní image území. Respondenti zdůrazňují, že až v poslední době se daří odstranit předsudky o radioaktivitě a negativních dopadech těžby uranu, kterým město muselo čelit ještě dlouho po ukončení těžby. Místo těžby uranu je snaha nejen geoparku, ale

i zmíněného historicko-hornického spolku upozornit na těžbu železné rudy v regionu, o které naopak není takové povědomí a na rozdíl od uranu je to bráno jako pozitivní odkaz. Jedná se o klasický příklad potlačení negativního dědictví způsobující předsudky o lokalitě a vyzdvižení jiného dědictví (Timothy, Boyd 2006).

Ocenění dědictví obyvateli a jejich identita je dle respondentů různá a závisí na mnoha faktorech, jako je konkrétní místo bydliště či socioekonomické a demografické charakteristiky. Převládají však názory a zkušenosti, že většina lidí si atraktivitu a hodnoty území spíše neuvědomuje. *„Místní to berou tak, že fajn, když si chtějí zajezdit na kole, zabruslit, tak to tady mají, ale že by se tím pyšnili, tak to ne. Berou to jako samozřejmost“* (NO). V turisticky vytížených lokalitách geoparku v okolí Máchova a Hamerského jezera respondenti naopak uvádějí, že je zde mnoho patriotů, avšak ti mají nejraději území mimo sezónu bez turistů. Většina z nich nechce některé atraktivity zviditelňovat a zvyšovat jejich využívání pro CR, z čehož mohou pramenit i negativní postoje vůči geoparku. *„My se často setkáváme s lidmi, kteří si uvědomují ty místní hodnoty, ale ti mají vlastně nejradši tohle území mimo intenzivní rekreační období“* (SS). *„Že by v Ralsku šlo vyznačit více cest, tak to jsem nikde neřikal, protože mě osobně to netrápí, já to nepotřebuju. Svým způsobem jsem rád, že tam je klid a mohu tam vyjet sám“* (Š).

Většina respondentů se však shoduje, že postupně dochází ke zlepšení vztahu obyvatel k území a jeho dědictví. Podle respondentů mají pozitivní vliv školy, nejrůznější instituce včetně geoparku, ale zejména také čas, který již uplynul od všech negativních událostí. *„Žije zde čtvrtá generace po 2. světové válce, takže ti lidé již k tomu získávají postupně vztah“* (G). Zlepšení je však pomalé a stále jsou velké rezervy v environmentální osvětě, a to zejména u starších generací. *„To množství černých skládek v lesích, to nejsou jen zbytky po těch armádách, to je tam navozený našimi obyvateli a podnikateli“* (NO). Dodnes je dle respondentů v oblasti patrná nedostatečná sociální kontrola a odpovědnost vůči území, která se projevuje neekologickým chováním. To může vypovídat o nižším sociálním kapitálu oblasti, který je podle Pilečka (2010) tvořen z velké části právě občanskými normami a hodnotami. Podle respondentů je geopark jednou z institucí, která může tento fakt postupně změnit.

5.4.2 Přínos geoparku a jeho chápání v regionu

Tabulka 11: Přínos geoparku a jeho chápání v regionu – hlavní zjištění

klady
převažující pozitivní vnímání geoparku a jeho aktivit
pozitivní hodnocení vzdělávacích programů pro školy, exkurzí s geoprůvodci, tvorby turistických altánů a propagace
ocenění znalostí, aktivity a manažerských schopností ředitelky geoparku a vysoké produktivity realizačního týmu geoparku
zápory
nedostatečná informovanost a zapojení místních obyvatel do činnosti geoparku
rozdílné vnímání hlavní náplně geoparku (zástupci geoparku – rozvoj komunity i CR X ostatní aktéři – rozvoj CR)
neznalost a nepochopení konceptu geoparku ostatními aktéry – přehnaná očekávání, nedůvěra
problematický vznik Geoparku Ralsko pro mnoho aktérů – vznik bariér budoucí spolupráce
neexistence geocentra z důvodu omezených zdrojů – chybí fyzická podoba geoparku
nutnost zvýšit množství a různorodost akcí geoparku pro vyšší zapojení rezidentů
aktivity geoparku nerovnoměrně rozprostřené v území a spíše pro odbornou veřejnost
klady i zápory
úspěšnost geoparku při získávání finančních dotací – možnosti pro region X geopark jako stroj na dotace
vysoká kvalita a efektivita tvorby interpretačních prostředků na úkor zapojení místních aktérů a obyvatel

Zdroj: vlastní šetření

Postoj respondentů ke zřízení a fungování geoparku Ralsko byl v mnoha ohledech různý, zejména u zástupců neziskových organizací a spolků byl často velmi pozitivní, zatímco u zástupců samospráv, státní správy a podnikatelů byl více kritický. Žádný z respondentů však nevnímá geopark vyloženě negativně a všichni potvrdili, že je přínosem pro region. Odpovědi se však lišily v hodnocení dosahu tohoto přínosu. „*Už jen tím, že existuje, že tady je, to jsme rádi, a že upozorňuje na zajímavé věci. Je to prostě další střípek do té celkové mozaiky, další věc tady*“ (ZS).

Nejčastěji udávané pozitivní dopady geoparku byly environmentální vzdělávací programy pro školy, pravidelné exkurze s geology pro veřejnost i školy, tvorba turistických altánů a celková propagace území. Respondenti však zároveň zdůrazňovali, že si nejsou jistí jeho dopadem na místní obyvatele mimo děti ve školách. „*Z té široké veřejnosti ho zná poměrně málo lidí, spíše ho znají učitelky a děti ve školách, starostové, ale mezi ty lidi se to nedostane*“ (NO). V otázce informovanosti místních obyvatel o Geoparku Ralsko samozřejmě šlo o odhady, které jsou ovlivněné optimismem respondentů a jejich sociální bublinou, ve které se nacházejí. Většina se však shodla, že záleží na aktivitě a celkovému zájmu obyvatel, s tím, že

ti velmi aktivní geopark již znají a určitá skupina lidí nebude mít zájem nikdy, ať už o geopark či jiné aktivity. Bohužel výzkumy ukazují, že v českých geoparcích je tato skupina obyvatel často početnější než v zahraničních (Vystoupil, Šauer 2008; Čtveráková a kol. 2016). S největší pravděpodobností však zůstává určité množství obyvatel, které by geopark mohl oslovit prostřednictvím většího množství různorodějších aktivit a nabídnutí aktivní účasti na plánování. Odhady, na kolik je existence NG Ralsko známa, se lišily od 5 % až po 50 % obyvatel, kteří o Geoparku Ralsko nebo alespoň jeho aktivitách vědí. Nejpesimističtější byli zástupci samospráv, kteří by však mohli mít nejpřesnější odhad vzhledem k největšímu spektru lidí, s kterými jednájí a které zastupují. Zjištěné závěry se shodují s mnoha výzkumy informovanosti obyvatel o geoparcích (Azman a kol. 2010; Fanwei 2014; Čtveráková 2014 atd.)

Celkově z odpovědí aktérů vyplývá, že mnoho z nich i místní obyvatelé spojují geopark primárně s rozvojem CR. Jeho přínos pro obyvatele vidí mimo vzdělávací programy pro školy zejména skrz propagaci, vznik turistické a interpretační infrastruktury a následné zvýšení počtu návštěvníků. K podobným výsledkům, kdy je geopark vnímán primárně jako značka turistické destinace došly například i autoři Chakraborty, Cooper a Chakraborty (2015) a Fanwei (2014). „*Já geopark vnímám hlavně jako subjekt, který se snaží o propagaci území (SS). „Tak vybudovali pár těch turistických zastavení, informačních tabulí pro turisty. No jinak tady u nás v obci se toho příliš nemění kvůli geoparku“ (S). „Myslím si, že místní obyvatelé o něm nevědí tolik jako přespolní“ (NO).* Ovšem geoparky by měly být primárně pro místní obyvatele a až v druhé řadě pro návštěvníky (Čtveráková, Pásková 2017), čehož si je vedení geoparku vědomé podle odpovědí zástupců geoparku. „*Místní a turisté, obě tyto cílové skupiny jsou pro nás podstatné. Není to jenom cestovní ruch, třeba na kraji s tím furt bojujeme, chápou nás jenom v té oblasti cestovního ruchu, ale to tak vůbec není. Je to tak půl na půl. Jsme hodně zaměřený na ty lidi“ (G).* Dochází tedy k rozporu, kdy se geopark snaží rozvíjet místní komunitu, avšak i nejdůležitější aktéři v regionu ho vnímají zejména jako nástroj rozvoje cestovního ruchu.

Jednou z příčin je neznalost a nepochopení konceptu geoparku, což je dle výpovědí patrné již od začátku vzniku geoparku. Jedná se o hlavní překážku pro rozvoj spolupráce a způsobuje vznik nepřiměřených očekávání ostatních aktérů od geoparku. Před samotným vznikem geoparku by všichni důležití aktéři a obyvatelé měli být obeznámeni s obecným konceptem geoparků a konkrétními cíli a možnostmi daného geoparku, což se bohužel velmi často neděje (Azman a kol. 2010; Kopp 2013; Kopp 2013, Čtveráková a kol. 2016, Rosydie a kol. 2018 atd.). Naopak vznik Geoparku Ralsko mnoho respondentů popisovalo velice nedůvěřivě až

negativně a často ho spojovali s „nějakými lidmi z Prahy, kteří si to tu založili“. Tím se opět dostáváme k výše zmíněnému problému, že geopark nebyl založen již fungujícím subjektem či aktivními jedinci přímo z jeho území, kteří by měli důvěru místních aktérů a obyvatel. To by zároveň usnadnilo nejen spolupráci ale i šíření informací (viz kap. 5.2.1). „*Já jsem často slyšel tady od lidí, že prý nějakí pánové z Prahy si to založili, bůh ví, za jakým účelem, ale nikdo to pořádně nikdy nezjistil. To tady prostě mají v hlavě, ani nevím, kde to vzali*“ (ZS).

Aktuální ustálený realizační tým geoparku, zejména paní ředitelka Mgr. Lenka Mrázová si již dokázali získat důvěru minimálně zpovídáných aktérů. Ti chválili zejména znalosti, aktivitu, manažerské dovednosti a schopnost získávání finančních prostředků ředitelkou NG Ralsko. Ovšem stále postrádají jasnou představu o geoparku, jeho smyslu a možnostech spolupráce, což buď otevřeně přiznali, či to bylo patrné z jejich odpovědí. „*Já nevím, co oni vše jsou schopní nabídnout těm lidem*“ (S). „*Je to trochu podobný pojem jako lesnický park, vidím tady ten problém, že oni nemají nějaké práva a povinnosti nastavená zákonem a pro mě je to stále trochu netransparentní subjekt. Nevím, co od něj lze očekávat*“ (SS).

Často respondenti explicitně neuvedli nejasnou představu o geoparku, ale bylo to patrné z nedostatečné informovanosti či nepochopení některých skutečností. Příkladem je certifikace geoparku, která byla udávaná jako problematická vzhledem k tomu, že trvala tři roky a geopark musel vyřešit několik nedostatků. V tomto případě se však jedná o nepochopení procesu certifikace, který tímto způsobem probíhá standardně, jak je popsáno v kapitole 2.2.6 a naopak proces vyhlášení geoparku Ralsko byl rychlý. „*My jsme vlastně vnímali už tu snahu o vyhlášení Národního geoparku Ralsko, kde byly právě ty určité komplikace, které bylo nutné odstranit, což se nakonec podařilo*“ (SS). Dokonce někteří respondenti ani nevěděli, že už k certifikaci došlo. „*Velký přínos bude až ho vyhlásí. Já si myslím, že oni i cítili, že to zde není ideální, tak proto ho ještě nevyhlásili*“ (S).

Podobné nepochopení bylo patrné i z příliš velkých očekávání některých aktérů od geoparku, jenž jsou mimo možnosti neziskové organizace s minimálním počtem zaměstnanců. „*To jsem si myslel, že oni udělají nástupní místa do té oblasti. Tak jsme si to představovali, protože třeba v Německu to tak mají*“ (S). Samozřejmě, že geopark by měl usilovat o podobné zásahy v regionu, avšak v jeho silách je pouze podpořit a podněcovat takové projekty ve spolupráci se všemi ostatními aktéry, nikoliv je samostatně realizovat. To zdůrazňovali zástupci geoparku, kteří si jsou podobných nedostatků a nedorozumění vědomi. Vzhledem k nedostatečným lidským a finančním zdrojům je však pro geopark náročné realizovat i menší projekty. „*Udělalí jsme nějaké geostezky a musím říct, že se do toho až tak neženu, protože to*

je fakt náročné sehnat k tomu kofinancování a potom se o to starat“ (G). „Problémem je ČAS, ČAS, ČAS. Stále máme, co vylepšovat, co se týče například značení, informací přímo v terénu“ (G). Podobně problematická je i případná existence geocentra, prostřednictvím kterého by podle mnoha respondentů geopark získal potřebnou fyzickou podobu a pro obyvatele i návštěvníky by byl lépe uchopitelný. Ovšem jedná se o velmi náročný počin nejen na realizaci, ale zejména na udržení, což opět vyžaduje podporu mnoha dalších aktérů. „Nechci, abychom jako neziskovka sháněli stále peníze na provoz baráku, protože naše gró je někde jinde“ (G).

Jedním z dalších důvodů, proč někteří aktéři mají přehnaná očekávání a nedůvěru vůči geoparku, by mohla být všeobecná shoda na tom, že je geopark velmi aktivní a úspěšný v získávání dotačních titulů. Na jedné straně to bylo udáváno jako pozitivum pro region, na druhé straně to často bylo používáno v negativním slova smyslu, kdy byl geopark označen jako pouhý „stroj na dotace“. Mnoho aktérů vyslovilo názor o neefektivitě rozvoje postaveného na dotacích, kdy se aktuální cíle proměňují společně se zaměřením dotačních titulů. Někteří respondenti zdůvodnili svou nedůvěru mimo jiné i zjištěním vysoké ceny turistických přístřešků či organizace konferencí geoparků v hotelu Port, který patří k nejdražším v regionu. „Obecně subjekty založené na bázi příjmu těchto podpor, tak je trochu problém, že občas se ani neřeší na co se ty peníze dávají, jako kolik se jich dává“ (S). Samozřejmě není v moci předložené práce zhodnotit, zda jsou či nejsou získané finanční prostředky geoparku využívány co nejvíce produktivně. Na druhé straně jedná se o neziskovou organizaci s pouze minimální stálou finanční podporou z Libereckého kraje, která je odkázaná na čerpání dotačních titulů. V rámci své působnosti musí vykazovat výdaje do posledního detailu, což častokrát znamená vyšší efektivitu využívání omezených zdrojů v porovnání s odlišně financovanými organizacemi. „Jsou to často malé projekty, a v těch projektech ani nejsou peníze na tu administrativu, nanejvýš třeba jen 5 %, takže není to žádná sranda. Děláme mnoho věcí i ve svém volném čase“ (G). Problém podmínek některých dotačních titulů, stejně jako jejich zaměření vyzdvihují však i zástupci geoparku. „Nikdo nám nedá na činnost geopark jako takovou. Dají nám na projektový záměry typu přeshraniční spolupráce, nebo jsou prostě ty peníze někde jinde, než jsou potřeba. To prostě nikdo bohužel neposoudí a nevidí“ (G). V případě geoparků, které nejsou příliš legislativně vymezené a podporované, je kofinancování a spolupráce s aktéry v okolí jediná možnost, jak získat finanční prostředky na činnost geoparku, která nezapadá do aktuálních projektů. Právě to je jeden z největších problémů geoparků ve všech zemích bez státní finanční podpory (viz kap. 2.2.4).

Je více než pravděpodobné, že ještě nepřesnější informace mají o konceptu geoparku místní obyvatelé, a to i ti, kteří o aktivitách geoparku vědí a mají zájem, což zdůrazňovalo mnoho respondentů. „*Vůbec to téma geoparku, třeba pro mě je taky docela nový. Dokud jsem nezjistila, že funguje Geopark Ralsko, tak jsem o geoparcích neměla žádný ponětí, takže myslím, že ti lidé taky nemají*“ (NO). Aktivity a propagace geoparku by tedy měly být zaměřeny nejen na místní dědictví, ale i na vysvětlení samotného konceptu a zapojování místních obyvatel a získávání jejich názorů (Azman a kol. 2010; Čtveráková a kol. 2016). V tomto ohledu jsou vyzdvihovány pravidelné exkurze s geology, které dle všech respondentů dokáží skloubit efektivní vzdělávání a interpretaci místního dědictví. Zároveň díky přímému kontaktu místních, návštěvníků a zástupců geoparku vytváří určitý vztah a důvěru mezi těmito aktéry. Je to jedna z mála možností, kde se zástupci geoparku mohou dozvědět názory a potřeby místních obyvatel. „*Z těch našich exkurzí se zase vyvinula nějaká skupina přátel, který dostávají pozvánky atd...*“ (G).

Mimo geologické exkurze byl jako stěžejní náplň geoparku označený land artový festival Proměny v zaniklé obci Jabloneček (viz kap. 5.3.6). „*Ten land art to je takový stěžejní, to strašně lidi sdružuje. Propojuje se minulost toho kraje s přítomností, to nové vnímání toho odkazu a krajiny*“ (G). Přestože všichni respondenti hodnotili akci velmi pozitivně, tak zároveň většina z nich se domnívá, že osloví pouze velmi specifickou skupinu lidí, a to častěji z širšího okolí spíše než z území působnosti geoparku. „*Na tu akci v Jablonečku, to je tak specifická skupina lidí, která se zajímá o tyhle věci a pak tam jde. Té široké veřejnosti, nebo obyčejné komunity, tak té se to týká hrozně málo*“ (NO). Skutečnost, že festival Proměny stejně jako geologické exkurze bude atraktivní zejména pro specifickou skupinu lidí je přirozené a očekávané, a právě díky tomu může mít akce lepší efekt, než kdyby se snažila cílit na široké spektrum obyvatel najednou (Xu a kol. 2013; Ng 2014). Na druhé straně však respondenti zdůraznili, že zde mimo tyto dvě hlavní aktivity geoparku nejsou jiné pravidelné akce pro veřejnost, tudíž existuje pouze velmi úzký okruh lidí, kteří geopark znají. Právě to by bylo potřeba změnit a snažit se obsáhnout větší spektrum lidí. Ovšem nikoliv změnou již úspěšně zažitých akcí, která je opravdovým vrcholem geoturistických aktivit v Ralsku, ale spíše zvýšením množství akcí pro různé skupiny obyvatel a návštěvníků. Krokem tímto směrem by mohla být nově připravovaná akce s názvem *Jablka vzpomínek* (viz kap. 5.3.6). „*Možná tou akcí těch starých jabloní, že to pro ty zahrádkáře bude zajímavé. To jsme si právě říkali, že určitě by to mohlo oslovit i lidi, kteří vyloženě nejsou na ty čistě geologická témata*“ (S). Podobně mnoho respondentů zmiňovalo akci *Evropský den parků v Geoparku Ralsko*, která

se konala v roce 2015, avšak v dalších letech již nikoliv (viz kap. 5.3.6), což je vnímáno jako velké ochuzení.

Dalším častým komentářem byl výše nastíněný problém vzdálenosti geoparku a jeho aktivit od místních komunit. To je do jisté míry pravděpodobně způsobené vymezením geoparku v rámci území s velmi nízkou hustotou zalidnění nezahrnující okolní obce a nedostatečnou spoluprací se zástupci samospráv. „*Geopark by měl jít víc do města a do těch lokalit mezi lidí*“ (ZS). „*Pro ty dospělý lidi to je těžké, pokud ten člověk není cyklista a je to opravdu člověk vytížený a uzavřený v tom městě, tak ten geopark ho asi neosloví*“ (S). Podobně bylo několika respondenty naznačeno, že jednotlivé aktivity nejsou v rámci území rovnoměrně rozprostřené a geopark má tak v jednotlivých částech různý dosah, což je v rozporu s myšlenkou rovnoměrného rozvoje území geoparku (Mc Keever, Zouros 2005). „*To je pro mě už dost daleko todle, to se musím přiznat, že nevím*“ (ZS). „*Kdybych se aktivně nezajímala o vzdálenější dění, tak si myslím, že tady v mém okolí se vlivem geoparku nic nezměnilo*“ (P). Podobně je geopark stále vzdálen i svými tématy široké veřejnosti a věnuje se mu spíše odborná veřejnost, což je opět jeden z častých problémů geoparků vyžadující více participativní přístup (Turner 2013; Fanwei 2014). Respondenti uváděli, že na některé akce geopark zval širokou veřejnost, avšak jednalo se o workshopy a konference, které svým zaměřením osloví pouze odborníky či vybrané aktéry z území.

V rámci neživých interpretačních nástrojů vytvořených geoparkem v regionu (viz kap. 5.3.4) byly chváleny zejména altány s plastickou mapou oblasti a informačními cedulemi v blízkosti Hamru na Jezeře. Ty jsou podle respondentů zajímavé, dobře provedené a na vhodném místě vzhledem k oblibě daného okruhu pro pěšší i cyklisty. O geostezkách již byl informovaný menší počet respondentů, ale ti, kteří o geostezkách věděli, tak je hodnotili velmi pozitivně. Podobně cykloprůvodce po zaniklých obcích, který přestože je v oběhu velmi krátkou dobu, tak ho většina respondentů znala a hodnotila jako velmi dobrý nápad, který by měl být rozvíjen i značením v prostoru a vydáváním dalších podobných produktů. Na druhou stranu mnoho respondentů udávalo nedostatky, které byly identifikované v rámci hodnocení interpretace v kap. 5.3.4 (nedostatek laviček, umístění přístřešků na málo využívané trasy turisty i místními). „*Působí to na mě tak, že ten geopark dostal nějakou dotaci, za tu postavil něco a není to úplně dotažené*“ (U). Právě těmto nedostatkům lze předcházet větším zapojením místních aktérů a obyvatel do plánování a vytváření interpretačních prostředků (Bevan 2014; Norrish, Sanders, Dowling 2014). V danou chvíli jsou interpretační prostředky vytvářeny velmi efektivně se zdařilým designem, avšak na úkor zapojení širšího okruhu aktérů a obyvatel, který by zpomalil tvorbu interpretace a vyžadoval vyšší finanční podporu.

Ovšem interpretační infrastruktura by měla pro místní obyvatele vyšší hodnotu a snadněji by se s výsledkem identifikovali. Zároveň by se mohlo předejít některým negativním ohlasům a kritice, stejně jako by byla větší informovanost o existenci interpretačních prvků i geoparku samotném (Bevan 2014). Mohlo by to vést ke zvýšení vnímání geoparku jako instituce pro rozvoj komunitního života, nikoliv pouze pro rozvoj cestovního ruchu. Participativně laděná tvorba interpretačních prostředků, stejně jako rozvoj dalších akcí, je však opět možná pouze s aktivní spoluprací a spolufinancováním dalších aktérů v území.

5.4.3 Chybějící dopravní propojenost, turistická infrastruktura a podnikatelská aktivita zabraňující ekonomickému rozvoji

Tabulka 12: Chybějící dopravní propojenost, turistická infrastruktura a podnikatelská aktivita zabraňující ekonomickému rozvoji – hlavní zjištění

klady
velký potenciál pro cykloturistiku
vhodný rozvoj CR může zvýšit socioekonomický rozvoj regionu - pozitivní příklad Ploučnice
hledání rovnováhy mezi ochranou a zpřístupněním lokalit
zápory
neexistující turistická infrastruktura v převážné části území jako hlavní bariéra rozvoje CR
v oblasti Máchova jezera problém kvality a cenové hladiny ubytování - chybějící ubytování pro střední třídu
velmi krátká turistická sezóna
v oblasti Máchova a Hamerského jezera - letní masová turistika X oblasti Ralska - nevyužitý potenciál
obava podnikatelů z podmínek čerpání dotací pro rozvoj agroturistiky
nízká podnikatelská aktivita
nezájem a nepochopení principů udržitelného turismu podnikateli a některými dalšími aktéry
velmi nízké využívání a povědomí o certifikaci regionálních produktů
špatná dopravní propojenost - zvýšení izolace středu území vytvořením obory
chybějící vstupní brány s odstavnými parkovišti do oblastí nedostupných motorovými vozidly – zatížení okolních obcí
minimální přínosy z CR v některých oblastech způsobující nezájem místních obyvatel o jeho rozvoj i geopark
problém adrenalinového turismu a neukázněnosti návštěvníků
pouze kvalitní interpretace nestačí k ochraně území, nutnost zajistit další prostředky k předcházení negativním dopadům turismu

Zdroj: vlastní šetření

Hlavním cílem vzniku evropských geoparků bylo podpořit socioekonomický rozvoj prostřednictvím využívání geodědictví v periferních hospodářsky stagnujících, avšak geologicky hodnotných oblastech (Zouros 2004). Podobně území NG Ralsko, které zejména vlivem historických událostí patří dnes k ekonomicky zaostávajícím oblastem, má velký

potenciál pro rozvoj založený na CR (viz kap. 5.1). K rozvoji cestovního ruchu může vznik geoparku bezpochyby pomoci podle většiny respondentů. Všichni do jednoho se však shodují, že je tu zásadní problém popsany již v kap. 5.1, a to chybějící síť ubytovacích a stravovacích zařízení ve spojitosti se špatnou dopravní propojeností. Výsledkem je nulový přínos CR pro obyvatele v převážné části regionu. „*Ralsko jako oblast má obrovský potenciál. Problém je, že když my uděláme pozitivní prezentaci, tak tady ty peníze nezůstanou, protože tady nejsou ty služby*“ (G). „*Pokud se tam ten turistický ruch má nějakým způsobem uchytit, tak se tam musí udělat zázemí. Protože teď to funguje tak, že já tady vezmu auto, přijedu tam, odstavím auto, vezmu si brusle nebo kolo, zajezdím si. Potom sednu do auta a jedu pryč. Teď je otázka, jestli to je cíl a co to přináší tomu území?*“ (S). Jedná se o stejný problém jako Ginting, Rahmana a Sembiringa (2017) identifikovali v geoparku Bakara Caldera Toba, kdy nemožnost návštěvníků utratit své peníze zabraňovala socioekonomickému rozvoji, a tím pádem i rozvoji samotného geoparku.

V oblasti Máchova jezera, kde jsou určité ubytovací kapacity, je pak podle mnoha respondentů problém s kvalitou a cenovou hladinou ubytování. Upadající kvalita ubytování, vzhledem k tomu, že se do starých rekreačních středisek neinvestuje, ty pomalu chátrají a jejich stav již neodpovídá ceně. Nové ubytovací zařízení v okolí Máchova jezera jsou naopak často luxusní a svými cenami dostupná pouze pro vyšší třídu. Ve výsledku chybí standartní ubytování pro střední třídu. „*Chce to, aby i podnikatelé, kteří používají dodnes zařízení z období spartakiád, tak aby do toho dávali peníze, jinak sem přestanou ti lidé jezdit. Protože za chvíli jim už nebude stačit stará chatka bez sociálky*“ (NO).

Dalším velkým problémem, který zabraňuje rozvoji turistické infrastruktury a cestovního ruchu a následně socioekonomickému rozvoji, je velmi krátká turistická sezóna, což je nejvíce patrné v oblasti Máchova jezera. „*Během toho léta se pracuje a vytvoří se zdroje na celý rok. Spousta lidí vám řekne, že nejhorší je přijet na Máchovo jezero na konci srpna, kdy místní obyvatelé jsou už unavení a kvalita služeb rapidně klesá*“ (SS). To následně neumožňuje, aby se v území užívaly i jiné služby, které by udržely obyvatele v regionu po celý rok. „*Tady není moc velká sféra služeb, protože ty občůdky krachují na to, že nemají kupní sílu, protože všichni jezdí do práce pryč. Zaměřila bych se na to podporovat ty podnikatele v místě, aby tady udrželi pracovní sílu. Ovšem to je samozřejmě na politice*“ (TIC). Jelikož i Máchovo jezero, kde je cestovní ruch rozvinutý, má problémy s dlouhodobou ekonomickou udržitelností, je obava začít podnikat v Ralsku a jiných obcích s omezenými možnostmi oprávněná. „*To si myslím, že tady je trochu ta obava rozjet to podnikání a samozřejmě předpokládá to nějakou investici*“ (SS). Jednou z možností pro podnikatele je získání dotace

na rozvoj agroturistiky, k čemuž napomáhá LAG Podralsko. Podle manažerky organizace dochází k jejich čerpání zřídka a pouze v malém rozsahu vzhledem k přísným podmínkám, velké administrativní náročnosti a nedostatečné výši dotace, která podnikatele nepřesvědčí podstupovat riziko nesplnění podmínek a vrácení peněz. Vzniká tady začarovaný kruh, z kterého je velmi těžké vystoupit.

Nezákladnějším problémem je však celkově malé množství podnikatelů, a to nejen v cestovním ruchu, související s nízkou hustotou zalidnění, nedostatečným kapitálem a chybějící podnikatelskou tradicí vlivem historických událostí (viz kap. 5.1). Podobně aktivita stávajících podnikatelů je velmi nízká a zájem o širší rozvoj regionu minimální. To zdůrazňovalo mnoho aktérů od zástupců samospráv, neziskových organizací a infocenter až po samotné podnikatele, s kterými se podařilo uskutečnit rozhovor. *„Tady málo lidí podniká v něčem soukromě. Většina lidí dojíždí do zaměstnání a vracejí se zpátky večer“* (S). *„Mimoň chtěla udělat bezplatnou databázi podnikatelů na stránkách města. No já nevím, jestli asi půlka se ozvala, asi ani to ne“* (TIC).

Nedostatečnou aktivitu místních podnikatelů lze ilustrovat ve spojitosti s regionálními produkty, na které se zaměřovala jedna z otázek rozhovoru. Regionální produkty, ať už potraviny či jiné výrobky s vazbou na region jsou jedním z nejčastějších zdrojů příjmů místních obyvatel v rámci mnoha geoparků (Farsani, Coelho, Costa 2011; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017). Nejenže společně dotváří zajímavé turistické produkty, ale také mohou upevňovat regionální identitu místních obyvatel (Bessiére 1998; Fauzi, Misni 2016). Na území NG Ralsko existuje certifikovaná značka *Regionální produkt Lužické hory a Máchův kraj* fungující pod záštitou LAG Podralsko (viz kap. 5.2.3). Podle zástupců LAG Podralsko stačí pro její získání pouze vyplnění dotazníku a následně je zajišťována různorodá podpora zaregistrovaných producentů formou propagace, vydáváním katalogů, samolepek na výrobky, rozesláním informačních emailů o nejrůznějších akcích, trzích apod. Přesto však bylo během šetření zjištěno, že značka ani mezi důležitými aktéry není všeobecně známá. *„No, že existují nějaký regionální potraviny, tak to vím. Ale že zrovna existují nějaký Lužické hory, to ne“* (U). Několik málo respondentů o značce již slyšelo, ale nedokázali uvést jediný produkt. Důvodem, proč je o značce malé povědomí mimo jiné pramení v jejím malém využívání místními podnikateli. Podle manažerky LAGu Podralsko je velmi těžké získat nové podnikatele a značku tak využívá pouze malá skupina, která se zaregistrovala již na začátku. Jedná se o podnikatele, kteří si jsou vědomi, že se jim certifikace hodí pro účast na nejrůznějších trzích a festivalech mimo region. Mezi nejčastějšími důvody nevyužití certifikace je nedůvěra, obava z administrativy a nepochopení využití certifikace. *„Prorážet*

s tou značkou, byť už ji nějaký pátek máme, je na úřadu průmyslového vlastnictví, máme ochrannou známku, tak není to úplně snadná cesta“ (NO). Vzhledem k malému využití certifikace regionálních produktů je myšlenka rozvinutí spolupráce geoparku a producentů na výrobě geoproductů po vzoru mnoha geoparků (Farsani, Coelho, Costa 2011; Farsani a kol. 2014; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017) zatím velmi vzdálená a nereálná.

Další bariéra zmiňovaná respondenty je dopravní dostupnost. Jedná se o častý problém mnoha geoparků vzhledem k tomu, že se jedná zpravidla o periferní oblasti (Čtveráková a kol. 2014; Ginting, Rahman, Sembiring 2017). Dopravní situace NG Ralska je však specifitější (viz kap. 5.1.5). Mnoho respondentů navíc upozorňuje, že se situace zhoršuje, místo, aby se zlepšovala. Například několik jich uvedlo výstavbu obory Židlov (viz kap. 5.1.3) jako záminku, jak prostor ještě více uzavřít. Podle respondentů tento záměr nebyl konzultován s místními aktéry, přestože má velmi negativní dopad na fungování regionu. Například některé sídelní jednotky jsou díky oboře ještě více oddělené od svého administrativního centra a došlo k izolaci středu území. *„Historicky vždy byla silnice Osečná – Kuřívody – Bělá. Takže teď, když chcete jet do Bělé, tak musíte jet nejdřív do Mimoně 50 km. Přitom tam ale přímá silnice existuje, chtěl jsem její zpřístupnění, ale byly obrovské tlaky proti, takže teď tam je všude zákaz vjezdu“ (S). Nelze zhodnotit v rámci předložené práce zda je, či není dobrý vznik obory a za jakým účelem byla opravdu vytvořena, ale je evidentní, že to v daném území zkomplikovalo dopravní propojenost a zhoršilo vzájemnou důvěru a spolupráci mezi aktéry.*

Určitým paradoxem je, že území je protkané sítí asfaltových cest, avšak propojenost jednotlivých sídel je zde velmi nízká, protože naprostá většina z nich je nedostupná pro motorová vozidla. Až na některé konkrétní příklady popsané výše, je to respondenty chápáno kladně vzhledem k unikátní přírodě a charakteru území. Mnoho z cest funguje jako cyklotrasy, což všichni označovali za velký potenciál oblasti. Zároveň většina udávala, že by se více cyklotras, ale i pěších tras mohlo vyznačit v krajině pomocí turistického značení, které je zde stále v omezeném množství. Zdůrazňováno bylo celkově nedostatečné propojení jednotlivých cyklotras a navigace v území. *„Stovky lidí se ptá na propojení pro cyklisty po nějaké cyklostezce od Mácháče na Mimoň a Hradčany. Je zde mnoho různých cyklostezek, ale chybí propojení“ (P).*

Tento fakt společně s minimální veřejnou dopravou (viz kap. 5.1.5), způsobuje velký tlak na obce v okolí území nedostupného motorovými vozidly, kde dochází ke koncentraci automobilů a zcela chybí jakékoliv odstavné plochy. Několik respondentů zdůrazňuje, že pokud nedojde k vytvoření parkovišť pro individuální turisty, tak bude docházet

k nevraživosti místních obyvatel či samospráv vůči rozvoji cestovního ruchu, ale také vůči geoparku, který je s ním spojován. „*Když ti turisti budou nechávat auta všude možné, tak lidi to začnou nenávidět, a jak takhle lidi začnou nenávidět, tak už to potom v nich je a potom už jsou všichni proti*“ (S). Takový vztah rezidentů k návštěvníkům lze přirovnat k třetí a čtvrté fázi Doxeyho iritačního indexu (Doxey 1975 cit. v Pásková 2009). K těmto fázím může podle respondentů dojít, pokud se otázka parkování nebude řešit. Mnoho respondentů očekává, že se geopark bude angažovat v oblasti vyřešení problému s odstavnými parkovišti. Důvodem může být to, že řešení odstavných parkovišť je uvedeno jako jeden z cílů v *Koncepci rozvoje cestovního ruchu v Geoparku Ralsko* a zároveň je geopark spojován především s rozvojem CR. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, tak není v moci neziskové organizace vytvořit odstavná parkoviště. Geopark by se měl snažit v rámci existujících struktur, kde jsou i místní samosprávy, podporovat možná řešení a lépe komunikovat tento problém, aby nedocházelo k popsáním nedorozuměním a nevraživosti vůči instituci jako takové. Odstavná parkoviště by do budoucna nejen vyřešila problém parkování, ale zároveň by mohla podnítit ekonomický rozvoj a plnila by informativní a navigační funkci prostřednictvím informačních panelů. To by mohla být i velká příležitost k propagaci geoparku a mnoho respondentů si to uvědomuje. „*Když tam je odstavná plocha, tak tam přijde Pepa, který točí cukrovou vatu a Jarda co opéká buřty a už to tam jede. Ty lidi z té obce a okolí se tam ještě přiživí a jak se tam někdo přiživí, tak bude pro*“ (S).

Mnoho výzkumů potvrzuje, že postoj místních obyvatel vůči návštěvníkům a CR obecně přímo závisí na jejich účasti na aktivitách CR a přerozdělení příjmů (Pásková 2013; Shahhoseini, Modabberi, Shahabi 2017 atd...). Vzhledem k uváděné nízké podnikatelské aktivitě, krátké sezóně a celkově nedostatečných příjmech z CR je pro mnoho místních obyvatel cestovní ruch nepotřebný a spíše oceňují klid v území. „*Ten turismus, ti místní říkají, že před třeba 20 lety, když bylo vypuštěný jezero, tak tady bylo líp, byl tady větší klid*“ (S). „*V Ralsku, kde vlastně nemají ty ubytovací kapacity a nemají žádný příjem a spíš na ně dopadá jenom to negativum denní návštěvnosti, kdy ten turista opravdu jen projde nebo projede, tak myslím si, že tyhle obce pak rozhodně nemají nějaký zájem na zvyšování cestovního ruchu v území*“ (SS).

Na druhou stranu téměř všichni aktéři si jsou vědomi, že CR v této oblasti má potenciál k tomu, aby podnítil určitý ekonomický rozvoj a udržel některé služby a lidi v regionu. Příkladem mohou být již některá území, např. rozvoj vodní turistiky na řece Ploučnici či sportovního turismu ve města Stráž pod Ralskem (viz kap. 5.1.6). Tyto výhody však musejí být zřejmé místním obyvatelům a CR se musí rozvíjet udržitelným způsobem (Pásková 2009;

Norrish, Sanders, Dowling 2014). Zde vzniká další problém, kdy podle respondentů většina podnikatelů v území nerespektuje principy šetrného CR. Obecný pojem o konceptu udržitelného CR a zejména jeho praktikování je velmi nízký, a to nejen u podnikatelů, ale často i v rámci veřejné sféry. „*Tihle lidé nedorostli, dneska třeba vůbec nevědí, co je šetrný cestovní ruch po stránce ekologické a je to nezajímá vůbec*“ (NO). „*Co je šetrný turismus neví v Česku téměř nikdo*“ (G). Pokud by mělo do budoucna dojít k většímu rozvoji CR, bude nutností zvýšit povědomí o těchto principech, motivovat podnikatele k jejich využívání a podporovat zejména ty, kteří již podobných principů využívají a mohou být vzorem pro ostatní. To je i jeden z hlavních cílů NG Ralsko, který však podle zástupců geoparku dosud nebyl realizován v požadovaném rozsahu, vzhledem k nedostatečným finančním a lidským kapacitám. „*Už dneska, myslím si, že geoparky nabídlý řadu zajímavých informací prostřednictvím seminářů a workshopů. Snaží se místním ukázat ty možnosti, jak využít zvýšenou návštěvnost toho území. Ne vždy se to samozřejmě daří*“ (SS). Několik respondentů dokonce i zmiňovalo nutný příchod nových osvědčených podnikatelů, kteří by mohli inspirovat ostatní.

Přestože podle většiny respondentů je rozvoj CR na území geoparku s výjimkou několika málo lokalit spíše v začátcích, tak s pomalu zvyšujícím se počtem návštěvníků dochází i ke vzniku jeho negativních dopadů. Respondenti se zamýšleli nad problematikou zpřístupnění některých atraktivit na jedné straně a ochranou přírody na druhé straně obdobně jako autoři odborných prací citovaní v kap. 2.3. „*Jak se zvedl turistický ruch, tak na skále, která je hned vedle silničky, kde teď je nějaký provoz, tak již nejsou sokoli. Na druhou stranu jako nemůžeme si představovat, že tady všude uděláme zóny, kam nikdo nesmí, převažující jsou stále klady*“ (U). „*Tak na tom Stohánku, když se to tam trochu odhalilo, tak samozřejmě ta návštěvnost se zvýšila, ohoblovali se schody, takže se budou muset udělat dřevěný. Ale zase když si ten Stohánek budeš držet, aby o něm nikdo nevěděl, tak proč tam jako bude*“ (G). Všichni respondenti se víceméně shodli na tom, že je nutné najít rovnováhu mezi ochranou a interpretací, kdy nelze návštěvníky neomezeně pustit do všech cenných lokalit, avšak zároveň je nutné přijmout, že k některým změnám vlivem zvýšené aktivity dojde. „*Ne všechno lze zpřístupnit. Máme tady z toho důvodu národní přírodní rezervace, kde je zakázán vstup mimo značené cesty*“ (SS).

Ovšem neukáznění návštěvníci porušující pravidla zůstávají zejména v oblastech hnízdění citlivých druhů ptáků problémem. V této souvislosti mnoho respondentů identifikovalo jako jeden z nejrozšířenějších problémů v oblasti adrenalinovou turistiku. „*Jsou tu motorkáři, čtyřkolkáři, kteří mají objety všechny přírodní památky v okolí. Nikdo s tím nic nedělá, je*

z toho taková džungle“ (S). Jednou z překážek ochrany přírody udávaných respondenty je rozlehlost území, kdy je velmi těžké „mít prostor pod kontrolou“. „Když tady bude ta příroda dostatečně chráněná, tak proč ne nějaký rozvoj. Ovšem už teď se tady neděje ta ochrana... Ono je strašně krásné dovést sem ty turisty a ukázat jim ta místečka, ale aby tady třeba fungovaly nějaké odpadky apod.“ (P). Otázkou tedy zůstává, zda pro šetrné chování návštěvníků budou stačit pouze kvalitní interpretace nabádající k ohleduplnosti vůči přírodě a osvětově zaměřené akce. Většina respondentů se shoduje, že nikoliv. „Nejsou síly na to, aby to tady někdo kontroloval, na to geopark kapacity nemá. Chtělo by to v tom prostoru takovou jakoby stráž“ (S). Dalším návrhem bylo, aby se začalo od podnikatelů, zástupců obcí a celkově obyvatel, kteří by měli jít návštěvníkům příkladem, což se podle respondentů často neděje (viz kap. 5.4.1).

Podobné výše popsané infrastrukturní problémy jsou známé i z jiných geoparků (Ginting, Rahman, Sembiring 2017; Rosyidie a kol. 2018; Čtveráková 2014). Jejich vyřešení není lehkým úkolem a nepůjde bez dlouhodobé a vytrvalé práce všech aktérů v regionu včetně geoparku, což si mnoho respondentů uvědomuje. „*To jako neuděláme za rok, to je prostě věc, na které se musí postupně pořádk a pořádk pracovat“ (G). Velkou nadějí v tomto směru pro všechny respondenty je nedávné zřízení destinačního managementu Máchův kraj (viz kap. 5.1.1; 5.4.4).*

5.4.4 Nedostatečná spolupráce hlavních aktérů

Tabulka 13: Nedostatečná spolupráce hlavních aktérů – hlavní zjištění

klady
pozitivně hodnocena podpora geoparku a asanace území Libereckým krajem
fungující spolupráce v rámci environmentálního vzdělávání pod záštitou LAG Podralsko
vznik destinačního managementu Máchův kraj s cílem sdružovat důležité aktéry a koncepčně rozvíjet CR v regionu
pozitivní změny v komunálních volbách v roce 2018 - očekávání zvyšující se spolupráce geoparku a samospráv
zápory
spolupráce funguje většinou pouze nárazově, mezi dvěma aktéry – dlouhodobá spolupráce většího množství aktérů doteď v území neprobíhala
vliv historických událostí, nedostatečná komunikace a šíření nepravdivých informací brání spolupráci
kritika vznikající koncepce rozvoje Ralska pod záštitou Libereckého kraje a TUL a mylně spojovaná s geoparkem
spolupráce geoparku a samospráv je spíše nedostatečná – závislá na komunálních volbách
neexistence větší obce na území geoparku – pouze omezené možnosti podpory geoparku
rezervy ve využití potenciálu možné spolupráce geoparku a podobně zaměřených zájmových sdružení, neziskových organizací a státní ochrany přírody
projekty geoparku se žáky a učiteli pouze jednodenní vzhledem k omezeným finančním a časovým možnostem
plánované odtržení severní části geoparku od destinačního Managementu Máchův kraj ve prospěch Lužických hor – roztržitost území geoparku
klady i zápory
aktéři jsou o sobě vzájemně informovaní, ale spíše fungují vedle sebe nežli spolu
rozdílná vybavenost turistických informačních center letáky a informacemi o geoparku
otevřenost aktérů ke spolupráci, avšak bez vlastní aktivity a iniciativy

Zdroj: vlastní šetření

Na základě mnoha prací ukazujících různě fungující geoparky v závislosti na typu řídicího subjektu, charakteru území a mnoho dalších okolnostech je evidentní, že řízení geoparku může vypadat různě. V zásadě by se mělo jednat o určitý typ participativního, interdisciplinárního a znalostního managementu území (Kopp 2013, Turner 2013, Farsani a kol. 2014, Halim, Ishak 2017). Přestože na první pohled se zdá, že management NG Ralsko splňuje uvedené atributy, tak na základě šetření je evidentní, že nedochází k dostatečné spolupráci mezi geoparkem a ostatními aktéry a rezidenty. Mnoho ukázek nefungující spolupráce je uvedeno již výše v rámci konkrétních činností (viz kap. 5.4.1; 5.4.2; 5.4.3). Přestože jednotliví aktéři o sobě vzájemně vědí, a někteří mají i přehled o činnostech ostatních, tak podle většiny respondentů spíše fungují vedle sebe nežli spolu. *„Zatím neplánujeme společné projekty. Děláme podobné věci, ale spíše fungujeme vedle sebe, než že*

bychom fakt intenzivně spolupracovali“ (NO). Spolupráce určitá funguje, ale spíše na bázi vzájemného informování, menší finanční podpory či propagace, a to většinou nárazově, ojediněle a pouze mezi dvěma aktéry. Chybí dlouhodobá spolupráce více aktérů najednou, díky které by mohlo dojít k trvalejším pozitivním změnám v území. Takové změny není jednoduché nastartovat a je pro ně nutná komunikace, koordinace a kooperace všech aktérů (Holešínská 2010; Kopp 2013), což v území chybí podle většiny respondentů. „Trochu mě mrzí, že si tady lidi nedokážou víc sednout pohromadě a pracovat ve větších skupinách. Organizace třeba i zaměřující se na ochranu přírody, na turistické aktivity apod. Je jich tu dost, ale měly by více spolupracovat. Poslechnout jeden druhého, neupřednostňovat jen svoje zájmy, vidět to v širším horizontu“ (NO).

Nedostatečná spolupráce a komunikace se vzájemně podmiňuje s výše popsanou nedůvěrou, nepochopením či dokonce šířením nepravdivých informací. Tím se vztahy mezi jednotlivými aktéry zhoršují a je velmi těžké prolomit vytvořené bariéry. Podle mnoha respondentů jsou v území vytvořené určité bariéry již z dob otevření hranic vojenského prostoru, ke kterému docházelo v bouřlivém období 90. let a nejrůznější aktéři a instituce se snažili v území prosadit své zájmy, což mnoho lidí vnímá dodnes (viz kap. 5.1.4). „Pořád se to tam mele, není to vůbec jednoduché, ta historie tam je furt a vystrkuje růžky“ (G). Dalším problémem je nedostatek financí a energie k nastavení dlouhodobější spolupráce, která přestože je nakonec ve výsledku produktivnější, tak ze začátku vyžaduje větší investici zdrojů (Halim, Ishak 2017).

V mnoha výzkumech geoparků se pro fungující spolupráci ukazuje jako velice problematické vymezení území napříč administrativními jednotkami a koordinace činností samospráv, geoparku a regionálních vlád (Norrish, Sanders, Dowling 2014; Čtveráková a kol. 2016; Rosydie a kol. 2018). Výhodou NG Ralsko je fakt, že se nachází pouze na území Libereckého kraje, který byl většinou aktérů, včetně zástupců geoparku v mnoha ohledech hodnocen pozitivně. Stále dochází za pomoci kraje k asanaci území, jenž není v možnostech obce Ralsko. Mezi pozitivy udávanými respondenty bylo financování mnoha aktivit včetně Geoparku Ralsko a přítomnost hejtmana Libereckého kraje ve správní radě geoparku, což zajišťuje potřebnou informovanost a pochopení geoparku na regionální úrovni (viz kap. 5.2.3) „Dneska jsme šťastný za pana hejtmana Půtu a Liberecký kraj“ (G). Pokud však jde o Komisi revitalizace Ralska, tak ta byla většinou aktérů označená spíše za formální uskupení, které nemá příliš praktických důsledků pro region.

Naopak v negativním smyslu byla zmiňovaná aktuálně vznikající rozvojová studie bývalého VVP Ralsko, kterou Liberecký kraj zadal vypracovat Technické univerzitě v Liberci (TUL) ve snaze řešit území koncepčně. Podle dostupných informací a odpovědí aktérů došlo k vytvoření expertního týmu pod záštitou prorektora TUL. Ti vypracovali koncepci rozvoje, avšak bez jakéhokoliv projednávání s místními aktéry včetně zástupců místních samospráv, což se samozřejmě setkalo s velkou vlnou odporu. *„Podle mě proces nepovedený. Já bych od toho očekávala, že budou jednání, kulatý stoly, kde se o tom bude diskutovat, kde budou ti aktéři. Oni šli jiným způsobem. Teď je to tak, že oni mají vizi, jak by Ralsko mělo vypadat a do toho vstupují ti jednotliví aktéři a říkají, že si to nemyslí. Co s tím bude kraj dělat, netuším“* (G). Přestože toto jsou slova zástupců geoparku, kteří podobně jako zbytek aktérů v regionu do tvorby koncepce neměli možnost zasahovat, tak mnoho respondentů uvádělo, že se jedná o projekt Libereckého kraje, Technické univerzity a Geoparku Ralsko. Tato nepravdivá domněnka nejspíš vznikla na základě faktu, že hejtman Libereckého kraje a prorektor TUL zpracovávající projekt jsou členy správní rady geoparku, což však nemělo na tvorbu koncepce žádný vliv. *„Nevím, čím zájmy Univerzita prosazuje, ale rozhodně ne naše. Takže nám se to vůbec nelíbí a protože cítíme, že to je spojený s tím geoparkem, tak mi do toho nejdeme. Protože my do toho ani nevidíme, co dělají. Oni nám to nechtějí ukázat“* (S). Jedná se o názornou ukázkou nedostatečné komunikace a spolupráce ve spojení s nepochopením geoparku, které má velmi negativní vliv na důvěru a budoucí spolupráci daných aktérů. Právě tím, že geopark není pro některé aktéry zcela čitelný subjekt, vzbuzuje nedůvěru a chybí platforma, kde by docházelo k pravidelnému setkávání a informování, tak dochází k neoprávněnému spojování geoparku s různými negativními skutečnostmi.

Spolupráce se samosprávami se odvíjí v závislosti na výsledcích komunálních voleb, což zdůrazňovali nejen zástupci geoparku. Celkově je hodnocena jako spíše nedostatečná. Přestože se geopark nachází na území pouze tří obcí, tak vzhledem k jeho vymezení se podle zástupců geoparku snaží spolupracovat i s obcemi v jeho bezprostředním okolí (viz kap. 5.2.1), primární však zůstává obec Ralsko, která zaujímá převážnou část území geoparku. Právě v Ralsku dochází k častým politickým změnám, což spolupráci s geoparkem značně ztěžuje. Například v době vzniku geoparku byl starostou zároveň člen správní rady stojící u založení geoparku. Došlo dokonce i k vypracování návrhu komunitního centra, kde by měl geopark svou expozici. To se nakonec neuskutečnilo vzhledem ke změně politické reprezentace, kdy pro nadcházejícího starostu nebyl geopark a spolupráce s ním mezi prioritami. Vzhledem k nedávným komunálním volbám je otázkou, jak se bude vyvíjet spolupráce geoparku a Ralska do budoucna. *„Já se tomu úplně nebráním, ale doteď sem*

nepocítil potřebu nebo nedošli jsme ke společnému bodu, který by byl pro nás významný. Pokažd' přijde geopark s něčím, do čeho bychom se měli aktivně zapojit a bylo by to přínosem pro naše lidi nebo pro naše území, tak budeme rádi“ (S).

Opačným příkladem je vedení města Mimoň, které sice nepatří do území geoparku, ale je jeho důležitým nástupním místem. Zatímco předešlé vedení města Mimoň zastávalo ke geoparku spíše nedůvěřivý postoj bez rozvíjení hlubší spolupráce, tak nově zvolená vedení spatřuje do budoucna velký potenciál ve spolupráci s geoparkem. To lze ilustrovat i na přestěhování kanceláře geoparku do Mimoně a naplánování akce *Jablka vzpomínek*, která se bude konat na náměstí v Mimoně (viz kap 5.3.6). *„Do budoucna věřím, že ta spolupráce může být velká, ale musíme nastavit, co vlastně můžeme a co ten geopark nám je schopný nabídnout, zatím bylo málo času“ (S).*

Podobně dochází v určité míře ke spolupráci s obcemi, na jejíž části se nachází území geoparku. Spolupráce s městem Doksy zejména prostřednictvím příspěvkové organizace *KulturaDoksy.cz*, která zastupuje město v oblasti kultury a cestovního ruchu. Dále s obcí Hamr na Jezeře, s kterou podle respondentů dochází ke spolupráci zejména na značení turistických cest na území obce. Na tvorbu propagačních materiálů či konání land artového festivalu *Proměny obce* poskytují určitou finanční podporu, avšak jedná se o relativně malé částky, vzhledem k jejich omezeným možnostem. *„Nemůžeme chtít od obce, která má minimální rozpočet, aby přispívala ve výši statisíců“ (G).* To je podle zástupců geoparku určitá nevýhoda v porovnání s některými jinými geoparky, které mají na svém území větší obce schopné v případě potřeby geopark dostatečně podpořit.

Pokud jde o další obce v okolí území NG Ralsko, tak podle respondentů ke spolupráci příliš nedochází. *„S námi se opravdu tolik nejedná a je zde hodně ta nedůvěra. Na další schůzi mikroregionu, tam byste slyšela, jak ti někteří starostové, jak třeba jsou proti“ (S).* Navíc někteří zástupci okolních samospráv zdůrazňují, že geopark působí na území Ralska, nikoliv na území jejich obce, tudíž do toho nemohou příliš zasahovat. *„Nějak aktivně do toho nezasahujeme, to je samozřejmě území někoho jiného. V současné době ani nevím, co tam je hotovýho. Když už považuju za svoji chybu, že jsem tam nebyl, tak si myslím, že nějaká zpráva měla přijít o tom, co se tam děje... Jinak třeba nám neudělá problém, když nás někdo osloví, tak udělat tady tabuli Geopark Ralsko. To samé to propojení přes webové stránky atd...“ (S).* Výjimkou je město Česká Lípa, odkud pochází část realizačního týmu a zakladatel geoparku a kde donedávna byla umístěna i kancelář geoparku a stále probíhá úzká spolupráce s Vlastivědným muzeem a dalšími organizacemi. Mnoho aktivit tedy probíhá přímo v České

Lípě a město geopark podporuje a propaguje, přestože není v jeho působnosti ani jeho bezprostředním nástupním místem. To je zcela jistě pozitivní fakt, ale zároveň to způsobuje nedůvěru aktérů přímo z území geoparku, kteří se pak s geoparkem neztotožňují (viz kap. 5.4.2).

Propagační materiály geoparku byly přítomné ve všech turistických informačních centrech na území NG Ralsko i v jeho okolí. Zástupci infocenter, s kterými se podařilo uskutečnit rozhovor, uvedli, že jsou o geoparku informovaní a dochází ke spolupráci zejména formou odebírání jejich propagačních materiálů a vyvěšování aktualit na webové stránky. Potvrdili, že zejména o nový cykloprůvodce je od začátku velký zájem. V rámci jednotlivých infocenter byly cítit významné rozdíly v zásobování propagačních materiálů geoparku, stejně jako v přístupu zaměstnanců, který s největší pravděpodobností odpovídá jejich osobním postojům vůči geoparku. Zaměstnankyně jednoho infocentra uvedla, že se snaží doporučit geopark a jeho naučné stezky či geologické exkurze návštěvníkům i místním. Naopak zaměstnankyně jiného infocentra uvedla, že má k dispozici jejich materiály, ale jinak návštěvníky o geoparku vyloženě neinformuje, neboť si sama není jistá jeho působností a významem. Informovanost a přesvědčení zaměstnanců infocenter o významu geoparku je další z věcí, kterou by do budoucna mohl zlepšit zmiňovaný destinační management.

Podobně rozdílné provázání v závislosti na aktivitě konkrétních jedinců bylo patrné ve spolupráci s nejrůznějšími muzei, což samozřejmě není podmínkou pro rozvoj geoparku jako v případě informačních center, ale přispívá to k jeho fungování v regionu. Například Muzeum vystěhovalců do Brazílie v Náhlově je aktivním partnerem NG Ralsko a dochází ke vzájemné podpoře, ať už formou propagace, výpomocí či vzájemnou účastí na akcích. Spolupráce probíhá, přestože ani jedna z institucí nedisponuje přebytkem financí a jejich činnost je propojená pouze okrajově. Naopak, například zástupce Městského muzea – stálé expozice pyrotechnické asanace Ralska odmítl rozhovor s tím, že jejich činnost se nikterak neovlivňuje s činností NG Ralsko. Takových případů je více a samozřejmě tematicky se dané subjekty zcela nepřekrývají, avšak na druhou stranu vzájemná spolupráce a propagace by mohla být prospěšná oběma subjektům a zejména regionu, což dokládá první příklad.

Dále to jsou nejrůznější sdružení stejně jako další neziskové organizace, které jsou základem pro tvorbu sociálního kapitálu a fungování geoparku (Farsani a kol. 2014a, Halim, Ishak 2017). Přestože zástupci těchto organizací hodnotili geopark a jeho aktivity velmi pozitivně, tak většina z nich přiznala, že k hlubší a dlouhodobější spolupráci spíše nedochází. Někteří vyjádřili naději možné spolupráce do budoucna, avšak v závislosti na financích a časových

možnostech obou aktérů. Ojedinelým případem byla výpověď jednoho člena Spolku historie Mimoňska, který uvedl že zejména v začátcích působnosti NG Ralsko docházelo k jisté nevraživosti některých členů spolku, kteří měli pocit, že geopark jakožto silnější subjekt bere spolku jejich činnost. „*No bylo tam jako taková ta žárlivost na to asi, že tu naši náplň, kterou jsme měli my, že nám částečně berou. Tím marketingem přes tu historii těch zaniklých obcí. To je samozřejmě subjekt, který je, nedá se nic dělat, prostě silnější než nějaký občanský sdružení lidí, kteří to dělají tak nějak bokem*“ (ZS). Podle zástupců spolku i geoparku se již podařilo najít kompromis, kdy každý ze subjektů má své činnosti, do kterých se snaží si vzájemně nezasahovat a na svých internetových portálech se dokonce i vzájemně propagují. Na druhou stranu je to ukázka nefungující spolupráce, kdy na jedné straně došlo k určité dohodě ale bez využití potenciálu případné kooperace obou subjektů, která by ve finále mohla být výhodná pro obě strany.

K významnější spolupráci mezi neziskovými organizacemi dochází zejména v oblasti environmentálního vzdělávání. Existuje partnerství pod záštitou LAGu Podralsko, kde ředitelka geoparku zároveň vede pracovní skupinu EVVO programů (viz kap. 5.2.3). „*Ty jejich vzdělávací programy, když jsou zaměřeny tímhle směrem geologickým, tak to doplňuje zase ty naše programy, takže to je fajn*“ (NO). Podobně se doplňují i formy programu, kdy geopark realizuje zejména exkurze, či dojíždí do škol, zatímco jiné organizace mají potřebné zázemí a tomu přizpůsobují své programy. LAG Podralsko pak zajišťuje celý projekt po stránce finanční, strukturální a technické. Například zajišťuje dotace na proplacení autobusu pro děti v rámci terénních exkurzí s geoparkem, což je pozitivně hodnoceno učiteli, kteří právě nedostatek financí na autobusy uvedli jako jednu z největších překážek v jejich konání. Přestože jsou vzdělávací programy kvalitní a hojně využívané, tak se jedná pouze o jednodenní aktivity bez širšího zarámování, což dle mnoha autorů (Havlůjová, Foltýn, Charvátová 2012; Henriques, Tomaz, Sá 2012 Worton, Gillard 2013) nepřinese dlouhodobý požadovaný efekt. Podle Havlůjové, Foltýna a Charvátové (2012) by měla být snaha rozvíjet dlouhodobé projekty pro trvalý efekt na žákovu poznání, ale i hodnoty, postoje a chování. Tento problém částečně naznačovali i zástupci geoparku a učitelé. Ovšem neexistenci dlouhodobé a hlubší spolupráce zdůvodňovali nedostatkem finančních a časových možností. „*My chceme ten přesah, bereme to i jako školení pro učitele. Aby učitelé nějak spolupracovali a pomáhali geoparku, tak to ne. To po nich snad ani nemůžeme chtít, protože oni jsou zahlcovaní*“ (G). Specifickou aktivitou propojující kulturní dědictví oblasti je setkání žáků české a německé základní školy v zaniklé obci Jabloneček, kde jsou dodnes budovy české

a německé školy. „*Tohle by bylo dobrý, kdyby třeba byl tábor, protože ono za jeden den to není úplně jednoduché tohle docílit*“ (G).

V neposlední řadě mnoho respondentů navrhovalo, že by mělo docházet k větší spolupráci geoparku se státními institucemi CHKO Kokořínsko – Máchův kraj a VLS. „*Spolupráce s tím CHKO větší možná trochu. Protože CHKO spravuje těch deset přírodních památek, které se u nás nacházejí, tak možná by to chtělo ještě větší spolupráci*“ (S). Podle mnoho autorů (Larwood, Badman, McKeever 2013; Pásková, Čtveráková 2017 atd.) existuje určitá komplementarita fungování geoparku a státní ochrany přírody. Zatímco státní ochrana se primárně soustředí na ochranu přírodu, tak geoparky na vzdělávání a motivování obyvatel a turistů. Ve finále se však snaží dosáhnout stejného společného cíle, kterým je ochrana místních hodnot území, vzdělávání veřejnosti a udržitelné využívání zdrojů. To si zástupci geoparku uvědomují a geopark sami označují za: „*mezičlánek mezi státní ochranou přírody a získání veřejnosti pro ochranu přírody. To, že nenásilně informujeme a citově motivujeme ty lidi*“ (G). Rezervy ve spolupráci uznali zástupci geoparku i CHKO, kdy je nutné, aby do budoucna docházelo k větší vzájemné diskuzi. V tomto ohledu je předpoklad navázání možné spolupráce zejména na tvorbě interpretační infrastruktury.

Z většiny rozhovorů bylo patrné, že nikdo se vyloženě nebrání určité spolupráci (s výjimkou některých podnikatelů odmítajících rozhovor) ať už s geoparkem či s jakoukoliv jinou institucí. Na druhou stranu téměř nikdo samostatně nevyvíjí zvýšenou aktivitu, místo toho čekají, až je jednotlivé instituce kontaktují s konkrétními nabídkami. „*Když nás někdo zažádá o spolupráci, tak to si nepamatuju, že bychom někdy odmítli*“ (ZS). Podobné odpovědi zaznívaly od většiny aktérů, což je zcela určitě dobrý základ, ale pro rozvoj spolupráce a pozitivních změn v území to nestačí. Je nutné, aby docházelo k aktivitě u všech subjektů. Samozřejmě, že geopark musí vyvinout zvýšenou aktivitu na prezentaci a propagaci sebe jako instituce a svých dosavadních uskutečněných aktivit (Vystoupil, Šauer 2008; Larwood, Badman, McKeever 2013). Aktivita a snaha rozvinout region musí vycházet od všech aktérů. Podobně negativně hodnotila aktivitu jednotlivých subjektů manažerka LAGu Podralsko. „*Prioritní pro mě je odezva, o tom ta činnost je, abychom byli informováni, abychom v podstatě jen neseděli tak daleko jako jsou ministerstva. Abychom věděli, jaké potřeby má ten region a dokázali tím způsobem nastavit strategii, a samozřejmě potom potažmo ty výzvy, aby mohly žádat o dotace všechny ty cílové skupiny v regionu. Pokud o tom budeme vědět, tak ty možnosti něco dělat pro ten region jsou, ale musíme se o tom samozřejmě vzájemně informovat*“ (NO).

Prolomit zmiňovanou neaktivitu a neschopnost aktérů domluvit se na konkrétní spolupráci by mohl výše zmiňovaný destinační management Máchův kraj, který sdružuje důležité a aktivní aktéry CR z veřejného, neziskového a podnikatelského sektoru. Prostřednictvím koordinace činností destinačním managementem by mohlo dojít k aktivizaci místních aktérů i obyvatel, a následně vytvořit synergický efekt, který by zajistil udržitelnost podnikatelských záměrů a lokality celkově. Úplně primární činností destinačního managementu je propagace území jako celku. Dosavadní propagace byla hodnocena jako nedostatečná a roztržitá, kdy se lidé musejí o oblast aktivně zajímat, aby se o ní něco dozvěděli. Pozitivně však byla hodnocena propagace geoparku, zejména svým jednotným designem a moderním zpracováním. Marketingových zkušeností Geoparku Ralsko bude možnost využít i v rámci nově vzniklého Máchova kraje. Mnoho aktérů však vidí destinační management nejen jako možnost koncepčního rozvoje CR, ale zároveň jako platformu zajišťující informovanost, aktivitu a provázanost. Respektive platformu zajišťující interdisciplinární management území obecně. Aktuálně nelze hodnotit dopad instituce vzhledem k velmi krátkému času od jejího založení, kdy se teprve utváří struktura a hlavní cíle a oblasti působnosti. Již jeho vznik odspoda, kde zároveň geopark je jeden ze zakládajících členů, je pozitivním krokem. Navíc podle mnoha respondentů přínosem bude i fakt, že spojuje pouze aktivní členy, což zajistí efektivitu, na rozdíl od předcházející organizace Českolipsko, která neodpovídala potřebám regionu a zahrnovala příliš velké území a mnoho aktérů. Aktuální změny po komunálních volbách a vytváření destinačního managementu Máchův kraj většina respondentů shrnovala jako největší naději do budoucna, kdy očekávají zlepšení spolupráce, které do určité míry již pomalu přichází.

Jistým negativem pro geopark je fakt, že obce na severu geoparku se podle jejich zástupců nakonec nepřidají do destinačního managementu Máchův kraj, ale k uskupení Lužické hory – Žitavské hory. „*Máchův kraj, to je ta oblast okolo Máchova jezera, takže tam ten turismus směřuje spíš jako na Máchovo jezero, na nás se tam zapomínalo, takže jsme přestoupili k Lužickým horám. To se týče vlastně i nějakého shánění dotací, protože je to přeshraniční spolupráce. Pro nás, jak říkám no, to je blíž do Žitavy než do Doks*“ (S). „*My jsme úplně jiní tady ten sever toho mikroregionu a tam mají jiné podmínky u toho Mácháče i skrz ten cestovní ruch*“ (S). Další důkaz rozchodu obou oblastí je plánované oddělení Doks od mikroregionu Podralsko. NG Ralsko se nachází přesně na rozhraní obou destinací a dvě rekreačně nejrozvinutější oblasti území geoparku, Máchovo a Hamerské jezero, budou patřit pod jiný destinační management. Otázkou zůstává, jaké důsledky to může do budoucna mít pro fungování NG Ralsko jako celku.

5.4.5 Návrhy místních aktérů na zlepšení fungování Národního geoparku

Ralsko

Jedna z otázek rozhovoru byla zaměřena na potřeby regionu do budoucna. Bylo zjišťováno, kam by se podle aktérů měl ubírat samotný Geopark Ralsko, jaké aktivity by měl do budoucna vykonat, stejně jako jaká zlepšení jsou žádoucí v rámci regionu obecně. Konkrétní návrhy aktérů zobrazuje tab. 14. Je očividné, že některé návrhy, jako například vytvoření sítě ubytovacích a restauračních zařízení, není jednoduché realizovat a vyžaduje to velké zemny v území. Jiné jsou relativně malé, přesto jejich dopad na rozvoj území může být pozitivním krokem, jenž napomůže dalším změnám. Návrhy jsou rozděleny na ty, které jsou kladeny primárně na Geopark Ralsko a na ty, u kterých je nutné, aby spolupracovali nejružnější aktéři v území. Seřazeny jsou od těch nejvýznamnějších pro rozvoj regionu podle místních aktérů, a to na základě toho, kolik respondentů je jmenovalo a s jakou důležitostí.

Tabulka 14: Návrhy místních aktérů na zlepšení rozvoje regionu

návrhy na zlepšení obecně v regionu
vytvoření sítě ubytovacích a restauračních (občerstvovacích) zařízení
vytvoření turistických produktů prodlužujících turistickou sezónu
vytvoření odstavných parkovišť s informačními panely
větší propojení jednotlivých sídelních jednotek Ralska
vyznačení dalších a propojení stávajících cyklo a pěších turistických tras spojujících zajímavé lokality (např. cyklotrasa Máchovo j. - Hradčany - Mimoň)
odstranění černých skládek, ostnatých drátů apod. z lesů
celoroční provoz infocenter
obnovení rybníční soustavy
školení a motivování podnikatelů v oblasti udržitelného CR
obnovení přírodovědných vycházek do oblasti SWAMP a Břehyně–Pecopala
zpřístupnění dobývky železné rudy na Schachtensteinu
návrhy na zlepšení přímo pro Geopark Ralsko
více informací o geoparku a větší propojení v terénu (vstupní brány, směrovky...)
vznik geocentra
vytvoření databáze podnikatelů v CR (ubytování, stravování...)
zvýšení množství pravidelně konaných kulturních a osvětových akcí pro veřejnost
vytvoření informačních panelů přímo ve městech
větší prezentace geoparku v lokálních periodikách
obnovení akce <i>Evropský den geoparků v Geoparku Ralsko</i>
cedulky s názvem a fotkou v zaniklých sídlech
doplnění stolů a laviček do přístřešků zřízených geoparkem
vytvoření hry či naučné stezky s úkoly prostřednictvím mobilní aplikace
vytvoření naučné stezky po stopách Rečkovské lesní dráhy

Zdroj: vlastní šetření

6 ZÁVĚR

Diplomová práce si kladla několik dílčích cílů a výzkumných otázek ve snaze naplnit hlavní cíl práce, kterým bylo identifikovat a zhodnotit socioekonomickou a vzdělávací funkci NG Ralsko postavenou na interpretaci místního dědictví a participativním managementu. To se podařilo, přestože některé dílčí cíle a výzkumné otázky byly splněny a zodpovězeny pouze částečně, či odpovědi nelze brát za stoprocentní.

V první řadě byla vytvořena obsáhlá rešerše zejména zahraniční literatury vzhledem k faktu, že českých zdrojů je v dané problematice pouze omezené množství (kap.2). Diskutován byl v širších souvislostech udržitelného rozvoje koncept geoparků, geoturismu, dědictví a jeho interpretace, a to jejich teoretická rovina, ale také fungování těchto konceptů v praxi. Konkrétní výzkumy byly vybírány tak, aby odpovídaly tématu práce, tudíž se zaměřovaly zejména na zapojování komunity a aktérů do správy geoparku, interpretaci místního dědictví a rozvoj geoturismu v geoparcích. Z hlediska tří základních pilířů nejen udržitelného rozvoje, ale také geoparků, byla práce zaměřena zejména na sociální a ekonomický pilíř. Přestože skrz vzdělávací a osvětové aktivity či interdisciplinární management tyto pilíře úzce souvisí s třetím pilířem ekologickým, tak explicitně mu nebylo v práci věnováno příliš pozornosti. Samotná rešerše literatury kromě definice a popisu teoretického fungování geoparků ukázala také mnoho příkladů dobré praxe, stejně jako odhalila nejrůznější problémy, které aplikaci konceptu v praxi doprovází. Tato zjištění jsou přínosem sama o sobě a zároveň sloužila jako vhodný rámec pro diskuzi výsledků uskutečněného výzkumu.

Na základě nastudované literatury byl vytvořen přehled použitých metod zahraničních i českých sociogeografických výzkumů geoparků (kap. 3), čímž došlo k naplnění třetího dílčího cíle. Z českého prostředí byly dostupné zejména výzkumy v rámci kvalifikačních prací, zatímco zahraniční výzkumy byly vybrány z prestižních odborných časopisů dostupných z databáze Web of Science. Obě skupiny výzkumů potvrdily komplexní a těžko měřitelný charakter problematiky, jenž je zpravidla zkoumán pomocí kvalitativních metod, či jejich kombinací s metodami kvantitativními. Rešerše metodik napomohla zvolit metody vlastního výzkumu, stejně jako může být inspirací pro další sociogeografické výzkumy geoparků.

Pro případovou studii byl vybrán český Národní geopark Ralsko nacházející se v Libereckém kraji. Důvody výběru daného území byly na první pohled rychlý rozvoj geoparku, kde doposud nebyl žádný podobný výzkum uskutečněn, a také specifický charakter oblasti.

Historický vývoj 20. století (odsun českých a německých obyvatel, zřízení vojenského výcvikového prostoru, pobyt tří armád, chemická těžba uranu) velmi výrazně ovlivnil fungování oblasti. Na základě dostupných materiálů byla vytvořena charakteristika území, z které vyplývá, že se jedná o území s obrovským potenciálem pro rozvoj šetrných forem CR díky unikátním lokalizačním předpokladům. Zároveň však také identifikoval špatnou úroveň selektivních a realizačních předpokladů, které omezují nejen rozvoj CR, ale i celkový rozvoj regionu. V oblasti vlivem historického vývoje vzniklo mnoho socioekonomických problémů, jako je ztráta identity, slabý sociální kapitál, velmi nízká hustota zalidnění, nedostatek pracovních příležitostí, špatná dopravní propojenost apod. To bylo potvrzeno i samotnými aktéry v území během terénního šetření, kteří zmíněné problémy pramenící z historického vývoje identifikovali jako jednu z největších bariér rozvoje celé oblasti a částečně i geoparku jako instituce.

První částí výzkumu NG Ralsko byla analýza dostupných informací z koncepčních dokumentů a internetových stránek, jež vedla k identifikaci hlavních aktivit, cílů a strategií NG Ralsko. Bylo zjištěno, že geopark vykazuje opravdu rychlý rozvoj, jeho relativně malý realizační tým je velmi schopný v získávání finančních prostředků, stejně jako v jejich efektivním využívání. Zároveň má precizně propracované koncepční dokumenty, obzvláště *Strategii interpretaci hodnot* (Naar, Mrázová, Rubáš 2016), která je důležitá vzhledem k zaměření práce. Definované hlavní oblasti působnosti, strategické cíle, stejně jako pilíře, o které se fungování NG Ralsko opírá, odpovídají teoretickému fungování geoparků popsaném v kap. 2. Přetrvávala otázka, zda k naplňování těchto cílů a pilířů opravdu dochází. Následná analýza nejen těchto dokumentů, ale také propagačních materiálů, pozorování v terénu a zmíněná stěžejní analýza polostrukturovaných rozhovorů s hlavními aktéry odhalily, že pouze částečně.

V rámci naplnění čtvrtého dílčího cíle je nejdříve hodnocena jedna z programových oblastí NG Ralsko zaměřující se na *interpretaci místního dědictví, vzdělávání a osvětu*, jejíž cílem je, aby NG Ralsko fungoval jako *učebna pod širým nebem*. To je celkově jeden z nejdůležitějších prostředků geoparků, prostřednictvím kterého lze docílit sounáležitosti místních obyvatel s územím, stejně jako pozitivního ovlivnění chování návštěvníků a vytvoření možností trávení volného času pro obě skupiny. Během výzkumu bylo zjištěno mnoho nedostatků, např. malé provázání jednotlivých interpretačních prvků v krajině vlivem nedostatku směrovek, vstupních bran či v době provádění výzkumu nedostatečná údržba venkovních panelů. Dále například nepřehlednost umístění elektronických materiálů na webových stránkách geoparku, různorodá dostupnost materiálů v informačních centrech či neexistence geocentra. Celkově

však převažují klady a interpretační a vzdělávací aktivity geoparku lze označit za propracované, kvalitní a vzhledem k omezeným zdrojům velmi efektivní. To je v rozporu s některými výzkumy jiných geoparků dokládajících opak.

Největším přínosem jsou kvalitní environmentální vzdělávací programy pro školy. Druhým velkým přínosem je množství zajímavých terénních exkurzí s geoprůvodci pro veřejnost, které fungují zároveň jako propojení zástupců geoparku, místních obyvatel a návštěvníků. Nutné je zdůraznit propracovaný design všech interpretačních a propagačních materiálů, který splňuje většinu zásad správné interpretace. Pozitivně lze hodnotit i přeshraniční a mezinárodní spolupráce geoparku a dalších aktérů v oblasti geologického dědictví, jeho interpretace a využívání. Zatímco se daří zohlednit cílovou skupinu, pro kterou interpretace je, tak podle výsledků rozhovorů se nedaří zapojit široký okruh aktérů a místních obyvatel do tvorby interpretace. Tvorba interpretační infrastruktury je tedy velmi profesionální a efektivní, avšak neplní jednu z hlavních funkcí, kterou je zapojování místních aktérů a obyvatel. To by ve výsledku na jednu stranu mohlo snížit efektivitu tvorby těchto prostředků, avšak místní obyvatelé by se s interpretační infrastrukturou, geoparkem jako institucí, a nakonec i místním dědictvím lépe identifikovali. Přestože i aktuální interpretační a zejména vzdělávací aktivity geoparku do určité míry podporují tvorbu vztahu obyvatel s regionem, není využit plný potenciál. Navíc větší spolupráce NG Ralsko s důležitými aktéry v regionu by mohla přinést další možnosti interpretace, včetně financí pro zapojování samotných obyvatel, více společenských akcí pro veřejnost nebo vznik geocentra, na které aktuálně NG Ralsko jako samostatný subjekt nemá dostatek zdrojů. Tento fakt tedy zároveň částečně ukazuje i nefungující spolupráci aktérů a obyvatel v regionu, na kterou se zaměřují další cíle a výzkumné otázky.

Přestože je většina aktérů informovaná o vzniku a částečně i fungování NG Ralsko, tak nechápou samotnou podstatu konceptu geoparků a nevědí, jaké jsou možnosti NG Ralska jakožto aktéra v regionu. I když se všichni shodují, že geopark určitým přínosem je, nejsou si zcela jistí jeho dopadem na místní obyvatele a berou ho spíše jako nástroj rozvoje CR, což je v rozporu s teorií i chápáním geoparku jeho zástupci. V této souvislosti lze vidět několik bariér fungování NG Ralsko. První je samotný vznik geoparku, neboť ke vzniku nedošlo aktéry přímo z území, nýbrž fyzickými osobami, z nichž pouze jedna žila v blízkosti vymezeného území. To ve spojení s nedostatečným vysvětlením konceptu před samotným založením geoparku vyústilo ve vznik předsudků a nedůvěry, kterou se daří pouze velmi pomalu odbourávat. Geopark Ralsko tak nesplňuje primární předpoklad, jímž je podpora a iniciativa místních aktérů. Další překážkou s tím související je vymezení území, jehož

jádrou oblasti je území bývalého VVP s velmi nízkou hustotou zalidnění, kde chybí lidské kapacity, jež by měly tvořit základ geoparkových aktivit, a tato oblast je pouze okrajově doplněna o lokality Máchova a Hamerského jezera s rozvinutým CR. Území nefunguje jako provázaný celek a žitý prostor a jednotlivé části mají výrazně odlišné potřeby. V neposlední řadě jsou problémem sociální i fyzické bariéry, které jsou v prostoru patrné z minulých dob. Ty brání spolupráci všech aktérů a zapojování obyvatel. Navíc hlavní aktéři i obyvatelé se na základě šetření jeví jako pasivní a spíše čekající na vnější podněty, namísto vlastní aktivity, která je však nezbytná pro synergický efekt, jenž by oblast mohl nastartovat.

Přestože se podle aktérů i z hlediska návštěvnosti některých akcí zapojování obyvatel zlepšuje, tak je zejména u obyvatel s nižším socioekonomickým statusem evidentní nezájem nejen o geopark, ale o celkové dění v regionu. Je pravděpodobné, že v oblasti stále existuje skupina obyvatel, kterou geopark může oslovit prostřednictvím většího spektra pořádaných aktivit a zapojováním do správy geoparku. Do budoucna se zdá být klíčové docílit většího zapojení obyvatel zejména z obce Ralsko, která tvoří jádro geoparku, avšak je zde největší problém aktivizovat obyvatele a podnítit podnikatelskou činnost. Určitou možností je i rozšíření území NG Ralsko do okolních obcí, které jsou důležitými nástupními místy geoparku a mohou být zdrojem lidských kapacit, které inspirují i ostatní. Přestože Geopark Ralsko avizuje, že funguje v širším regionu, tak mnoho zástupců samospráv uvedlo, že již nepatří do oblasti geoparku, tudíž s ním tolik nespolupracují, což naznačuje že aktuální vymezení je překážkou. Zjištěné bariéry způsobují problémy interdisciplinárního a participativního managementu, které v oblasti bohužel nefungují tak, jak by podle teoretických konceptů měly. Stejně tak nedochází k naplnění dvou ze tří pilířů NG Ralsko, které se opírají o spolupráci geoparku s aktéry a obyvateli. Lze tedy ilustrovat obtížnost naplnění zmíněných managementů v českém prostředí, čehož se dotýká jedna z výzkumných otázek. Ovšem za předpokladu větší spolupráce nejdůležitějších aktérů, ke které by mohlo dojít vytvořením společné platformy a zlepšením komunikace, by bylo jednodušší začlenit do správy geoparku více participativních metod zapojujících i místní obyvatele. Tím pádem by došlo k výraznému zlepšení interdisciplinárního i participativního managementu. To je reálné i v českém prostředí a důkazem toho je fungování MA21 v některých oblastech.

Další velkou identifikovanou bariérou vzájemně se podmiňující se zmíněným historickým vývojem a nedostatečnou spoluprací je velmi nízká podnikatelská aktivita obecně, zejména pak v CR. To zapříčiňuje neexistující síť stravovacích a ubytovacích zařízení, a z toho plynoucí nedostatečné příjmy z rozvoje CR. Tento problém je patrný zejména v obci Ralsko, zatímco v oblastech Doks a Hamru na Jezeře je spíše problém v podobě nedostatečné kvality

ubytovacích zařízení a velmi krátké turistické sezóny, během které dochází k masové turistice. To ilustruje nedostatečnou pozitivní interakci mezi obyvateli a návštěvníky, která by přinášela oběma skupinám socioekonomické výhody tak, jak je definuje teorie společenské směny. Nedostatečné výhody plynoucí z CR v převážné části geoparku mohou zapříčinit negativní postoj rezidentů. To by podle většiny aktérů byla škoda, vzhledem k tomu, že udržitelný CR může přinést velké výhody pro region i místní obyvatele za předpokladu správného řízení. Aktuálně jsou obyvatelé obce Ralsko podle šetření převážně v první a druhé fázi Doxeyho iritačního indexu. Ovšem pokud nebude docházet k usměrňování CR a vytváření výhod pro širší skupinu obyvatel, tak postoj rezidentů velmi rychle přejde k druhé a třetí fázi iritačního indexu, kterými jsou znechucení až antagonismus. Tyto fáze jsou podle respondentů do jisté míry patrné v některých oblastech v okolí Máchova jezera.

Pro udržitelný rozvoj území postaveném na místních hodnotách a jejich využití v rámci šetrných forem CR, což je cíl nejen geoparků, ale také mnoha hlavních aktérů, je nutné zajistit několik nelehkých úkolů. V první řadě ovlivnit návštěvnické proudy tak, aby se v letní sezóně ulehčilo Máchovu jezeru ve prospěch Ralska, kde je nutné aktivovat místní obyvatele a vytvořit základní turistickou infrastrukturu. Zároveň pomocí různorodých turistických produktů prodloužit turistickou sezónu v rámci celého území, a to vše za využití principů udržitelného CR. Nutné je začít již u propagace, která by měla cílit zejména na návštěvníky hledající nenarušenou přírodu, aktivní poznání a vzdělávání, nikoliv oblast propagovat jako místo levné masové rekreace, jak mnoho respondentů označuje image Máchova jezera. K tomu NG Ralsko velmi intenzivně napomáhá svými aktivitami, avšak trvalá změna vyžaduje vytvoření synergického efektu aktivní spoluprací všech aktérů, což se v území zatím neděje. Podle respondentů by to mohla změnit nově vytvořená platforma destinačního managementu Máchův kraj sdružující všechny důležité a aktivní aktéry v regionu, jejichž cílem je koncepční rozvoj CR v oblasti. Dalším pozitivem pro fungování geoparku a rozvoj šetrného CR se zdají být výsledky posledních komunálních voleb v roce 2018, které přinášejí naději ke zlepšení spolupráce. Jako negativum se však opět ukázala různorodost území geoparku, kdy severní část geoparku a obce při jeho hranicích inklinují spíše k severnímu pohraničí. Tyto obce plánují odpojení od destinačního managementu Máchův kraj ve prospěch destinačního managementu Lužické hory – Žitavské hory, což může zkomplikovat management geoparku, který se tím pádem bude nacházet na rozhraní obou oblastí.

Z výše zmíněných zjištění fungování NG Ralsko lze potvrdit bariéry rozvoje geoparků definované Čtverákovou a kol. (2016) popsané v kapitole 2.2.6. Některé zjištěné bariéry jako nedostatečná aktivita a spolupráce podnikatelů a jejich nezájem o principy udržitelného CR

byly v NG Ralsko ještě závažnější, vzhledem k celkovému nedostatku podnikatelů. Stejně tak je velmi problematická nedostatečná propagace konceptu geoparků kvůli předsudkům o Geoparku Ralsko od jeho vzniku a špatné spolupráci všech aktérů v oblasti vlivem historických událostí. Na druhou stranu však například propagace území pod záštitou Geoparku Ralsko se v porovnání se zjištěním autorů zdá být jako nadstandartní a fungující. Nakonec lze identifikovat jako problém v obou případech, stejně jako u většiny geoparků, chybějící institucionální zastřešení shora. Zejména se jedná o jasné vymezení působnosti geoparku a zasazení do struktury v rámci celého regionu/státu, stejně jako stálou finanční podporu, která by umožnila instituci fungovat i v oblastech mimo aktuální nabídku dotačních titulů. Na rozdíl od NG Železné hory však dochází k intenzivní podpoře NG Ralsko ze strany Libereckého kraje zahrnující i stálou finanční podporu. To geoparku velmi pomáhá a umožňuje mu to přes výše popsané problémy být relativně viditelným a důležitým aktérem v regionu. Tento fakt dokládá důležitost spolupráce mezi geoparkem a regionální vládou. Zároveň tím částečně lze odpovědět na druhou výzkumnou otázkou, že za předpokladu podpory ze strany regionální vlády, schopnosti získávání a využívání finančních prostředků a zapojování do platforem typu destinačního managementu může být geopark důležitým aktérem v regionu. Pokud NG Ralsko do budoucna dokáže zlepšit spolupráci se všemi významnými aktéry v regionu a zvýší zapojování místních obyvatel do samotného plánování, může být jeho role opravdu významná, přestože se jedná o neziskovou organizaci fungující teprve od roku 2013, a to pouze s velmi omezenými zdroji.

Předkládaný výzkum je sondou do fungování NG Ralsko, jakožto jednoho z českých geoparků se specifickými podmínkami a výsledky výzkumu nelze brát za reprezentativní. Ovšem podařilo se potvrdit některá zjištění z jiných výzkumů, která se tím pádem stávají relevantnějšími. Zároveň byla ukázána specifická situace a problémy, které doprovází vznik geoparku v konkrétních podmínkách dané oblasti definované zejména historickým vývojem a socioekonomickými podmínkami. To může být obohacující pro pochopení fungování geoparků s podobným charakterem území. Další výzkumy v uvedené oblasti by se mohly zaměřovat na návštěvníky geoparku či vytvořit rozsáhlé dotazníkové šetření zjišťující názory místních obyvatel. Stejně tak by bylo zajímavé zkoumat daný geopark z pohledu ekologického pilíře, kterému nebylo v předkládané práci věnováno příliš pozornosti. Na základě šetření bylo zjištěné, že zástupci geoparku by podobný výzkum uvítali.

Nakonec je třeba zdůraznit, že na vznik a fungování NG Ralsko je v práci nahlíženo z perspektivy teoretického fungování konceptů geoparku a geoturismu, tudíž zmíněná kritika a identifikované problémy je nutné takto chápat. Neznamená to, že vzhledem ke zjištění

nedokonalého participativního a interdisciplinárního managementu či některým nedostatkům interpretace místního dědictví není činnost NG Ralsko pro region obohacující. Stejně tak to neznamena, že management geoparku je nutně špatný, spíše jen neodpovídá v některých ohledech teoretickým předpokladům geoparku. Mnoho výzkumů ukazující problémy aplikace konceptu potvrzují, že spíše než lpění na detailech a stoprocentní naplnění všech předpokladů je nutné připomínat si základní pilíře konceptu a jeho ideální fungování. K takovému fungování je snaha směřovat, avšak samozřejmě v rámci možností, které daná instituce či region mají. Právě k tomu může napomoci předložená práce, která připomíná tento ideální stav fungování a kritéria geoparků, stejně jako mnoho problémů doprovázející jejich naplnění v jiných oblastech. Následně se snaží identifikovat problémy jeho naplnění v NG Ralsko, na kterých pak zástupci geoparku a aktéři v regionu mohou dále stavět. Předložená práce však nechce nikterak snižovat úspěchy a náročnou práci, která stojí za zakladateli a zejména realizačním týmem Geoparku Ralsko, stejně jako snahu dalších aktérů v regionu. Nakonec je nutné mít na paměti, že: *„je snadnější o udržitelnosti mluvit, nežli ji zajistit v praxi“* (Erikstad 2013, s. 717).

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

7.1 Literatura

- AZMAN, N., HALIM, S. A., LIU, O. P., SAIDIN, S., KOMOO I. (2010): Public Education in Heritage Conservation for Geopark Community. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 7, 504–511.
- BAJER, A., LOŽEK, V., LISÁ, L., CÍLEK, V. (2015): Krajina a geodiverzita: Neživá příroda jako základ krajinných a kulturních hodnot. Mendelova Univerzita, Brno.
- BĚHOUNKOVÁ, O. (2008): Management znalostí a jeho aplikace při řízení lidských zdrojů. Diplomová práce, katedra andragogiky a personálního řízení, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- BEŇKOVÁ, V., ČINČERA, J. (2010): Prožitkové naučné stezky jako prostředek environmentální interpretace krajiny. *Envigogika*, 5, 2, 1–19.
- BESSIÈRE, J. (1998): Local development and heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, 38, 1, 21–34.
- BEVAN, B. (2014): The Community, the Interpreter and the Co-produced Project. *Interpretation Journal*, 19, 1, 19–21.
- BOLEY, B. B., NICKERSON, N., BOSAK, K. (2011): Measuring Geotourism: Developing and Testing the Geotraveler Tendency Scale (GTS). *Journal of Travel Research*, 50, 5, 567–578.
- BROŽOVÁ, T. (2008): Geopark Český ráj - dopady rozvoje cestovního ruchu. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- BUREŠ, V. (2007): Znalostní management a proces jeho zavádění: Průvodce pro praxi. Grada, Praha.
- BURLANDO, M., FIRPO, M., QUEIROLO, C., ROVERE, A., VACCHI, M. (2011): From Geoheritage to Sustainable Development: Strategies and Perspectives in the Beigua Geopark (Italy). *Geoheritage*, 3, 2, 63–72.
- CARR, A. (2004): Mountain Places, Cultural Spaces: The Interpretation of Culturally Significant Landscapes. *Journal of Sustainable Tourism*, 12, 5, 432–459.
- CARROD, B., FYALL, A. (2000): Managing Heritage Tourism. *Annals of Tourism Research*, 27, 3, 682–708.
- CÍLEK, V. (2007): Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán, Praha.
- CÍLEK, V. (2012): Makom – kniha míst. Dokořán, Praha.
- ČERVINKOVÁ, R. (2014): Zakládání geoparků v konceptu udržitelného rozvoje na příkladu kandidátského geoparku Joachima Barranda. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- ČTVERÁKOVÁ, I. (2014): Využití potenciálu části Národního geoparku Železné hory pro udržitelný cestovní ruch. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- ČTVERÁKOVÁ, I., FIALOVÁ, D., KUČERA, Z., CHROMÝ, P. (2016): Barriers in Functioning of Czech Geoparks in the Context of Different Circumstances. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica*. Univerzita Karlova, 51, 2, 235–246.
- DOH, S., McNEELY, L., C. (2012): A Multi-dimensional Perspective on Social Capital and Economic Development: An Exploratory Analysis. *The Annals of Regional Science*, 49, 821–843.

- DONG, H., SONG, Y., CHEN, T., ZHAO, J., YU, L. (2014): Geoconservation and Geotourism in Luochuan Loess National Geopark, China. *Quaternary International*, 334, 40–51.
- DOWLING, R. (2010): Geotourism's Global Growth. *Geoheritage*, 3, 1, 1–13.
- DOWLING, R. (2013): Global Geotourism – An Emerging Form of Sustainable Tourism. *Czech Journal of Tourism*, 2, 2, 59–79.
- DOWLING, R., NEWSOME, D. (2018): Geotourism: Definition, Characteristics and International Perspectives. In: Dowling, R., Newsome, D.: *Handbook of geotourism*, Edward Elgar Publishing, Northampton, Massachusetts, 1–22.
- ERIKSTAD, L. (2013): Geoheritage and Geodiversity Management - the Questions for Tomorrow. *Proceedings of the Geologists' Associations*, 124, 713–719.
- ESFEHANI, M. H., ALBRECHT, J. N. (2018): Roles of Intangible Cultural Heritage in Tourism in Natural Protected Areas. *Journal of Heritage Tourism*, 13, 1, 15–29.
- FANWEI, Z. (2014): An evaluation of Residents' Perceptions of the Creation of a Geopark: A Case Study on the Geopark in Mt. Huaying Grand Canyon, Sichuan Province, China. *Environmental Earth Sciences*, 71, 3, 1453–463.
- FARSANI, N. T., COELHO, C., COSTA, C. (2011): Geotourism and Geoparks as Novel Strategies for Socio-economic Development in Rural Areas. *International Journal of Tourism Research*, 13, 1, 68–81.
- FARSANI, N. T., COELHO, C., COSTA, C. (2012): Geotourism and Geoparks as Gateways to Socio-cultural Sustainability in Qeshm Rural Areas, Iran. *Journal of Tourism Research*, 17, 1, 30–48.
- FARSANI, N. T., COELHO, C., COSTA, C., AMRIKAZEMI, A. (2014a): Geo-knowledge Management and Geoconservation via Geoparks and Geotourism. *Geoheritage*. 6, 3, 185–192.
- FARSANI, N. T., COELHO, C., COSTA, C. (2014b): Analysis of Network Activities in Geoparks as Geotourism Destinations. *International Journal of Tourism Research*, 16, 1, 1–10.
- FAUZI, N. S. M., MISNI, A. (2016): Geoheritage Conservation: Indicators Affecting the Condition and Sustainability of Geopark – a Conceptual Review. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 222, 676–684.
- FIALOVÁ, D. (2012): Geopark – místo ochrany a prezentace geologických i kulturních hodnot. *Geografické rozhledy*, 21, 3, 24–25.
- FIALOVÁ, D., NEKOLNÝ, L. (2015): Rub a líc turistické přitažlivosti. *Geografické rozhledy*, 24, 4, 8–9.
- FORMANOVÁ, J., MRÁZOVÁ, L., ČERNOUŠKOVÁ, P., KOUTENSKÁ, K. (2015): Koncepce rozvoje cestovního ruchu v Geoparku Ralsko. *Geopark Ralsko o.p.s., Kuřivody, Ralsko*.
- FUNG, CH. K. W., JIM, C. Y. (2015): Unraveling Hong Kong Geopark Experience with Visitor-employed Photography Method. *Applied Geography*, 62, 301–313.
- GINTING, N., RAHMAN, N. V., SEMBIRING, G. (2017): Tourism Development Based on Geopark in Bakkara Caldera Toba, Indonesia. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 180, 1–9.
- GORDON, J. E. (2012): Rediscovering a Sense of Wonder: Geoheritage, Geotourism and Cultural Landscape Experiences. *Geoheritage*, 4, 1, 65–77.
- GRAY, M. (2004): *Geodiversity - Valuing and Conserving Abiotic Nature*. John Wiley & Sons, Londýn.
- GRAY, M. (2005): Geodiversity and Geoconservation: What, Why, and How?. *The George Wright Forum*, 22, 3, 4–12.
- GRAY, M. (2008): Geodiversity: developing the paradigm. *Proceedings of the Geologists' Association*, 119, 3, 287–298.

- HALIM, S. A., ISHAK, N. A. (2017): Examining Community Engagement in Heritage Conservation through Geopark Experiences from the Asia Pacific Region. *Kajian Malaysia*, 35, 1, 1–38.
- HAM, H. S., WEILER, B. (2002): Interpretation as the Centrepiece of Sustainable Wildlife Tourism. In: Harris, R., Griffin, T., Williams, P.: *Sustainable Tourism: A Global Perspective*. Routledge, New York, 35–44.
- HAN, J., WU, F., TIAN, M., LI, W. (2018): From Geopark to Sustainable Development: Heritage Conservation and Geotourism Promotion in the Huangshan UNESCO Global Geopark (China). *Geoheritage*, 10, 23, 79–91.
- HAVLŮJOVÁ, H., FOLTÝN, D., CHARVÁTOVÁ, K. (2012): Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví a vzdělávání pro udržitelný rozvoj v ČR. *Envigogika*, 7, 3, 1–17.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Portál, Praha.
- HENRIQUES, M. H., BRILHA, J. (2017): UNESCO Global Geoparks: A Strategy towards Global Understanding and Sustainability. *Episodes*, 40, 4, 349–359.
- HENRIQUES, M. H., TOMAZ, C., SÁ, A. A. (2012): The Arouca Geopark (Portugal) as an Educational Resource: A Case Study. *Episodes*, 35, 4, 481–488.
- HEŘMANOVÁ (2009): *Kultura a rozvoj regionů*. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: *Kulturní regiony a geografie kultury*. ASPI, a. s., Praha, 181–302.
- HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P., A KOL. (2009): *Kulturní regiony a geografie kultury - Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. ASPI, a. s., Praha.
- HOLEŠINSKÁ, A. (2010): *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Disertační práce. Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- HONS, O. (2014): *Zaniklé obce kolem Ralska, Město Ralsko, Kuřívody*.
- HOPWOOD, B., MELLOR, M., O'BRIEN, G. (2005): Sustainable Development: Mapping Different Approaches. *Sustainable Development*, 13, 38–52.
- HORÁKOVÁ, M. (2018): *Naučné stezky Geoparku Vysočina*. Diplomová práce. Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova Univerzita, Brno.
- HOSE, T. A. (2012): 3G's for Modern Geotourism. *Geoheritage*, 4, 1, 7–24.
- HOSE, T. A., MARKOVIČ, S., KOMAC, B., ZORN, M. (2011): Geotourism – A Short Introduction. *Acta Geographica Slovenica*, 51, 2, 339–342.
- HOSE, T. A., VASILJEVIC, D. (2012): Defining the Nature and Purpose of Modern Geotourism with Particular Reference to the United Kingdom and South-East Europe. *Geoheritage*, 4, 25–43.
- HOWARD, P. (2003): *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. Continuum, Londýn.
- HURTADO, H., DOWLING, R., SANDERS, D. (2014): An Exploratory Study to Develop a Geotourism Typology Mode. *International Journal of Tourism Research*, 16, 608–613.
- CHAKRABORTY, A., COOPER, M., CHAKRABORTY, S. (2015): Geosystems as a Framework for Geoconservation: the Case of Japan's Izu Peninsula Geopark. *Geoheritage*, 7, 4, 1–13.
- CHEUNG, L. T. O. (2016): The Effect of Geopark Visitors' Travel Motivations on their Willingness to Pay for Accredited Geo-guided Tours. *Geoheritage*, 8, 3, 201–209.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. a kol.: *Geografie na cestách poznání*. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha., 163–178.
- CHROMÝ, P. (2009): *Kultura a prostor*. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: *Kulturní regiony a geografie kultury*. ASPI, a. s., Praha, 17–26.

- CHROMÝ, P. (2009b): Regionální identita. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: Kulturní regiony a geografie kultury. ASPI, a. s., Praha, 109–136.
- JELEN, J., KUČERA, Z. (2017): Dědictví (nejen uranové) těžby na Jáchymovsku. *Geografické rozhledy*, 26, 3, 28–30.
- JORGENSON, J., NICKERSON, N. (2016): Geotourism and Sustainability as a Business Mindset. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 25, 3, 270–290.
- KAŠKOVÁ, M., KUČERA, Z., CHROMÝ, P. (2016): Místo a značka: Place branding a problémy jeho konceptualizace. *Informace ČGS*, 35, 2, 1–16.
- KOPP, J. (2013): Geoparky – nová platforma regionálního marketingu. *Trendy v podnikání – vědecký časopis Fakulty ekonomické Západočeské univerzity v Plzni*, 2, 3, 44–50.
- KUBALÍKOVÁ, L. (2013): Geomorphosite Assessment for Geotourism Purposes. *Czech Journal of Tourism*, 2, 2, 80–104.
- KUČERA, Z. (2009a): Jak vnímáme krajinu a její paměť. *Geografické rozhledy*, 18, 5, 6–7.
- KUČERA, Z. (2009b): Krajina jako dědictví. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: Kulturní regiony a geografie kultury. ASPI, a. s., Praha, 156–180.
- KUČOVÁ, V. (2009): Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO. Národní památkový ústav, Praha.
- LARWOOD, J. G., BADMAN, T., MCKEEVER, P. J. (2013): The Progress and Future of Geoconservation at a Global Level. *Proceedings of the Geologists' Association*, 124, 4, 720–730.
- MAIER, K., A KOL. (2014): Udržitelný rozvoj území. Grada, Praha.
- MARTINI, G. (2009): Geoparks... A Vision for the Future. *Geologia USP*, 85–90.
- MC KEEVER, P., ZOUROS, N. (2005): Geoparks: Celebrating Earth Heritage, Sustaining Local Communities. *Episodes*, 28, 4, 274–278.
- MILOŠOVÁ, D., NEUŽIL, J., PÁSKOVÁ, M., PONDĚLÍČEK, M., SMUTEK, D., ŠTÝRSKÝ, J. (2014): Modul průvodce ekoturismu a geoturismu. Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus, Hradec Králové.
- MRÁZKOVÁ, M. (2011): Genius loci a jeho role v cestovním ruchu. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- NAAR, D., MRÁZOVÁ, L., RUBÁŠ, D. (2016): Strategie interpretace hodnot. Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko.
- NADACE PARTNERSTVÍ (2004): Interpretace místního dědictví: příručka pro plánování a tvorbu prezentací místních zajímavostí. ZO ČSOP Veronica, Brno.
- NADACE PARTNERSTVÍ (2011): Metodika o zásadách a metodách interpretace. Partnerství, o.p.s, Brno.
- NEWSOME, D., DOWLING, R. (2006): The Scope and Nature of Geotourism. In: Newsome, D., Dowling, R.: *Geotourism - Sustainability, Impacts and Management*. Elsevier, Oxford, 3–25.
- NG, S. L. (2014): Hong Kong Geopark: A Paradigm of Urban Sustainable Tourism. *Asian Geographer*, 31, 1, 83–96.
- NORRISH, L., SANDERS, D., DOWLING R. (2014): Geotourism Product Development and Stakeholder Perceptions: A Case Study of a Proposed Geotrail in Perth, Western Australia. *Journal of Ecotourism*, 13, 1, 52–63.
- NURYANTI, W. (2005): The Role of Interpretation in Ecotourism Development. *The Indonesian Institute of the Arts*, 112–119.

- PÁSKOVÁ, M. (2009): Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus, Hradec Králové.
- PÁSKOVÁ, M. (2011) Geoturismus a ekoturismus – fascinace krajinou. In: Pásková, M., Dolejský, V.: Výzva a hrozby ekoturismu a geoturismu pro ochranu biodiverzity a geodiverzity. Recenzovaný sborník konference s mezinárodní účastí, Telč 5.10. – 6.10. 2011. Geopark Vysočina, Pardubice, 15–26.
- PÁSKOVÁ, M. (2012): Environmentalistika cestovního ruchu. *Czech Journal of Tourism*, 1, 2, 77–113.
- PÁSKOVÁ, M., ČTVERÁKOVÁ, I. (2017): Geoparky a jejich role v ochraně přírody a krajiny. *Ochrana přírody*, 4, 38–41.
- PÁSKOVÁ, M., DOLEJSKÝ, V., A KOL. (2011): Výzva a hrozby ekoturismu a geoturismu pro ochranu biodiverzity a geodiverzity. Recenzovaný sborník konference s mezinárodní účastí, Telč 5.10. – 6.10. 2011. Geopark Vysočina, Pardubice.
- PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2007): Krajina vyhledávaná, konzumovaná, či tvořená cestovním ruchem. *Geografické rozhledy*, 16, 4, 6–9.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, 1, 64–77.
- POŘÍZKOVÁ, A. (2011): Geoparky – nástroj udržitelného rozvoje cestovního ruchu (případová studie Moravský Kras). Diplomová práce. Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova Univerzita, Brno.
- POŠTOLKA, V. A KOL. (1998): *Geografie – sborník ČGS*, 103, 3, 145-272.
- RAMSAY, T. (2017): Fforest Fawr Geopark—a UNESCO Global Geopark Distinguished by its Geological, Industrial and Cultural Heritage. *Proceedings of the Geologists' Association*, 128, 3, 500–509.
- REYNARD, E., HOBLÉA, F., CAYLA, N., GAUCHON, CH. (2011) Iconic Sites for Alpine Geology and Geomorphology - Rediscovering Heritage?. *Journal of Alpine Research - Revue de géographie alpine*, 99, 2, 1 – 14.
- ROSYIDIE, A., SAGALA, S., SYAHBID, M. M., SASONGKO M. A. (2018): The Current Observation and Challenges of Tourism Development in Batur Global Geopark Area, Bali Province, Indonesia. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 158, 1–14.
- RUBAN, D. A. (2015): Geotourism - A Geographical Review of the Literature. *Tourism Management Perspectives*, 15, 1–15.
- RUBAN, D. A. (2017): Geodiversity as a Precious National Resource: A Note on the Role of Geoparks. *Resources Policy*, 53, 103–108.
- RYNDA, I. (2000): Trvale udržitelný rozvoj. *Geografické rozhledy*, 10, 1, 10–11.
- SÁDLO, J. (2009): Duše krajiny. *Geografické rozhledy*, 18, 5, 2–3.
- SHAHHOSEINI, H., MODABBERI, S., SHAHABI M. (2017): Study of Factors Influencing the Attitude of Local People toward Geotourism Development in Qeshm National Geopark, Iran. *Geoheritage*, 9, 1, 35–48.
- SMEJKAL, L. (2006): Udržení nebo oživení paměti krajiny. In: Bývalý vojenský prostor Ralsko a jeho potenciál pro rozvoj cestovního ruchu. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí, 26. dubna 2006, Mimoň, 66–68.
- SMRČKOVÁ, K. (2009): Možnosti využití území Českého ráje v geografickém a environmentálním vzdělávání. Diplomová práce. Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova Univerzita, Brno.
- STANLEY, M. (2003): Geodiversity: Our Foundation. *Geology Today*, 19, 3, 102–107.

- STEWART, I. S., GILL, J. C. (2017): Social Geology — Integrating Sustainability Concepts into Earth Sciences. *Proceedings of the Geologists' Association*, 128, 2, 165–172.
- ŠTĚDRÁ, V. (2011): Nástroje pro prezentaci geologického dědictví. In: Pásková, M., Dolejský, V.: *Výzva a hrozby ekoturismu a geoturismu pro ochranu biodiverzity a geodiverzity. Recenzovaný sborník konference s mezinárodní účastí, Telč 5.10. – 6.10. 2011. Geopark Vysočina, Pardubice*, 40–44.
- ŠIFTA, M. (2018): *Symboly a symbolika v procesu formování regionu. Dizertační práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.*
- ŠIFTA, M., CHROMÝ, P. (2014): Symboly a identita regionu: analýza vnímání přírodních symbolů oblastí s intenzivně přeměněnou krajinou v Česku. *Geografický časopis*, 66, 4, 401–415.
- ŠIMOROVÁ, M. (2014): *Geoparky a cestovní ruch – indikátory jejich rozvoje. Diplomová práce. Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova Univerzita, Brno.*
- ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. (2007): *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál, Praha.*
- SYROVÁTKOVÁ, J. (2006): Ralsko jako potencionální objekt cestovního ruchu. In: *Bývalý vojenský prostor Ralsko a jeho potenciál pro rozvoj cestovního ruchu. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí, 26. dubna 2006, Mímoň*, 84–90.
- ŠOLC, J. (2006): Rozvoj obce Ralsko a záměry v oblasti rozvoje cestovního ruchu. In: *Bývalý vojenský prostor Ralsko a jeho potenciál pro rozvoj cestovního ruchu. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí, 26. dubna 2006, Mímoň*, 14–16.
- TIMOTHY, J., D., BOYD, S., W. (2006): Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives. *Journal of Heritage Tourism*, 1, 1, 1–16.
- TURNER, S. (2013): Geoheritage and Geoparks: One (Australian) Woman's Point of View. *Geoheritage*, 5, 4, 249–264.
- VENCÁLEK, J. (2007): Nepochopit genia loci, znamená nepochopit život člověka v krajině. *Geografické informácie 11: Problémy geografického výskumu Česka a Slovenska. Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre*, 213–217.
- VENCÁLEK, J. (2009): Genius loci. *Geografické rozhledy*, 18, 5, 4–5.
- VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M. (2008): Geoparky – nový nástroj udržitelného rozvoje cestovního ruchu. *Životní Prostředí*, 42, 1, 39–43.
- WEI, D., WILSON, J., RICHARDSON, L., MURPHY, C., WANG, M., LIU CH. (2011): Towards Sustainable Development – Recommendation of Actions for Geoparks. *Journal of Geographical Sciences*, 22, 6, 1149–1151.
- WORTON, G. J., GILLARD, R. (2013): Local Communities and Young People – The Future of Geoconservation. *Proceedings of the Geologists' Association*, 124, 4, 681–690.
- XU, H., CUI, Q., BALLANTYNE, R., PACKER, J. (2013): Effective Environmental Interpretation at Chinese Natural Attractions: The Need for an Aesthetic Approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 21, 1, 117–133.
- XUN, Z., TING, Z. (2003): The Socio-economic Benefits of Establishing National Geoparks in China. *Episodes*, 26, 4, 302–309.
- YULIAWATI, A. K., PRIBADI, K. N., HADIAN, M. S. D. (2016): Geotourism Resources as Part of Sustainable Development in Geopark Indonesia. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 15, 962–965.
- ZELENKA, J., A KOL. (2008): *Percepce krajiny a genius Loci. Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus, Hradec Králové.*

ZELENKA, J., TĚŠITEL, J., PÁSKOVÁ, M., KUŠOVÁ D. (2013): Udržitelný cestovní ruch: Management cestovního ruchu v chráněných územích. Gaudeamus, Hradec Králové.

ZELENKA, J., VENCLOVÁ, K., PÁSKOVÁ, M., DOUCEK, J., SMUTEK, D., KUBALÍKOVÁ, L. (2014): Metodiky národních geoparků. Vodní zdroje Chrudim, Chrudim.

ZOUROS, N. (2004): The European Geoparks Network - Geological Heritage Protection and Local Development. Episodes, 27, 1, 165–171.

7.2 Další zdroje

ArcČR 500 (2019): Digitální vektorová geografická databáze České republiky ArcČR 500, ARCDATA Praha s. r. o., <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500> (cit. 6.2. 2019).

AOPK ČR (2017): Otevřená data AOPK ČR, Smluvně chráněná území, http://gis-aopkcr.opendata.arcgis.com/datasets/77475d795ed44bac93d03885a3c7cf5e_4 (cit. 6.2.2019).

AOPK ČR (2018): Geoparky, <http://www.ochranaprirody.cz/obecna-ochrana-prirody-a-krajiny/neziva-priroda/geoparky/> (cit. 9.10. 2018).

AOPK ČR (2019): Správa CHKO Kokořínsko, <http://kokorinsko.ochranaprirody.cz> (cit. 4.2. 2019).

Barrandien (2018): Geopark Barrandien, <http://www.barrandien.cz/aktivity/geopark/> (cit. 12.11. 2018).

Czech Tourism (2019): Mapa turistických regionů a oblastí, <https://www.czechtourism.cz/nase-sluzby-provas/spoluprace-s-regiony/mapa-turistickych-regionu-a-oblasti,-kontakty/> (cit. 4.2. 2019).

ČR 2030 (2018): Strategický rámec Česká republika 2030 – kapitoly, <https://www.cr2030.cz/strategie/kapitoly/> (cit. 9.10. 2018).

ČSOP Rejstejn (2019): Kandidátský Geopark Královská Šumava, <https://www.csoprejstejn.cz/cs/kgks> (cit. 20.1. 2019).

ČSÚ (2019a): Databáze demografických údajů za obce ČR, 1971-2018. Český statistický úřad, Praha, <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr> (cit. 2.2. 2019).

ČSÚ (2019b): Veřejná databáze – vše o území. Český statistický úřad, Praha, https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=profil-uzemi#w= (cit. 2.2. 2019).

Dobromat (2019) Dobromat - Každým nákupem pomáháte, <https://dobromat.cz> (cit. 12.3. 2019).

Doksy (2018): Z historie města, <http://www.doksy.com/z-historie-mesta/d-2431/p1=2430> (cit. 4.2. 2019).

EGN (2018): Meet Our Geoparks, http://www.europeangeoparks.org/?page_id=168 (cit. 9.10. 2018).

European Landscape Convention (2000): European Landscape Convention, [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_umluva_o_krajine_smlouva/\\$FILE/OZV_anglicky_text_EoUK_20120125.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_umluva_o_krajine_smlouva/$FILE/OZV_anglicky_text_EoUK_20120125.pdf) (cit. 9.10. 2018).

Euroregion Nisa (2019): Základní údaje, <http://www.ern.cz> (cit. 12.3. 2019).

FRANCLOVÁ, R., FRÍBL, A., FRÍBL, S., (2018): Cykloprůvodce po zaniklých obcích Ralska 1. díl. Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko.

Geopark Český ráj (2019): Základní informace, <http://www.geoparkceskyraj.cz/cs/geopark/geopark-cesky-raj/zakladni-informace.html> (cit. 20.1. 2019).

Geopark Egeria (2019): O geoparku, <http://www.geopark.cz/geopark> (cit. 20.1. 2019).

- Geopark GeoLoci (2019): Národní geopark GeoLoci, <https://geoloci.webnode.cz/narodni-geopark/> (cit. 20.1. 2019).
- Geopark Ralsko (2015): Výtvarná soutěž na téma logo Geoparku Ralsko, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/vytvarna-soutez-na-tema-logo-geoparku-ralsko> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2017a): Krajina příběhů – land artové setkávání v českosaském pohraničí, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/krajina-pribehu-land-artove-setkavani-v-ceskosaskem-pohranici> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2017b): Česko-německá platforma Společná krajina - společná budoucnost, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/cesko-nemecka-platforma-spolecna-krajina-spolecna-budoucnost> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2017c): Doteky přírody Máchova kraje, <http://geoparkralsko.cz/cs/doteky-prirody-machova-kraje> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2019a): Po stopách těžby železných rud, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/po-stopach-tezby-zelezných-rud> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2019b): Zajímavé biotopy v Geoparku Ralsko, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/zajimave-biotopy-v-geoparku-ralsko> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2019c): O nás, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/o-nas> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2019d): Geopark Ralsko, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/geopark-ralsko> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Ralsko (2019e): Kalendář akcí 2019, <http://www.geoparkralsko.cz/cs/kalendar-akci-2019> (cit. 12.3. 2019).
- Festival Ralsko (2019): Land art v zaniklých obcích Ralska, <https://www.festival-ralsko.com> (cit. 12.3. 2019).
- Geopark Kraj blanických rytířů (2019): O geoparku, <http://www.geopark-kbr.cz/cs/995-narodni-geopark> (cit. 20.1. 2019).
- Geopark Podbeskydí (2019): O Geoparku Podbeskydí, http://geoparkpodbeskydi.cz/o_geoparku.php (cit. 20.1. 2019).
- Geopark Vysočina (2019): Geopark Vysočina, <https://geoparkvysocina.cz/cs/geopark-vysocina> (cit. 20.1. 2019).
- Geopark Broumovsko (2019): Geopark, <https://geopark.broumovsko.cz/geopark> (cit. 20.1. 2019).
- GGN (2018): Member list, <http://www.globalgeopark.org/aboutGGN/list/index.htm> (cit. 9.10. 2018).
- HLISTOVÁ, Š. (2011): Udržitelný rozvoj. *Envigogika*, 6, 1., <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/177> (cit. 12.11. 2018).
- HROMEK, J. (2004): Koncepce ochrany přírody a krajiny Libereckého kraje, https://www.kraj-lbc.cz/public/kopk_a_241_2_2fc038822e.pdf <https://zivotni-prostredi.kraj-lbc.cz/page3060> (cit. 4.2. 2019).
- KUS, V. (2005): Vojenský výcvikový prostor Ralsko, Zaniklé obce a objekty, <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1110020> (cit. 4.2. 2019).
- LAG Podralsko (2019a): Úvodem, <http://www.lagpodralsko.com> (cit. 4.2. 2019).
- LAG Podralsko (2019b): MAP Českolipsko – Novoborsko II, <http://www.lagpodralsko.com/?p=clanky/map-ceskolipsko-a-novoborsko-ii> (cit. 12.3. 2019).
- LAG Podralsko (2019c): Regionální produkt Lužické hory a Máchův kraj, <https://www.lagpodralsko.com/?p=clanky/vyrobena-na-venkove-regionalni-produkt> (cit. 12.3. 2019).
- Liberecký kraj (2019) Marketingové turistické regiony Libereckého kraje, <https://kultura.kraj-lbc.cz/page414/marketingove-turisticke-regiony-libereckeho-kraje> (cit. 4.2. 2019).

- MA 21 (2017a): O Místní Agendě 21, <https://ma21.cenia.cz/cs-cz/oma21.aspx> (cit. 9.10. 2018).
- MA 21 (2017b): Místní Agenda: Životní prostředí České republiky, [http://cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFVZ8VR3/\\$FILE/mistni_agenda21.pdf](http://cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFVZ8VR3/$FILE/mistni_agenda21.pdf) (cit. 9.10. 2018).
- Máchův kraj (2019): Máchův kraj oficiální značkou turistického regionu, <http://www.machuvkraj.cz/node/machuv-kraj-oficialni-znackou-turistickeho-regionu> (cit. 4.2. 2019).
- Mikroregion Podralsko (2019): Charakteristika, <http://www.podralsko.info/mikroregion-podralsko/charakteristika/> (cit. 12.3. 2019).
- Město Ralsko (2013): Historie a současnost města, <http://www.mestoralisko.cz/historie-a-soucasnost-mesta/d-2273> (cit. 4.2. 2019).
- MRÁZOVÁ, L. (2019): Národní Geopark Ralsko má nový vizuální styl, e-vsudybyl, <https://www.e-vsudybyl.cz/clanek/narodni-geopark-ralsko-ma-novy-vizualni-styl-657/> (cit. 12.3. 2019).
- MŽP (2018a): Směrnice MŽP č. 9/2018 o zabezpečení jednotného postupu při nominaci území na národní geopark, <http://www.ochranaprirody.cz/res/archive/410/067812.pdf?seek=1546248177> (cit. 9.10. 2018).
- MŽP (2018): Geoparky, <https://www.mzp.cz/cz/geoparky> (cit. 9.10. 2018).
- Národní geoparky (2018): Rada Národních geoparků České republiky, <http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr> (cit. 12.11. 2018).
- Natura 2000 (2019): Českolipsko - dokeské pískovce a mokřady, <http://www.nature.cz/natura2000-design3/sub-text.php?id=6047> (cit. 4.2. 2019).
- Nominační dokumentace (2016): Nominační dokumentace k žádosti o udělení titulu národního geoparku. Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko.
- Rada národních geoparků (2013): Zápis z jednání Rady národních geoparků, Chodová Planá – Národní geopark GeoLocii, 24. dubna 2013, <http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr/ZapisRNGChodovaPlana2013.pdf> (cit. 12.3. 2019).
- Rada národních geoparků (2013b): Zápis z jednání Rady národních geoparků, Broumov, 22. říjen 2013, http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr/ZapisRNG_Broumov2013.pdf (cit. 12.3. 2019).
- Rada národních geoparků (2014): Zápis z jednání Rady národních geoparků, Geopark Ralsko, Kuřívody, 28. duben 2014, <http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr> (cit. 12.3. 2019).
- Rada národních geoparků (2016): Zápis z jednání Rady národních geoparků, Štramberk, 6. 4. 2016, <http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr/ZapisRNGStramberk06042016.pdf> (cit. 12.3. 2019).
- RUBÁŠ, D., MRÁZOVÁ, L. (2017): Po stopách prospektorů v Libereckém kraji 1. díl. Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko.
- Stráž pod Ralskem (2017): Z historie těžby uranu, <http://www.strazpr.cz/z%2Dhistorie%2Dtezby%2Duranu/d-3548> (cit. 4.2. 2019).
- UN (1992): The Rio Declaration on Environment and Development, http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF (cit. 9.10. 2018).
- UN (2018): Sustainable Development Goals, <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>, (cit. 9.10. 2018).
- UNESCO (2015): UNESCO Global Geoparks: celebrating earth heritage, sustaining local communities, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243650> (cit. 9.10. 2018).
- UNESCO (2017): Revalidation Process of UNESCO Global Geoparks, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf/IGGP_UGG_Statutes_Guidelines_EN.pdf (cit. 9.10. 2018).

Výroční zpráva (2014): Výroční zpráva Geoparku Ralsko, Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko, http://geoparkralsko.cz/sites/default/files/files/vyrocní_zprava2014_final.pdf (cit. 12.3. 2019).

Výroční zpráva (2015): Výroční zpráva Geoparku Ralsko, Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko, http://geoparkralsko.cz/sites/default/files/files/Výroční%20zpráva_2015_final.pdf (cit. 12.3. 2019).

Výroční zpráva (2016): Výroční zpráva Geoparku Ralsko, Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko, http://geoparkralsko.cz/sites/default/files/files/Vyrocní%20zprava_2016_final.pdf (cit. 12.3. 2019).

Výroční zpráva (2017): Výroční zpráva Geoparku Ralsko, Geopark Ralsko o.p.s., Kuřívody, Ralsko, http://geoparkralsko.cz/sites/default/files/files/Výroční%20zpráva_2017_finalfin.pdf (cit. 12.3. 2019).

Youtube Geopark Ralsko (2019): Geopark Ralsko, <https://www.youtube.com/channel/UCUREIYhL8xbm9d76IGR2fWA> (cit. 12.3. 2019).

Zakládací smlouva (2013): Zakládací smlouva o založení obecně prospěšné společnosti Geopark Ralsko o. p. s., <http://geoparkralsko.cz/cs/dokumenty-vyrocní-zpravy> (cit. 12.3. 2019).

Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí ze dne 5. prosince 1991, [https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/5B17DD457274213EC12572F3002827DE/\\$file/Z%2017_1992.pdf](https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/5B17DD457274213EC12572F3002827DE/$file/Z%2017_1992.pdf) (cit. 12.11. 2018).

Zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) ze dne 14. března 2006, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-183> (cit. 12.11. 2018)

Zákon č. 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny ze dne ze dne 19. února 1992, <https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/%24%24OpenDominoDocument.xsp?documentId=58170589E7DC0591C125654B004E91C1&action=openDocument> (cit. 12.11. 2018)

Zaniklé Ralsko (2019): Obyvatelstvo, <http://www.zanikleralsko.cz/clanky/charakteristika-oblasti/obyvatelstvo/> (cit. 4.2. 2019).

Zaniklé Ralsko (2019b): Zaměstnání obyvatel, <http://www.zanikleralsko.cz/clanky/charakteristika-oblasti/zamestnani-obyvatel/> (cit. 4.2. 2019).

PŘÍLOHY

Příloha 1: Hlavní témata a metody zahraničních výzkumů geoparků

Geopark	Hlavní téma výzkumu	Použité metody	Autoři, rok vydání
Langkawi (Malajsie)	veřejné vzdělávání a zachování dědictví místní komunitou	rozhovory s hlavními aktéry	Azman a kol. (2010)
25 globálních geoparků	ekonomický rozvoj místních komunit v geoparcích	elektronický dotazník s 25 globálními geoparky (GG), analýza strategií	Farsani, Coelho, Costa (2011)
Qeshm (Írán)	kulturní udržitelnost v geoparcích	elektronický dotazník 25 GG, dotazníkové šetření místních obyvatel a turistů v Qeshm	Farsani, Coelho, Costa (2012)
Arouca (Portugalsko)	Efektivita vzdělávacích programů pro studenty v geoparcích	analýza terénní exkurze - zúčastněné pozorování, dotazníkového šetření, analýza pracovních listů	Henriqueuse, Tomaze, Sá (2012)
Danxia Shan (Čína)	efektivita environmentální interpretace	rozhovory s manažery geoparku a turisty, pozorování	Xu a kol. (2013)
Mt. Huaying Grand Canyon (Čína)	faktory ovlivňující percepci geoparků místními obyvateli	dotazníkové šetření místních obyvatel	Fanwei (2014)
25 globálních geoparků	vzdělávací aktivity a participace místních komunit na ochraně dědictví	elektronický dotazník s 25 globálních geoparků	Farsani a kol. (2014a)
19 globálních geoparků	spolupráce geoparků v rámci sítě	elektronický dotazník s 19 globálními geoparky, interpretace metodou síťové analýzy	Farsani a kol. (2014b)
Hong Kong (HK)	hodnocení geoturismu a udržitelného rozvoje v geoparku	pozorování, analýza dostupných informací	Ng (2014)
Hong Kong (HK)	zkušenosti a názory turistů na geopark	metoda návštěvnických fotografií	Fung, Jim (2015)
Izu (Japonsko)	využití geosystémového přístupu při ochraně dědictví v geoparku	rozhovory s hlavními aktéry	Chakraborty, Cooper, Chakraborty (2015)
Hong Kong (HK)	ochota platit za akreditované geoprůvodce a motivace geoturistů	dotazníkové šetření turistů	Cheung (2016)
Batur, Sewu (Indonésie)	porovnání udržitelného rozvoje pomocí geoturismu	rozhovory s hlavními aktéry, dotazníkové šetření s turisty	Yuliawati, Pribadi, Hadian (2016)
Asijské geoparky	participace místních komunit na ochraně dědictví skrz geoparky	elektronické dotazníky správcům geoparků	Halim (2017)
Bakkara Caldera Toba (Indonésie)	rozvoj udržitelného cestovního ruchu	rozhovory s hlavními aktéry geoparku	Ginting, Rahman, Sembiring (2017)
Qeshm (Írán)	sociokulturní dopady geoturismu, percepcie místních komunit	rozhovory s hl. aktéry, dotazníkové šetření místních obyvatel	Shahhoseini, Modabberi, Shahabi (2017)
Qeshm (Írán)	význam nehmotného kulturního dědictví pro udržitelný rozvoj geoparku	rozhovory s hlavními aktéry	Esfehani, Albrecht (2018)
Huangshan (Čína)	ochrana a využívání dědictví v rámci geoparku	pozorování, analýza dostupných informací	Han, Wu, Tian, Li (2018)
Batur (Indonésie)	hlavní výzvy udržitelného cestovního ruchu	rozhovory s hlavními aktéry geoparku	Rosyidie a kol. (2018)

Oblast	Hlavní téma výzkumu	Použité metody	Autoři, rok vydání
Montana (USA)	měření geoturistických hodnot návštěvníků	tvorba geoturistické tendenční stupnice a její využití na turistech	Boley, Nickerson, Bosak (2011)
Black Country (VB)	sociální aktivity a jejich pozitivní dopad na geokonzervaci	rozhovory s dobrovolníky v geoparku, analýza dostupných informací	Worton, Gillard (2013)
Perth (Austrálie)	názory klíčových aktérů na plánovanou geostezku	rozhovory s hlavními aktéry	Norrish, Sanders, Dowling (2014)
Montana (USA)	měření geoturistických hodnot podniků	využití geoturistické tendenční stupnice na podnicích	Jorgenson, Nickerson (2016)

Zdroj: vlastní zpracování, viz citace v pravém sloupci

Příloha 2: Text průvodního emailu s žádostí o rozhovor zasláný hlavním aktérům

Subject: Prosba o rozhovor (diplomová práce)

Dobrý den,
jsem studentkou sociální geografie na Přf UK a píši diplomovou práci o geoparcích. V praktické části se zaměřuji na oblast geoparku Ralsko, jedná se zejména hodnocení celkového rozvoje oblasti geoparku a jeho okolí. Byla bych moc vděčná, pokud byste si na mne udělal čas na krátký rozhovor. Již jsem mluvila s některými lidmi z geoparku, ale potřebovala bych i pohled místních samospráv. Jedná se spíše o Vaše vnímání celkového fungování oblasti a zhodnocení místního dědictví, takže není potřeba si nic připravovat předem. Ideální by to bylo v období mezi 12.2. - 21.2., ale samozřejmě se časově přizpůsobím i kdykoliv později.
Pokud preferujete domluvu přes telefon, tak můj tel.: 605 323 779
Předem moc děkuji za odpověď.

S pozdravem

--

Bc. Andrea Midlochová

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Albertov 6, 128 43 Praha 2
www.natur.cuni.cz

Zdroj: vlastní šetření

Příloha 3: Struktura a základní otázky rozhovoru s hlavními aktéry v regionu

1	HRANICE	Když se řekne Ralsko / Geopark Ralsko, jaké území to pro vás je?
2	ZŘÍZENÍ GEOPARKU	Jak a odkdy vnímáte zřízení geoparku Ralsko?
		Pocitujete změny v průběhu času od jeho vyhlášení?
		Jaká myslíte, že je informovanost o geoparku mezi místními obyvateli?
3	PŘÍRODNÍ A HISTORICKOKULTURNÍ ATRAKTIVITY	Co jsou podle vás největší zajímavosti a atraktivity v území?
4	INTERPRETACE	Myslíte si, že se daří zpřístupnit tyto zajímavosti místním obyvatelům a návštěvníkům prostřednictvím různých nástrojů v území, na internetu, v infocentrech apod.?
		Podílíte se na interpretaci těchto aktivit?
		Co se podle vás dá zlepšit v této oblasti?
5	OCENĚNÍ DĚDICTVÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	Myslíte si, že je všeobecné povědomí o těchto atraktivitách mezi místními obyvateli X návštěvníky?
		Dochází v regionu k dostatečným osvětovým aktivitám v rámci škol a široké veřejnosti?
6	CESTOVNÍ RUCH V RALSKU	Jak byste celkově zhodnotil/a cestovní ruch v Ralsku?
		Jaké jsou jeho pozitiva a slabiny?
7	IDENTIFIKACE AKTÉRŮ A JEJICH SPOLUPRÁCE	Kdo jsou podle vás nejdůležitější aktéři v regionu?
		S kým nejvíce spolupracujete a jak byste zhodnotil/a tuto spolupráci?
		Dochází ke spolupráci s geoparkem?
		Daří se podle vás propojit veřejný – neziskový – soukromý sektor?
8	PARTICIPACE OBYVATEL	Jak byste zhodnotil/a zájem místních obyvatel a jejich participaci na celkovém dění v obci/regionu?
9	MÍSTNÍ AKCE A ÚČAST OBYVATEL X TURISTŮ	Jaká je účast na místních akcích a nejrůznějších aktivitách?
		Účastní se těchto akcí spíše návštěvníci či místní?
10	PROPAGACE A IMAGE ÚZEMÍ	Jak byste celkově zhodnotil/a image a propagaci území jako celku?
		Liší se podle vás image území z pohledu návštěvníků a místních obyvatel?
		Kdo všechno se podílí na propagaci?
11	REGIONÁLNÍ PRODUKTY	Znáte regionální značku <i>Lužické hory a Máchův kraj</i> pod záštitou LAG Podralsko?
		Znáte některé regionální produkty pod touto značkou?
		Podporujete některé produkty či přímo spolupracujete s producenty?
12	BUDOUCNOST, VÝZVY, ZMĚNY	Co jsou podle vás největší výzvy do budoucna v daném regionu?
		Kam by se měl podle vás Geopark Ralsko ubírat?
		Co si myslíte, že by podpořilo jeho význam pro region?

Zdroj: vlastní šetření

Příloha 4: Přehled a popis maloplošných zvláště chráněných území

Název	Výměra (ha)	rok zřízení	Popis
národní přírodní rezervace			
Břehyně-Pecopala	938	1933	Břehyňský rybník a přílehlá část Kumerského pohoří s čedičovým vrcholem Pec (451 m), kde se nachází 30 rostlinných asociací a jsou hnízdištěm řady ptačích druhů
SWAMP	75	2972	Východní a severní břeh Máchova jezera s mokřady slatinného charakteru. Nachází se zde bohatá mokřadní vegetace, zejména mnoho druhů řas a sinic. Ochranné pásmo rezervace tvoří celé Máchovo jezero.
přírodní rezervace			
Hradčanské rybníky	145	1933	Soustava čtyř lesních rybníků (Černý, Vavrouškův, Strážkovský, Držník) propojených Hradčanským potokem a okolní rašeliniště.
Ralsko	22	1967	Skály, sutě a suťové lesy s dominantou vrcholu Ralsko se stejnojmennou zříceninou hradu.
národní přírodní památky			
Jestřebské slatiny	114	2012	Slatinná oblast v údolí Mlýnského (Robečského) potoka s bohatou mokřadní vegetací včetně chráněných druhů.
přírodní památky			
Děvín a Ostrý	34	1996	Trojice pískovcových vrchů (Děvín, Ostrý, Schachteinstein), jejichž středem prochází žíly vulkanických polzenitů. Součástí památky jsou štolky po těžbě železné rudy, kde zimuje několik druhů netopýřů. Na vrcholu Děvín stojí zřícenina stejnojmenného hradu.
Divadlo	2	1996	Dvojice pískovcových hřbetů vyztužených žilami vulkanických hornin připomínající amfiteátr. Součástí je i skalní Švarcvaldská brána a neobvyklé železité instrukce v podobě trubek o průměru až 1 m.
Rašeliniště Černého rybníka	4	1996	Černé jezero a další vodní plochy s výskytem leknínu bílého a rašelinné louky se vzácnými druhy rostlin a živočichů.
Stohánek	0,3	1996	Zbytky skalního hradu z roku 1431, který byl v 18. století obýván poustevníkem, který zde vyhloubil výklenky křížové cesty.
široký kámen	30	1996	Členitá pískovcová stolní hora s reliktním borem a skalními povrchy s chráněnými druhy rostlin. Hnízdí zde orel stěhovavý, výr velký.
Jelení vrchy	8	1996	Výrazné dva vrchy (Velký a Malý Jelení vrch) tvořené vulkanickým bazanitem a poskytující daleké rozhledy. Jsou zde rozsáhlá suťová pole.
Vranovské skály	13	1991	Svahové skalní město tvořené křemennými pískovci s chráněnými formami skalního reliéfu (např. skalní hříby). Nejvýznamnější je Juliina vyhlídka.
Meandry Ploučnice	49,3	2014	Meandrující neregulovaný tok Ploučnice s navazujícím komplexem mokřadů a populace vzácných druhů organismů

Zdroj: vlastní zpracování podle Nominační dokumentace (2016)